magazin istoric

ANUL VI Nr. 9 (69)
SEPTEMBRIE 1972

vcio gemucio.scr: comclio cõnẽ.ab ex
rcitus femne bellis otium fiuc ſozam
ampiallum colonie reducere albam in e
quoꝝ ꝯmit colonozum ſcripcꝝ ſozia agꝝ
uulſq fuerat: poſſeccrihc ei ſãnuce. & qua

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VI - Nr. 9 (66)
septembrie 1972

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

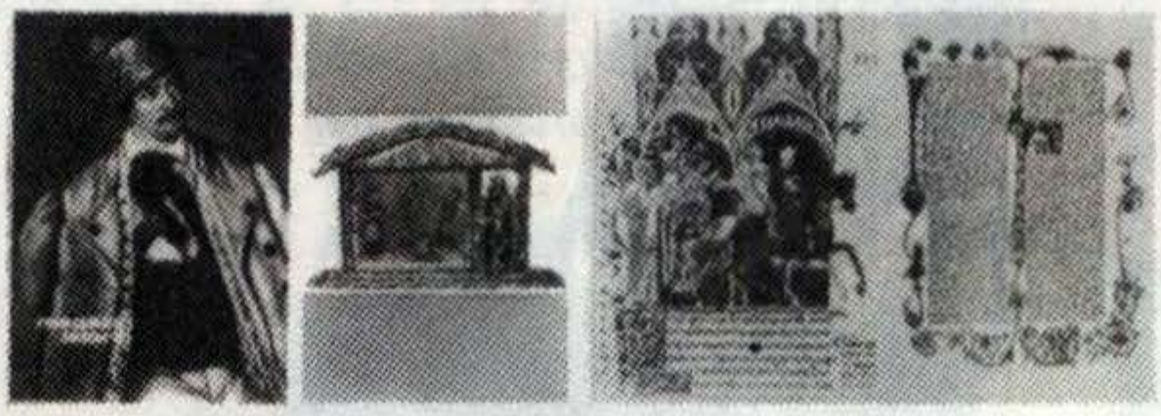

① ④ ② ③

① Falnicul erou al revoluţiei de la 1848 din Transilvania. Portret contemporan de Barbu Iscovescu.

④ Avram Iancu şi tribunii săi într-un cadru reprezentînd o tradiţională poartă românească. Pictură pe sticlă de Horea Benea. **(Un erou al poporului român,** p. 2)

② Bogata istorie a Romei a fost obiect de inspiraţie şi pentru miniaturiştii din sudul Italiei, contemporani cu dramaticele evenimente din Sicilia anului 1282. **(Vecerniile siciliene,** p. 58)

③ Splendide desene împodobeau paginile **Bibliei cu 42 rînduri. (Un oarecare Ioan, denumit Gutenberg,** p. 90)

SUMAR

AVRAM IANCU **Un erou al poporului român :** VASILE NETEA • **Craiul munţilor :** M. BADEA • **„Inamicul faptelor neomenoase“ :** AUREL DECEI 2

REPUBLICA ÎMPLINEŞTE 25 ANI **„Orînduiala cea cuviincioasă ...“ :** D. ALMAŞ • **Un episod din lupta antidinastică — Ploieşti, 1870 :** ION BULEI 13

Operaţia „Typical“ : F.W.D. DEAKIN 23
Vagabondările post-mortem ale lui Cristofor Columb : EUSEBIU NICORESCU 30
1933 : dialog dr. Petru Groza — dr. Nicolae Lupu : OCTAV LIVEZEANU . 38
Richard III — legitimist sau uzurpator ? : E. FARCA 42
Manuc Bey între legendă şi adevăr : H. DJ. SIRUNI 50
Vecerniile siciliene : ADINA BERCIU 58
Generaţiile Ceneiului : WILLIAM MARIN 66
Cea mai lungă noapte : NICOLAE MINEI 71
Citind în osemintele străvechi... : DAN LĂZĂRESCU, I. M. ŞTEFAN . . . 79
„Afacerea“ V. M. Kogălniceanu : DAMIAN HUREZEANU 84
Un oarecare Ioan, denumit Gutenberg : RADU CREŢEANU 90
Episod post-revoluţionar paşoptist : ÁRPÁD ÁRVAY 94

• **Enigmistică** . . . 37 • **Zîmbete din cronici** . . . 41 • **Cărţi sosite la redacţie** . . . 96 • **Poşta** Magazin istoric . . . 97

Un erou al poporului român

AVRAM IANCU

VASILE NETEA

Doctor în istorie

● **Este semnificativ pentru tradiţiile de frăţie ale poporului român cu naţionalităţile conlocuitoare că, la fel ca de atîtea ori de-a lungul istoriei, cînd au luptat împreună împotriva asupritorilor comuni, românii, maghiarii, germanii, secuii au acţionat în numeroase ocazii cot la cot şi în timpul revoluţiei de la 1848 ; la adunările românilor de pe Cîmpia Blajului, ca şi cu prilejul altor manifestări populare din Transilvania, au participat şi cercuri largi din rîndul naţionalităţilor conlocuitoare, apăsate de aceeaşi asuprire de clasă, care înţelegeau că interesele lor supreme se împleteau cu cele ale românilor, că ele impuneau să lupte împreună cu aceştia pentru dreptate şi libertate.**

● **Ceea ce a contribuit la slăbirea revoluţiei în Transilvania a fost şi faptul că unii conducători ai mişcării, atît români cît şi maghiari, n-au înţeles apelul la lupta comună făcută de cei mai consecvenţi revoluţionari din rîndurile lor, necesitatea imperioasă a unirii într-un front comun împotriva Imperiului habsburgic ; dezbinarea lor a uşurat sarcina reacţiunii de a înăbuşi revoluţia, de a împiedica înfăptuirea revendicărilor comune ale maselor muncitoare fără deosebire de naţionalitate. Sfîrşitul tragiç al revoluţiei ardelene a dovedit încă o dată importanţa covîrşitoare a înfrăţirii poporului român şi naţionalităţilor conlocuitoare în luptă şi muncă, a unităţii lor de nezdruncinat în eforturile pentru o viaţă mai bună, pentru libertate socială şi dreptate.**

NICOLAE CEAUŞESCU

120 DE ANI DE LA REVOLUŢIA DIN 1848 (Cuvintare la adunarea populara din Capitală 29 iunie 1968).

Frămîntările din primăvara anului 1848 au îndemnat la acţiune patriotică şi au deschis poarta istoriei pentru atîţia din marii fii ai poporului român : N. Bălcescu, I. Ghica, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, S. Bărnuţiu, A. T. Laurian, G. Bariţiu etc. Printre ei s-a impus îndeosebi Avram Iancu, una din cele mai robuste şi mai înflăcărate întruchipări ale spiritului revoluţionar. Crescut în cultul tradiţiei revoluţionare a lui Horea, el a îmbrăţişat din primul moment * cele mai înaintate concepţii, manifestîndu-se cu o îndrăzneală nu numai tinerească, ci într-adevăr eroică. Alături de alţi fruntaşi ai revoluţiei, Avram Iancu s-a declarat pentru libertatea tuturor locuitorilor Transilvaniei, fără condiţii şi fără privilegii, iar din punct de vedere social pentru cea mai avansată formulă, destinată să pună capăt şerbiei seculare a ţăranilor.

La consfătuirea de la Tîrgu Mureş, convocată de canceliştii maghiari — el a afirmat cu tărie toate aceste deziderate. Tînărul revoluţionar s-a raliat ferm punctului de vedere formulat de revoluţionarii români, în consfătuirile de la Sibiu şi Blaj, organizate concomitent cu cea de la Tîrgu Mureş. În urma unei proclamaţii a lui Simion Bărnuţiu, fruntaşii români au luat atitudine categorică împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria, reclamată de revoluţionarii maghiari. S-a hotărît ca românii să nu discute în nici un fel această chestiune, mai înainte de a le fi recunoscută egalitatea în drepturi, iar numărul deputaţilor din Dieta Transilvaniei să fie stabilit pe baza numărului locuitorilor fiecărei naţionalităţi.

La 25 martie 1848, pentru a se obţine asentimentul tuturor fruntaşilor şi locuitorilor români la această hotărîre, intelectualii din Blaj au luat iniţiativa de a organiza, în ziua de 30 aprilie, o adunare populară, care să-şi asume răspunderea conducerii întregii mişcări româneşti. De hotărîrea luată la Blaj au fost anunţaţi, în ziua următoare, şi canceliştii de la Tîrgu Mureş, printre care se afla şi

* Vezi pentru tinereţea lui Avram Iancu, articolul semnat de Ştefan Pascu, în *Magazin istoric*, nr. 7/1972.

Avram Iancu. Imediat după sosirea emisarului de la Blaj, Iancu a convocat la locuința sa din strada Olarului (azi Avram Iancu) pe toți canceliștii, pentru a le cere să se solidarizeze cu proclamația lui Bărnuțiu și să răspundă afirmativ invitației.

În urma cuvîntării înflăcărate a lui Iancu propunerea de a merge la Blaj a fost primită cu un entuziasm unanim, participanții „cu un cuget și cu o inimă, ridicîndu-și mîinile în sus și strigînd cu o însuflețire română : *Ne jurăm, fraților, ca pe 18/30 aprilie prin foc și prin apă și prin toate pericolele vieții să mergem la Blaj... pentru mîntuirea națiunii noastre*".

„Sîntem mulți și tari..."

Din acest moment, Iancu a devenit unul din principalii exponenți democrat-revoluționari ai românilor. După consfătuire, el a plecat grabnic în Munții Apuseni pentru a îndemna moții să participe la adunarea proiectată. Deși guvernul de la Cluj a luat întinse și severe măsuri pentru a împiedica adunarea, Iancu a izbutit, trecînd prin „foc și prin apă", așa cum se hotărîse la Tîrgu Mureș, să aducă la Blaj cîteva sute de moți călări. Aceștia au defilat prin Piața Blajului, imprimînd adunării — la care au venit peste 4 000 români — însuflețire și prestigiu. Drumul lui Iancu de la Vidra de Sus, prin văile abrupte ale Munților Apuseni, înfiorate de amintirea lui Horea, și pînă la Blaj, a fost considerat un drum istoric, deschizător de noi speranțe și de largi perspective pentru realizarea vechilor idealuri ale românilor. Pentru mobilizarea maselor s-a alcătuit ad-hoc și un marș popular, ce imita o mai veche poezie a lui C. Negruzzi. În cadențele unei arii a lui Rossini, cîntecul începea cu cuvintele : *„Astăzi cu bucurie românilor veniți / Pe Iancu în cîmpie cu toți să-l însoțiți"*.

Marșul lui Iancu s-a răspîndit cu iuțeala fulgerului în toată Transilvania și a devenit, alături de *Deșteaptă-te române*, unul din cele mai iubite cîntece revoluționare ale românilor.

Punctul cel mai important al zilei de 30 aprilie l-a constituit consfătuirea fruntașilor revoluționari sosiți la Blaj : Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, Ion Buteanu, Al. Papiu-Ilarian ș.a. Ei au hotărît convocarea în ziua de 15 mai, a unei mari adunări naționale, la care să participe principalii conducători ai românilor din Transilvania, precum și masele populare care să stabilească revendicările poporului român.

Înainte de a părăsi Blajul, Iancu a

La 26 martie 1848, în cadrul unei întruniri ținute la Tîrgu Mureș, în casa din str. Olarului (azi Avram Iancu), canceliștii români s-au solidarizat cu proclamația lui Bărnuțiu și au hotărît participarea la adunarea convocată la Blaj, pentru ziua de 30 aprilie (Tîrgu Mureș la mijlocul sec. XIX)

luat contact cu studenţii şi elevii de la şcolile din acest oraş, îndemnîndu-i să se înroleze în lupta „pentru apărarea cauzei naţionale".

Deosebit de impresionantă a fost adunarea de la Blaj, din 15 mai 1848. Au participat peste 60 000 români. Avram Iancu a venit în fruntea cîtorva mii de moţi şi a luat parte activă — alături de Simion Bărnuţiu, Andrei Şaguna, George Bariţiu, A. T. Laurian, Timotei Cipariu — atît la elaborarea programului, cît şi la celelalte lucrări ale adunării.

Prin moţiunea alcătuită de conducători şi citită poporului de către A. T. Laurian, se cerea recunoaşterea independenţei şi egalităţii politice a naţiunii române, libertate pentru folosirea limbii sale, desfiinţarea, fără despăgubiri, a iobăgiei, o nouă constituţie transilvană, bazată pe principiile dreptăţii, libertăţii, egalităţii şi frăţiei ; se preciza totodată, că „naţiunile conlocuitoare nici decum să nu ia în dezbatere cauza unirii Transilvaniei cu Ungaria, pînă cînd naţiunea română nu va fi naţiune constituită şi organizată cu vot deliberativ şi decisiv în Camera legislativă". S-a hotărît în unanimitate ca locul pe care s-a ţinut adunarea să se numească pe viitor *Cîmpia Libertăţii.*

Moţiunea a fost primită de adunare cu un entuziasm furtunos, poporul purtînd în triumf pe Bărnuţiu, Laurian şi alţi fruntaşi, printre care s-au aflat şi tinerii Avram Iancu, Al. Papiu-Ilarian şi Ion Buteanu. Emoţionat de această manifestaţie, Iancu s-a adresat mulţimilor îndemnîndu-le la luptă aprigă pentru obţinerea tuturor drepturilor postulate. „Români — a exclamat el, pentru a inspira tuturor curaj şi încredere — uitaţi-vă pe cîmp, sîntem mulţi ca cucuruzii brazilor ; sîntem mulţi şi tari şi Dumnezeu e cu noi".

Iancu, ales în comitetul de conducere al mişcării, şi-a consacrat toată energia şi însufleţirea realizării programului votat de adunare, program care concretiza cele mai îndreptăţite revendicări ale poporului român.

Nici Dieta din Cluj, în care nu se afla nici un român, ca reprezentant al poporului, şi nici împăratul de la Viena, Ferdinand I, n-au ţinut însă seama de postulatele românilor. La 29 mai, Dieta a votat unirea Transilvaniei cu Ungaria — unire sancţionată de împărat la 10 iunie. Totodată, autorităţile guvernamentale au dezlănţuit o aprigă acţiune de prigonire a participanţilor la adunarea de la Blaj şi a susţinătorilor programului adoptat acolo, operîndu-se numeroase arestări şi chiar, cum a fost cazul în comuna Mihalţ, execuţii sîngeroase, ţinînd astfel mai departe naţiunea română în aceeaşi stare de umilinţă şi nedreptate.

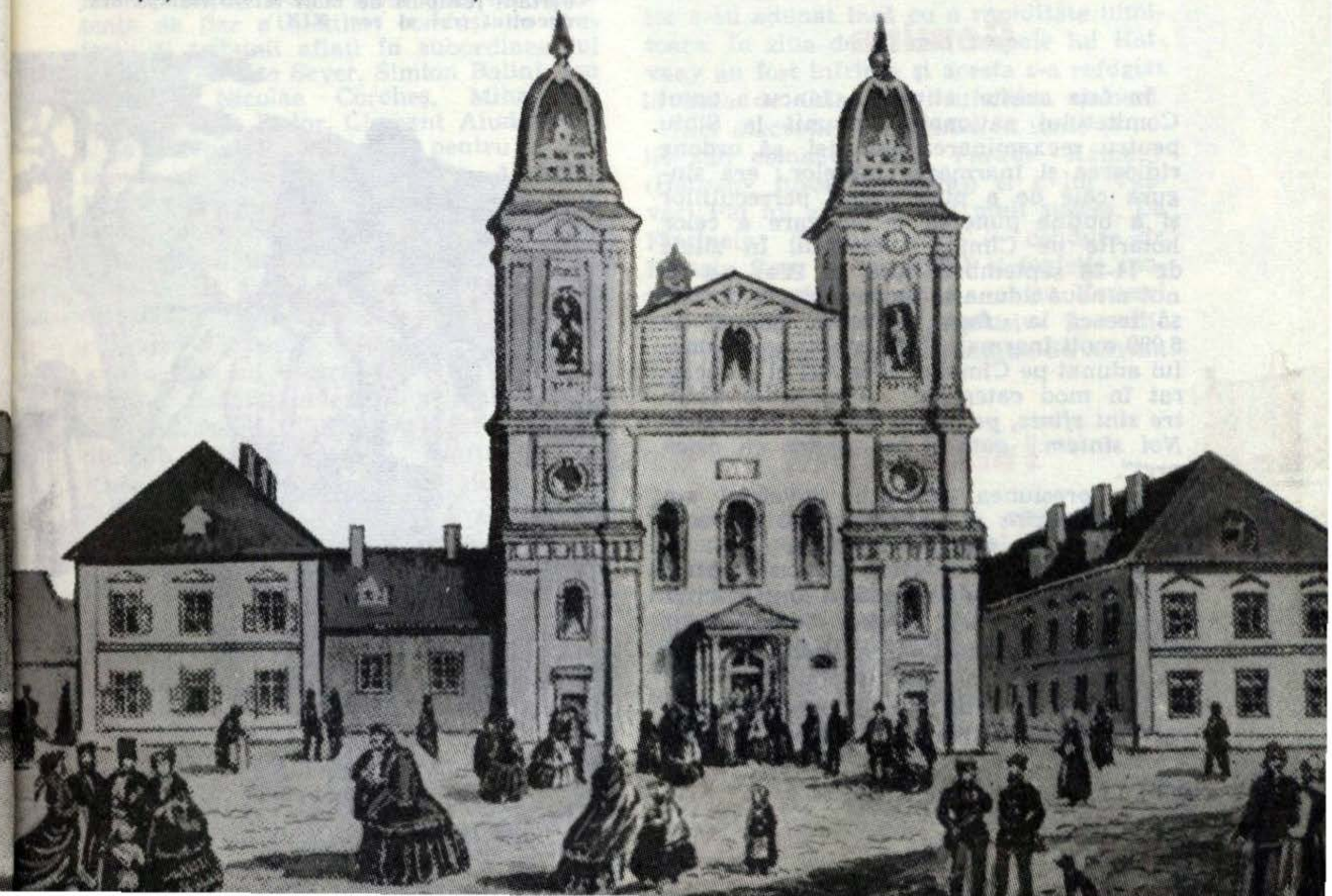

Piaţa din Blaj, aşa cum arăta la mijlocul secolului trecut. În apropiere se afla Cîmpia Libertăţii, unde au sunat răspicat cuvintele lui Avram Iancu : „Pretenţiile noastre sînt sfinte, pe cît de sfîntă e dreptatea.."

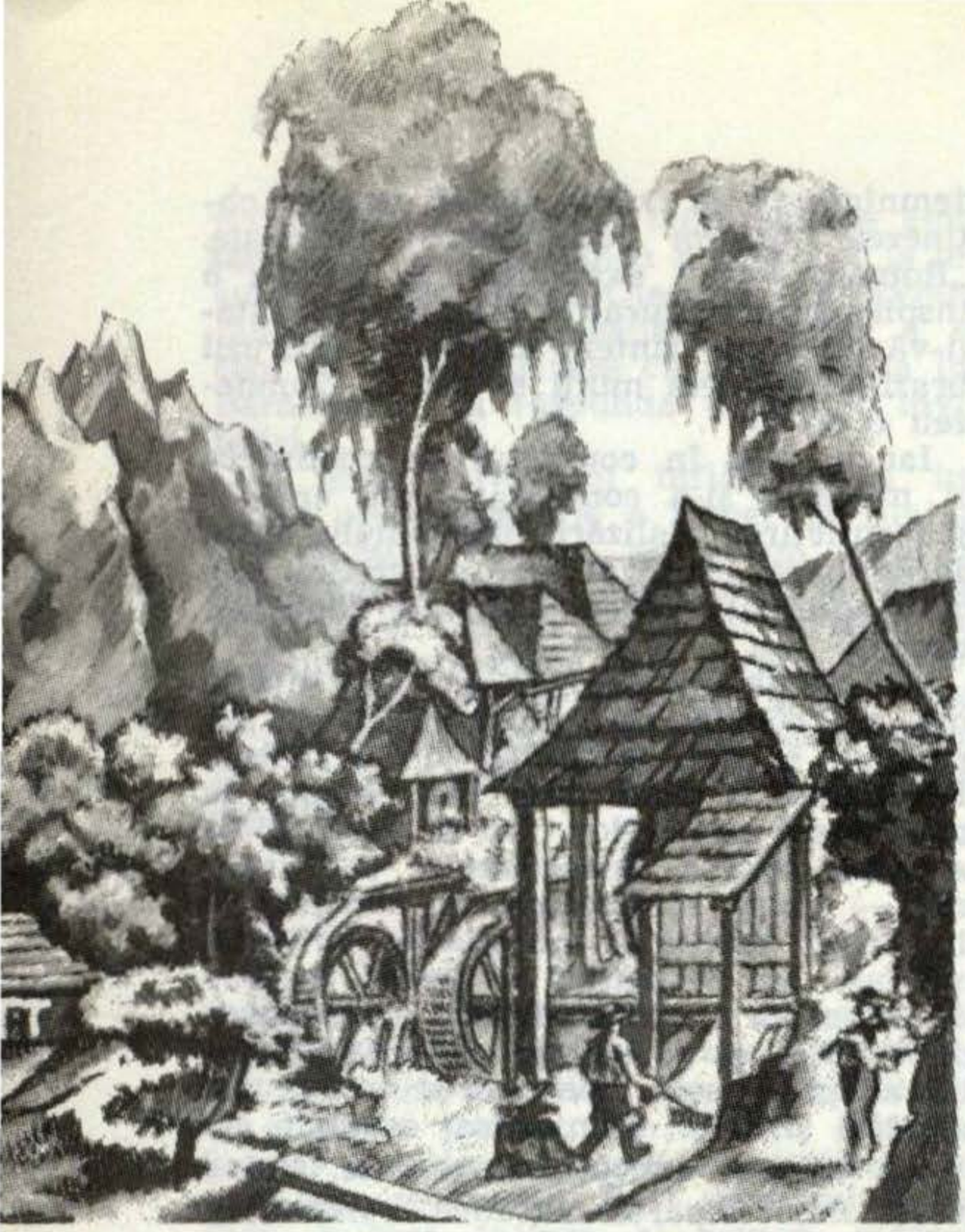

Lupte crîncene pentru apărarea drepturilor lor au purtat moții în luna mai la Buceș și Roșia (In imagine : steampuri de la minele de aur din Roșia, în primele decenii ale sec. XIX)

Moții din Auraria Gemina

În fața acestei atitudini, Iancu a cerut Comitetului național întrunit la Sibiu pentru reexaminarea situației, să ordone ridicarea și înarmarea maselor ; era singura cale de a pune capăt persecuțiilor și a obține punerea în aplicare a celor hotărîte pe Cîmpia Libertății. În zilele de 14-28 septembrie 1848, la Blaj s-a ținut o nouă adunare, la care Iancu, hotărît să treacă la fapte, a venit însoțit de 6 000 moți înarmați. Înfățișîndu-se poporului adunat pe Cîmpia Libertății el a declarat în mod categoric : *„Pretențiile noastre sînt sfinte, pe cît de sfîntă e dreptatea. Noi sîntem gata a le apăra cu orice preț"*.

Sub presiunea adunării, guvernul s-a văzut constrîns să-i elibereze pe fruntașii arestați ; unii dintre ei au și venit în zilele următoare la Blaj, poporul avînd astfel dovada concludentă a importanței forței sale. „Nu sînt cuvinte — scrie unul din istoricii adunării — a spune bucuria cu care au fost primiți de popor".

Adunarea a votat o nouă moțiune prin care se cerea încetarea „sistemei teroristice", sistarea robotelor, și se preciza că „poporul român... nu vrea să recunoască unirea Transilvaniei cu Ungaria, în contra căreia a protestat mai înainte și n-a luat parte în Dietă la dezbaterea acestei chestiuni".

Tot la această adunare s-a ales și un nou comitet, în frunte cu Simion Bărnuțiu, și s-a hotărît, de acord cu comandamentul austriac, o nouă organizare administrativ-militară ; Transilvania a fost împărțită în 15 prefecturi și s-au creat tot atîtea legiuni militare, cu un efectiv de 195 000 oameni. În unele din aceste prefecturi — Făgăraș, Hațeg, Zarand, Alba Iulia, Blaj, Cetatea de Baltă, — s-a procedat la instaurarea unei administrații românești, aleasă prin vot obștesc, adoptîndu-se, ca limbă oficială, limba română.

Iancu și-a asumat organizarea și conducerea legiunii *Auraria Gemina* din Munții Apuseni, adunînd sub drapelul său pe vitejii moți ; aceasta a devenit nucleul apărării militare a întregii regiuni. În legătură cu colaborarea dintre români și comandamentul austriac, Iancu scria unui fruntaș maghiar că aceasta n-a fost determinată de vreo simpatie, ci de faptul că pe români i-au „răsculat nerecunoașterea naționalității, tiraniile și barbariile conservatorilor și aristocraților

La chemarea lui Iancu și a celorlalți revoluționari, moții au transformat Munții Apuseni într-o adevărată fortăreață a libertății (Chipuri de moți într-o stampă din deceniul trei al sec. XIX)

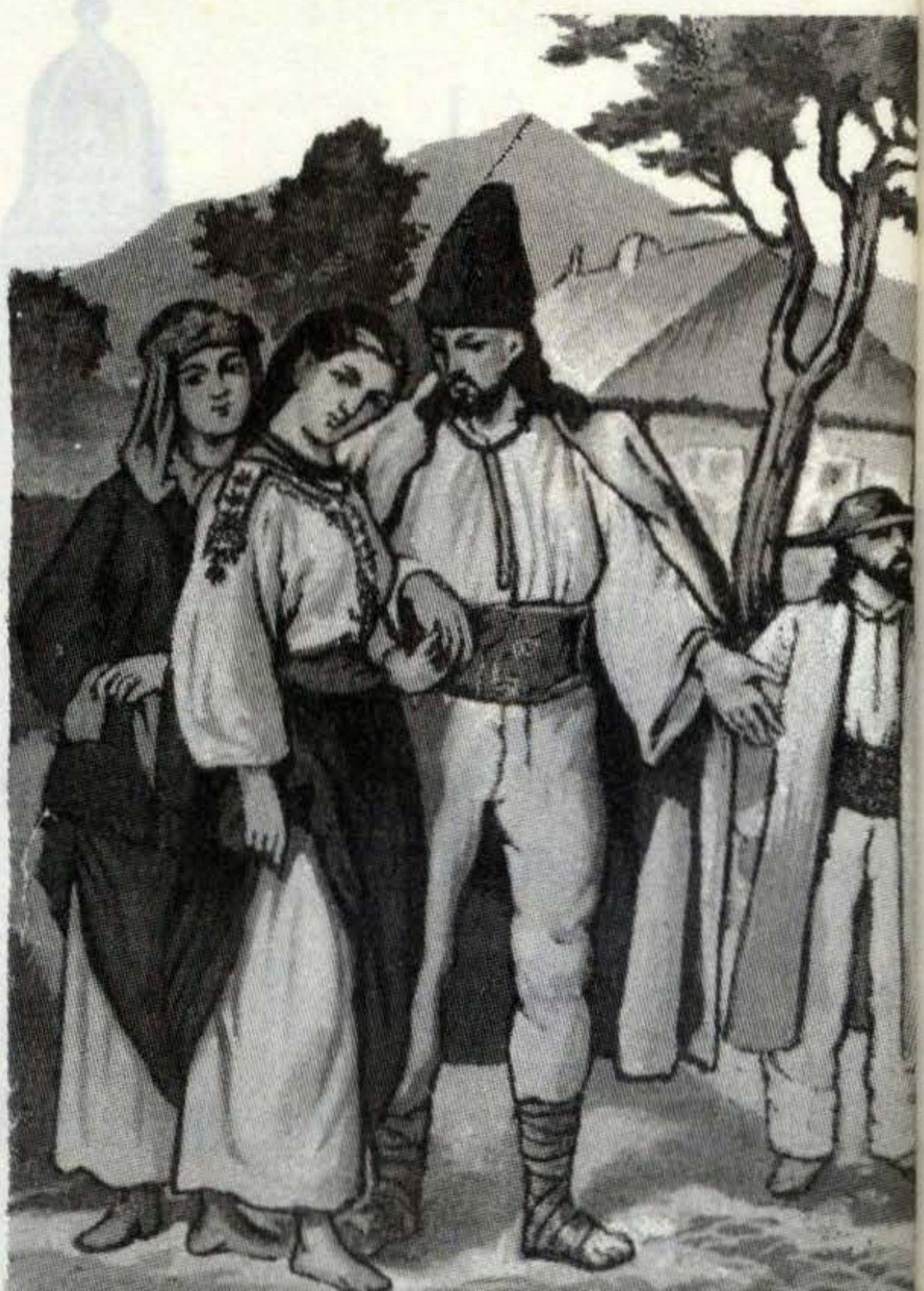

maghiari din Transilvania, pe care poporul nu le-a mai putut suferi".

La începutul lunii decembrie, trupele guvernului revoluționar maghiar, comandate de generalul Iosif Bem, au pătruns în Transilvania și, respingînd forțele austriece, au ocupat, rînd pe rînd, orașele Cluj, Dej, Bistrița, Sighișoara, Brașov, Sibiu. La 11 martie 1849, trupele austriece, comandate de feldmareșalul Puchner, au fost silite să se retragă peste Carpați, la Călimănești. O dată cu armatele austriece a părăsit Transilvania și Comitetul național român. Împotriva populației românești din ținuturile ocupate s-au dezlănțuit noi represalii.

Din culme în culme — alarma tulnicelor

Singura regiune neocupată a fost cea a Munților Apuseni, apărată de Avram Iancu, unde a continuat, totodată, să se exercite și autoritatea administrației românești. În jurul lui Iancu s-au grupat și celelalte forțe ; munții au devenit astfel o adevărată fortăreață a libertății și independenței, pe stîncile lor fluturînd stindardele programului revoluționar de pe Cîmpia Libertății.

În lunile ianuarie, februarie, martie și aprilie 1849, trupele guvernului maghiar au încercat în diferite rînduri să-și deschidă drum spre localitățile din munți, destinînd acestui scop aproape 12 000 oameni. Aceștia s-au izbit însă de rezistența de fier a moților, conduși de prefecții și tribunii aflați în subordinea lui Iancu — Axente Sever, Simion Balint, Ion Buteanu, Nicolae Corcheș, Mihai Andreica, Vasile Fodor, Clement Aiudeanu. *

La începutul lunii mai, pentru a pătrunde cu orice preț în cetatea Apusenilor, s-a ordonat un nou atac, pe linia Brad-Abrud, cu intenția de a se ajunge la Cîmpeni, unde se afla reședința statului major al lui Iancu și a lichida astfel îndîrjita rezistență a apărătorilor munților. Comanda trupelor atacatoare a avut-o maiorul Emeric Hatvany, unul din cei mai devotați aderenți ai lui Kossuth, conducătorul revoluției maghiare. Concomitent cu pregătirea acestui atac, Kossuth a încredințat deputatului Ioan Dragoș misiunea de a intra în tratative cu Iancu și ceilalți conducători români pentru a le oferi, fără a face propuneri concrete, o înțelegere, cu condiția să depună armele. Asumîndu-și această misiune, Dragoș a cerut lui Kossuth asigurarea că pe tot timpul tratativelor, operațiile militare împotriva moților vor fi suspendate.

Discuțiile cu Dragoș s-au purtat la Abrud. Comunicîndu-li-se asentimentul lui Kossuth pentru armistițiul solicitat de Dragoș, la tratative au participat Avram Iancu, Ion Buteanu, Petru Dobra, alți prefecți și tribuni. Dar la 5 mai, în toiul discuțiilor, prefecții au primit uluitoarea veste că trupele lui Hatvany — căruia Kossuth nu-i trimisese ordinul solicitat de Dragoș — au sosit prin surprindere la marginea Abrudului, pregătindu-se să intre în oraș. Dîndu-și seama de consecințele grave ale pătrunderii lui Hatvany în Abrud, Iancu a părăsit discuțiile și s-a îndreptat în goana calului spre Cîmpeni. Tulnicele au răsunat grabnic din culme în culme, vestind primejdia și dînd semnalul de adunare.

Buteanu și Dobra, încrezîndu-se în armistițiul invocat de Dragoș, au rămas cu acesta și au fost capturați de Hatvany, care între timp ocupase Abrudul.

La 8 mai 1849 s-a produs contraatacul fulgerător al lui Iancu, forțele sale ocupînd a doua zi orașul Abrud. Iancu a dovedit cu această ocazie remarcabile calități de comandant și mult curaj personal. Moții îl urmau cu aceeași înverșunare cu care-i urmaseră pe Horea, Cloșca și Crișan, cu 65 ani mai înainte. La 16 mai, profitînd de împrăștierea moților după victoria obținută cu cinci zile mai înainte, Hatvany a reapărut pe neașteptate în fața Abrudului, izbutind să pătrundă iarăși în oraș. La chemarea lui Iancu, cetele moților s-au adunat însă cu o rapiditate uimitoare. În ziua de 19 mai trupele lui Hatvany au fost înfrînte și acesta s-a refugiat la Baia de Criș, doar cu cîțiva oameni.

Nici atacurile întreprinse în iunie și iulie sub comanda lui Farkas Kemeny (Hatvany fusese înlăturat) și a lui Vașvari Pàl nu au avut mai mult succes. La Fîntînele (6 iulie) unde — conduse de Palagia Roșu — au luptat și femeile moților, și-a găsit moartea chiar Vașvari Pàl. Munții au rămas exclusiv în mîinile forțelor românești, conduse de Avram Iancu.

Prea tîrziu!

Personalitatea eroică și victoriile lui Iancu au provocat nu numai dragostea și admirația românilor din Transilvania, care l-au numit „Craiul munților", ci și pe ale celor de peste Carpați, care vedeau în el un sprijin pentru propria lor luptă de eliberare. Marele revoluționar transilvan s-a bucurat de simpatia deosebită a lui Nicolae Bălcescu, care urmărea solidari-

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1972.

zarea tuturor popoarelor împilate din sud-estul Europei și preconizase îndeosebi o înțelegere între români și maghiari, pentru ca astfel și unii și alții să-și poată dobîndi independența. Pentru realizarea planului său, la sfîrșitul lunii mai 1849, Bălcescu s-a deplasat la Debrețin, unde se afla reședința lui Kossuth, spre a-i arăta necesitatea colaborării româno-ma-

Cumplitele încercări de după înfrîngerea revoluției l-au afectat profund pe Avram Iancu. Fotografia ni-l înfățișează în ultimii ani ai vieții

ghiare — bazată pe recunoașterea și acordarea drepturilor naționale reclamate de românii din Transilvania. Totodată, Bălcescu i-a solicitat lui Kossuth concursul în vederea organizării unei legiuni de români destinate eliberării Țării Românești. Atîta timp cît Bem s-a menținut biruitor în Transilvania, Kossuth a arătat puțin interes propunerilor lui Bălcescu, amînînd mereu luarea hotărîrii așteptate de revoluționarul român. Dar după victoriile lui Iancu din Munții Apuseni și după ce Austria a solicitat ajutorul țarului Nicolae I, ale cărui armate s-au îndreptat spre Ungaria și Transilvania, pentru a lichida revoluția maghiară, conducătorul maghiarilor — hotărît să reziste — s-a arătat concesiv și l-a rugat pe Bălcescu să ia contact cu Iancu pentru a se ajunge la înțelegerea dorită.

La 30 iulie, după ce trupele maghiare fuseseră izgonite din munți, iar armatele țariste comandate de generalul Luders pătrunseseră în Transilvania, Bălcescu a sosit la Cîmpeni, pentru a obține din partea lui Iancu asentimentul la înțelegerea sa cu Kossuth. Era, însă, prea tîrziu. Oricare ar fi fost atitudinea lui Iancu, ea nu mai putea schimba mersul evenimentelor. Trupele lui Bem, ca și ale celorlalți generali au fost învinse, armata revoluționară ungară fiind silită să capituleze la Șiria, la 13 august 1849. Kossuth, cu o parte din colaboratorii săi, s-a refugiat în Turcia, iar generalii capturați la Șiria au fost condamnați la moarte.

Asupra întregii Ungarii, readusă sub autoritatea Habsburgilor, s-a abătut un val de sîngeroase represiuni, căruia i-au căzut victime cei mai buni fii ai poporului maghiar.

Îndată după lichidarea revoluției, legiunile românești care luptaseră pentru revendicările exprimate pe Cîmpia Libertății au fost și ele dezarmate în condiții brutale, producîndu-se și unele arestări de prefecți, iar intervențiile stăruitoare făcute de delegații români — Iancu, Șaguna, Bărnuțiu, Laurian etc. — la Curtea din Viena, în anii 1849-1850, pentru a obține drepturile așteptate, au fost întîmpinate cu ingratitudine.

În locul drepturilor cuvenite întregului popor, împăratul Franz Iosef I, venit pe tron la 2 decembrie 1848, după abdicarea lui Ferdinand, a oferit unora dintre conducătorii românilor cîteva... decorații. Indignat de ingratitudinea împăratului, Iancu a refuzat să primească medalia oferită, cerînd „ca mai întîi să se decoreze națiunea", prin satisfacerea revendicărilor ei *. Aceeași atitudine a adoptat-o și vechiul său amic, Al. Papiu-Ilarian. La 9 februarie 1851 autoritățile vieneze i-au chemat pe Iancu și pe ceilalți delegați și i-au somat ca în termen de 8 zile să se „care" din capitala imperiului. Din acest moment, orice legături între conducătorul român și guvernul habsburgic au fost rupte. În vara anului 1852, cînd Franz Iosef I a întreprins o călătorie în Transilvania și a vizitat și Munții Apuseni, Avram Iancu a refuzat să se prezinte în fața monarhului, deoarece drepturile pentru care luptaseră românii nu deveniseră realitate. După plecarea împăratului, el

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 3/1969.

a doborît în mod demonstrativ şi a călcat în picioare pajura imperială, fixată pe frontispiciul primăriei de la Cîmpeni, arătînd astfel că numai prin prăbuşirea puterii pe care o reprezenta aceasta se putea spera într-o viaţă bazată pe libertate.

La 17 august 1852 s-a emis împotriva lui Iancu un mandat de arestare ; a fost întemniţat la Alba Iulia şi apoi la Sibiu, unde i s-a înscenat un proces. Teama de o nouă răzvrătire a moţilor a determinat autorităţile să-l pună în libertate.

Epilog...

O dată cu aceasta a luat sfîrşit şi rolul său politic, Iancu ieşind din aceste cumplite încercări cu nervii profund zdruncinaţi. Sfîşietoarea dramă a durat aproape 20 ani. Durerea care îl mistuia a dat vieţii sale semnificaţii de simbol şi l-a transformat într-un martir naţional. Poporul îl slăvea în cîntece care au trecut din gură în gură şi au ţesut în jurul lui aureola legendei.

Refuzul eroului de a se întîlni cu împăratul, ale cărui promisiuni n-au fost decît minciuni, a fost interpretat de moţi prin dispreţuitoarele cuvinte atribuite lui Iancu : *...cu un mincinos nu pot sta de vorbă.*

În dimineaţa zilei de 10 septembrie 1872, Avram Iancu a fost găsit fără suflare în curtea unui brutar din Baia de Criş, care îl adăpostise peste noapte. Peste trei zile a fost înmormîntat ca „mort al naţiunii" la Ţebea, sub ramurile gorunului legendar al lui Horea.

Pe ultimul său drum, eroul a fost însoţit de 36 preoţi, de peste 4 000 moţi şi de prefecţii şi tribunii intraţi în istorie o dată cu dînsul : Axente Sever, Simion Balint, Mihai Andreica, Nicolae Corcheş, Clement Aiudeanu.

Lacrimile moţilor, ca şi cîntecele lor, s-au unit atunci cu lacrimile românilor de pretutindeni, gloria lui Iancu răsfrîngîndu-se asupra tuturor. Viaţa eroului a fost cercetată şi povestită de numeroşi istorici şi scriitori ; amintirea sa a rămas adînc incrustată în sufletul poporului, care i-a dat puterea de simbol al năzuinţelor sale de dreptate, libertate şi demnitate.

NOTĂ BIBLIOGRAFICĂ

Al. Papiu Ilarian : Istoria românilor din Dacia Superioară, Viena, 1852 ; George Barițiu : Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani, 1890 ; V. Moldoveanu : Memorii 1848-1849, Braşov, 1895 ; I. Sterca Suluțiu : Biografia lui Avram Iancu, Sibiu, 1897 ; I. Ciurileanu : Fragmente istorice din anii 1848-1849, Bucureşti, 1897 ; N. Buta : Avram Iancu şi epoca sa, Cluj, 1924 ; O. Goga : Precursorii, Bucureşti, 1930 ; I. Lupaş : Studii, conferinţe şi comunicări istorice, Sibiu, 1941 ; S. Dragomir : Avram Iancu, Bucureşti, 1965 ; V. Cheresteşiu : Adunarea naţională de la Blaj, Bucureşti, 1966 etc.

Abrud, imagine de la mijlocul secolului trecut

Craiul munţilor

„Iancu nicidecum nu a visat popularitate; nu el a alergat după popor ci acesta era fermecat de personalitatea lui, el alerga la el“ (G. Bariţiu)

M. BADEA

Revoluţia se încheiase. Armata lui Iancu urma să fie supusă acţiunii de dezarmare. Pretutindeni se instaura din nou, atotputernică, forţa administraţiei Imperiului habsburgic. Dar Iancu continua să fie considerat de către moţi „prefectul munţilor“.

Oricine venea în contact cu realităţile din satele moţilor nu putea să nu sesizeze prestigiul de care se bucura. Conducătorul armatei ţariste intervenţioniste, generalul Luders, scria într-un raport către ţar că Iancu şi-a cîştigat „prin simţul său de dreptate şi de cinste încrederea conaţionalilor... Iancu, sufletul revoluţiei române, şi-a cîştigat în popor încredere şi iubire nemărginită“. O impresie similară îşi formase istoricul francez Elias Regnault, care peste cîţiva ani, în lucrarea dedicată istoriei Principatelor dunărene, scria : „Reputaţia lui Iancu creştea din zi în zi. Nu i se mai spunea decît «Craiul munţilor...»“.

Marea lui popularitate în rîndurile moţilor, prezenţa sa zilnică printre aceştia, gata oricînd să-i cheme la acţiune împotriva arbitrariului, au pus foarte repede pe gînduri autorităţile habsburgice, cărora le inspira un sentiment de teamă. O atestă prezenţa printre ofiţerii austrieci în decembrie 1849, a ideii că „românii s-ar fi împăcat cu ungurii şi că aceştia voind a se folosi de marea popularitate a lui Iancu ar fi dat mîna cu el şi cu toţi românii, ca cu puteri unite să reînceapă revoluţiunea şi să scoată pe austrieci din ţară“. Era ecoul încercărilor de angajare a forţelor revoluţionare române şi maghiare pe făgaşul unic al luptei împotriva Habsburgilor, încercări ce avuseseră loc în ultimele luni ale revoluţiei, prin înţelegerea dintre Lajos Kossuth şi Nicolae Bălcescu.

Fapt este că Iancu era obiectul unei atenţii speciale din partea autorităţilor. Cu greu s-a admis, de pildă, tipărirea în 1850, la Viena, de către Ioan Maiorescu a rapoartelor lui Avram Iancu, Simion Balint şi Axente Sever care pledau pentru cauza românilor, pentru afirmarea lor ca naţiune în Imperiul habsburgic. În schimb, s-a interzis apariţia acestor rapoarte în paginile gazetei **Foaie pentru minte, inimă şi literatură,** care din iniţiativa lui Bariţiu, începuse a le publica. Mai mult, poliţia militară a procedat la îndepărtarea lui Bariţiu din această redacţie.

Prin lupta sa neînfricată, prin crezu-i fierbinte în viitorul naţiunii, prin spiritul de sacrificiu, Avram Iancu s-a impus nu numai contemporanilor, ci şi generaţiilor care aveau menirea să aducă la îndeplinire „dosarul“ nerezolvat al revoluţiei de la 1848. Moartea lui, în septembrie 1872, a căpătat dimensiunile unui eveniment naţional. Întreaga presă de pe ambele versante ale Carpaţilor a consemnat, îndoliată, dispariţia eroului şi a comentat pe larg semnificaţia istorică a activităţii sale revoluţionare. „Această manifestare de doliu general la români pentru moartea lui Avram Iancu este un adevărat fenomen, apariţiune pe care orice popor, ajuns la conştiinţa de sine, îl va lua în cea mai de aproape consideraţiune“ — scria Bariţiu. El nota mai departe : „Numai epocile extraordinare produc oameni extraordinari[...], numai popoare ajunse la un grad oarecare al conştiinţei de sine şi al culturii se ştiu folosi de asemenea epoci şi îşi aleg sau recunosc de conducători pe bărbaţi de acei care au venit tocmai la timp nu ca să vorbească, cît mai vîrtos ca să lucre, bărbaţi ai faptelor, ai acţiunii, care apucaseră [...] a avea în sine spiritul naţiunii, care ştiuseră a-şi identifica interesele lor cu ale poporului şi a se inspira de mărimea epocii în care au ajuns[...] Avram Iancu, om născut pentru acţiune, venise tocmai la timp, tocmai în acei ani epocali, cari dacă ar fi trecut peste noi lăsînd numai urme de simple adunări, de punctuaţiuni, deputaţiuni, petiţiuni şi proteste, poate [...] că naţiunea română ar sta în aceste zile de cercare nouă încă şi mai rău decît a stat pînă în anul 1848“.

Figura lui, faptele sale au fost pe larg comentate atît cu prilejul încetării sale din viaţă, cît şi după aceea. Elementele conservatoare au contestat justeţea cauzei pentru care Iancu scosese sabia. Dimpotrivă, oamenii politici şi de cultură înaintaţi, sprijinindu-se pe datele oferite de istorie, au fundamentat necesitatea mişcării conduse de „Craiul munţilor“. Printre aceştia s-au aflat şi fruntaşi politici sau istorici maghiari care au prezentat pe Iancu nu departe de dimensiunile lui reale, recu-

noscînd justeţea idealurilor sale naţionale şi revoluţionare şi sensul obiectiv al revendicărilor sociale, forţa personalităţii lui care s-a contopit atît de armonios cu cauza poporului căruia i-a aparţinut. La elogiul lui Paul Vasvàri din anii revoluţiei **(„Iancu acesta e un om fără seamăn, cu sînge rece, destoinic, dar cînd vorbeşte despre suferinţele neamului său e fanatic ; îi scînteiază ochii şi poţi vedea într-însii făclia aprinsă a revoluţiei“)** aveau să se adauge aprecieri lucide cum sînt cele ale istoricului Laszló Kővári : **„Iancu «Craiul munţilor»[...] din interes naţional a înarmat munţii şi n-a fost condus de egoism“**, sau Jancsó Benedek : **„Iancu a fost figura cea mai onorabilă a mişcărilor române din 1848-1849 [...] Iancu era revoluţionar, născut idealist ca şi Petöfi, Vasvári şi ceilalţi tineri maghiari. A crescut în aceeaşi lume de idei ca şi tinerii maghiari din vremea lui“**...

Figură proeminentă a revoluţiei de la 1848-1849, Avram Iancu a fost adesea invocat şi de mişcarea socialistă, iar mai tîrziu de comuniştii români care i-au relevat capacitatea de mobilizare la luptă a maselor populare şi justeţea ţelurilor social-politice în numele cărora a acţionat. În evocarea personalităţii lui Iancu, reprezentanţii mişcării muncitoreşti s-au referit atît la natura socială a luptei moţilor, cît şi la semnificaţia ei naţională. **„Pentru ca ziua mîntuirii să sosească pentru ardeleni, — scria cotidianul socialist** Drepturile omului — **va trebui ca poporul muncitor să se răscoale şi, încă odată, ca pe vremea lui Horea şi ca pe vremea lui Avram Iancu, să-şi recîştige libertatea politică şi economică“.**

În 1913, socialistul I. Flueraş, desfăşurîndu-şi activitatea de propagandă în Munţii Apuseni, a ţinut să treacă pe la Ţebea, **„să viziteze mormîntul revoluţionarului din 1848-1849, Avram Iancu“.** În acelaşi an, un raport al Congresului Secţiei române a Partidului Social-Democrat din Ungaria îşi fundamenta chemarea la luptă adresată clasei muncitoare, ţărănimii şi altor pături de oameni ai muncii pe tradiţia bogată a trecutului, în care Avram Iancu apare ca un continuator al lui Horea şi ca un predecesor al cărui exemplu trebuie urmat pînă la izbăvirea de exploatare a omului de către om. **„Marii revoluţionari cari şi-au jertfit viaţa pentru libertatea poporului, cum au fost Horea, Cloşca şi Crişan, iar mai tîrziu, în 1848, Avram Iancu, au chemat la luptă pe dezmoşteniţi prin trasul clopotelor într-o parte şi suflarea buciumelor în vîrful munţilor. Şi [...] luptătorii au luat coasa, săcurea şi cîteva puşti ruginite** (căci) **astea erau mijloacele în lupta pentru dezrobire“.**

După desăvîrşirea unităţii statale a poporului român, în condiţiile în care clasa muncitoare şi forţele sociale care o urmau şi-au intensificat eforturile în lupta pentru eliminarea exploatării, comuniştii au continuat să evoce dintr-o nouă perspectivă figura lui Avram Iancu. La aniversarea centenarului naşterii sale, dar mai ales în focul luptei împotriva fascismului şi a politicii revizioniste stimulată de orientarea sa agresivă, expansionistă, comuniştii au reactualizat în conştiinţa istorică a maselor exemplul „viu“ al faptelor lui Horea şi Avram Iancu, „cei mai viteji luptători“ pentru dreptate socială şi naţională. În decembrie 1935, memorabilul legămînt antifascist, încheiat la Ţebea între forţele politice progresiste, sub conducerea P.C.R., a fost semnat sub gorunul lui Horea, la umbra căruia se află mormîntul lui Avram Iancu. A fost un semn de cinstire a celor ce în trecut se sacrificaseră pentru idealul libertăţii şi, în acelaşi timp, o expresie a voinţei care anima masele populare, indiferent de naţionalitate, pentru **„impunerea prin luptă a unui regim de libertate, de democraţie reală“.** Semnificaţia luptelor înaintaşilor, grefată în conştiinţa politică a vremii, dădea un plus de vigoare forţei cu care masele se avîntau în bătăliile hotărîtoare ce le stăteau în faţă

„Inamicul faptelor neomenoase“

AUREL DECEI

Înspre dimineaţa zilei de 10 septembrie 1872, Avram Iancu a fost găsit mort lîngă casa brutarului Ioan Stupină zis Lieber din Baia de Criş. Viaţa lui, atît de zbuciumată, luase sfîrşit. Ziarele româneşti au fost unanime în deplîngerea şi glorificarea eroului din 1848-1849. Cuvinte de laudă la adresa marelui dispărut au apărut şi în organele de presă maghiare. **Hazánk és Külföld** scria : „Iancu cel onest

și serios a fost inamicul faptelor neomenoase. Acei maghiari, care au căutat scut la el, au avut cea mai onestă tratare. Acesta e un fapt pe care nimeni nu-l poate nega". În schimb, ziarul guvernamental **Reform,** din 15 septembrie 1872, publica o lungă corespondență nesemnată de la Baia de Criș, scrisă, după cum s-a aflat ulterior, de dr. Francisc Sólyom-Fekete, procurorul regal maghiar din localitate. Folosind termeni injurioși la adresa lui Iancu, el arăta că „o demonstrație îndreptată împotriva ideii de stat maghiar" a fost „organizată și înfăptuită de funcționarii comitatului". În încheiere, se cerea pedepsirea vinovaților.

Sesizat Ministerul Afacerilor Interne maghiar a ordonat efectuarea unei anchete la fața locului, prin intermediul prefectului Zarandului, groful Alexandru Haller. Ancheta s-a desfășurat în lunile septembrie și octombrie 1872 și rezultatul ei este cuprins într-un grup de documente păstrate astăzi la Arhivele Statului din Budapesta (cota : OL.BM.K. 148-1873-IV-541). Un microfilm al acestor documente a fost adus și depus la Arhivele Statului București, Direcția Arhivelor Centrale (cota : Colecția microfilme, R.P. Ungaria, Rola 39). Din declarațiile celor anchetați în problema morții și a înmormîntării lui Avram Iancu, reproducem aici pentru prima dată cîteva pasaje caracteristice.

Întrebat dacă a dat dispoziții bisericilor neromânești să tragă clopotele în acea zi, pretorul Albert Veress a confirmat acest lucru încheind : „Sînt de părere că aranjamentul meu nu este în contradicție cu bunacuviință și cu cinstea și nu e în afara limitelor legii". O atitudine demnă în fața anchetei a avut Sigismund Borlea, primnotarul comitatului Zarand și deputat în Parlamentul maghiar — vechi și bun prieten al lui Iancu ; de altfel a fost înmormîntat lîngă Iancu la Țebea. „Excelența ta — declara el respingînd calomniile publicate în **Reform** — care cunoaște împrejurările de aici, știe, desigur, că dacă eu aș fi dat dispozițiile poruncitoare despre care este vorba, sau aș fi exercitat numai o presiune morală, atunci la înmormîntarea răposatului Avram Iancu nu ar fi fost de față 3 000-4 000, ci de zece ori atîta popor".

Arpad Pinter, șeful percepției regale maghiare, a spus : „Domnul procuror Secula și domnul Frîncu [care au ținut discursuri cu prilejul funeraliilor — **n.r.**] au plăcut mult... n-a fost o vorbire instigatoare și nici nechibzuită... Împotriva guvernului, cît am fost eu acolo, nu am auzit nimic vorbindu-se pe față". Francisc Ribiezey, coleg de studii cu Iancu la Cluj, declara : „În ultimii ani venea în casa mea și ...se purta cu respect față de ai mei". Referindu-se la învinuirile aduse organizatorilor înmormîntării, spunea că nu-i condamnă pe „principalii făptași, care nu pot să-i nege pe bărbații mari ai națiunii și nici n-o fac".

Nu trebuie neglijate cuvintele lui Albert Veress : „Am considerat ca o lipsă de tact dacă refuz tragerea clopotelor la înmormîntarea lui Avram Iancu, la care în 1848/1849 mai multe persoane maghiare urmărite de moarte au găsit adăpost."

Toate aceste declarații infirmau acuzațiile articolului publicat în ziarul **Reform.** În felul acesta, intenția de a redeschide, în 1872, o problemă Iancu **post-mortem** a dat greș.

NATIUNEA ROMANA

AVRAMU JANCU,

Comitetulu arangiatoriu funebraru.

Foaie volantă tipărită de „Comitetulu arangiatoriu funebraru" (fotografia ne-a fost pusă la dispoziție de Camil Grigorescu)

Sicriul lui Avram Iancu, înainte de a fi coborît în mormînt ; în spate se văd biserica din Țebea și gorunul lui Horea (fotografia a fost executată după un clișeu aflat în posesia lui Ilie Bufnea)

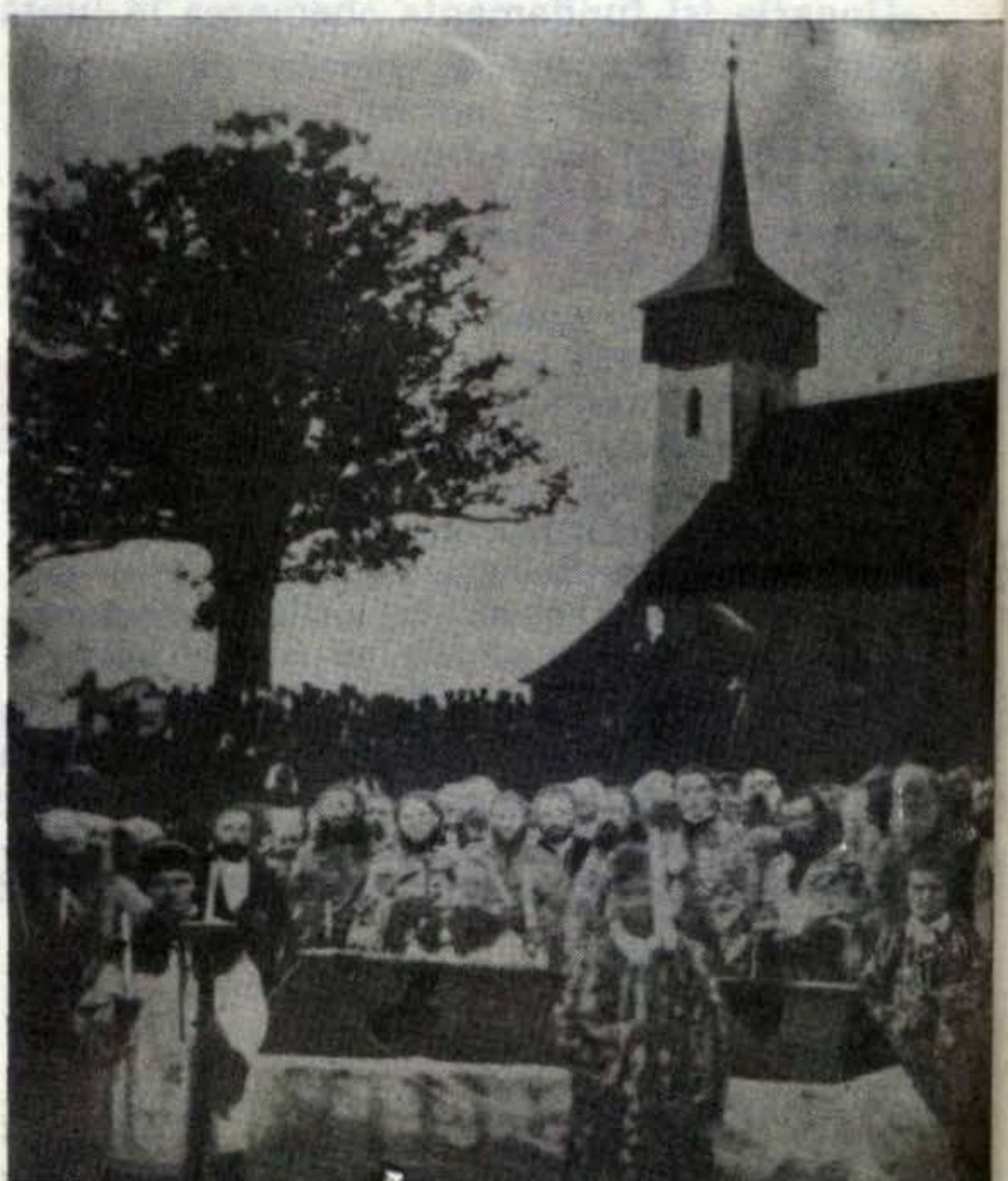

Un proiect de republică la începutul veacului XIX

„Cuvîntul Republică **este vorbă veche, care va să zică** lucru al tuturor. **Republica este un stat în care oamenii adunaţi îngrijăsc singuri de soarta lor, fără a-şi pune stăpîni pe cap, avînd în lucrarea lor drept regulă dreptatea şi drept ţintă frăţia. Într-o republică, poporul nu ascultă decît slujbaşii aleşi de dînsul, chiar cu treabă hotărîtă şi pe vreme hotărîtă. Aceşti slujbaşi sînt d-opotrivă cu toţi ceilanţi oameni. Ei poruncesc numa în numele poporului şi sînt datori a lucra numa pentru dînsul, ascultînd legea făcută de dînşii, supuindu-se la privegherea necurmată a cetăţenilor şi stînd totdeauna gata d-a da-napoi slujba cu care au fost însărcinaţi, cînd s-a sfîrşit vremea pentru care au primit-o".**

N. BALCESCU : Manualul bunului român.

„Orînduiala cea cuviincioasă..."

D. ALMAŞ

Noţiunea de republică o întîlnim încă în scrierile despre originea latină a poporului nostru şi despre antichitatea clasică ale unor cronicari eruditi ca Miron Costin, Nicolae Costin sau stolnicul Constantin Cantacuzino. În **De neamul moldovenilor,** de pildă, Miron Costin arăta că, după alungarea lui Tarquiniu Superbul, Roma „s-au cîrmuit [...] totu sub sfatul sinatorilor, cum vedem că se cîrmuieşte Veneţia, pînă la Avgust chesar, 500 şi mai bine de ani". Mai departe cronicarul explica dezvoltarea republicii romane care „de suptu cîrma sfetnicilor au crescut. Şi alegea ei din an în an cîte doi mai mari, cărora cu numile boierii le zicea **consules,** adică capitéle sfatului, că **consilium** lătineşte ieste sfatul".

În veacul XVIII, Şcoala Ardeleană a sporit cunoştinţele în rîndurile poporului nostru despre formele de stat. Cultura cobora între oameni. Venea vremea de aur şi lumină pentru învăţămîntul românesc „dominat tot mai mult de spirit progresist, de spirit naţional" (Dionisie Prodan), vremea lui Gheorghe Lazăr şi Gheorghe Asachi. Apărea şi se exprima în scris o mai largă înţelegere pentru cei de jos, pentru oropsiţii societăţii. Apăreau şi se înfiltrau în cugete ideile despre orînduirea cea nouă a vieţii social-politice, puse în practică, în sec. XVIII, de Revoluţia franceză. Se vorbea şi la noi despre umanizarea legiuirilor, despre codurile de legi, despre egalitatea în faţa legii, despre drepturile naturale, **„driturile fireşti"** ale oamenilor. Vehiculatorii acestor idei erau,

îndeosebi, tinerii boieri, burghezia din ţara noastră fiind încă prea slabă. Dar însuşindu-şi acele noi idei, boierimea le ajusta după propriile-i nevoi şi le îngusta după propriile-i interese.

Boierimea mare, bucurîndu-se de privilegiile ocîrmuirii, era şi la noi conservatoare şi chiar arhiconservatoare. Dar boierimea de treapta a doua, care deţinea doar slujbele mărunte, şi cea de treapta a treia, care nu se bucura nici măcar de scutirea dărilor, căuta o schimbare a lucrurilor. Se făceau felurite planuri de reformă, proiecte progresiste, unele inspirate din Apus, altele gîndite autohton, în interesul boierimii şi ale tinerii burghezii. Între acestea se numără şi proiectul de reformă intitulat **Plan sau o formă de obläduire republiciască aristo-dimocraticească** a logofătului Dimitrie I. Sturza, unul dintre boierii moldoveni luminaţi de la sfîrşitul veacului XVIII şi începutul celui următor.

Patriot cu înherbinţeală

După cum ni-l descrie Radu Rosetti în amintirile sale, Dimitrie sau Dumitrache Sturza era un „bărbat ursuz şi nu amabil", „renumit pentru integritatea şi cinstea lui deosebită, ca şi pentru iubirea-i sinceră şi adîncă pentru ţară şi neam". El „a dat un sprijin puternic redeşteptării limbii naţionale şi, între altele, a fost unul dintre cei care au încurajat mai tare reprezentaţiile teatrale în limba română". Era socotit printre „cei şapte stîlpi ai ţării" Moldovei, la începutul veacului XIX. O poemă contemporană îl socotea „patriot cu înherbinţeală", dar fără avere. Aceeaşi poemă spunea: „Haractir are precum Caton, ca Brutus statornicie".

Comparaţia cu Brutus e cu atît mai potrivită cu cît se arăta a fi un „republicaneţ".

Studiind lucrarea lui D. Sturza, Emil Vîrtosu o pune în legătură directă cu evenimentele care zguduiau atunci Europa: cu Revoluţia franceză, cu războaiele napoleoniene şi o datează 1802, an în care un grup de boieri munteni au înaintat petiţii lui Bonaparte, nădăjduind sprijin din partea lui în înfăptuirea gîndurilor ce-i animau. I. A. Vaillant şi D. I. Ghica afirmă că boierul muntean Dudescu a fost trimis la Paris să ia legătură cu Napoleon*. Şi pentru că de la Dudescu nu mai primeau nici o ştire, au trimis pe un Golescu care „ducea o adresă colectivă către primul consul, în care boierii cereau cu stăruinţă sprijinul Franţei ca să transforme şi ţara lor în republică".

Aşadar, un lucru este clar: boierii progresişti, atît cei din Moldova cît şi cei din Ţara Românească, s-au gîndit să preschimbe ţările lor în republici. Aceasta înseamnă că erau la curent cu marile transformări social-politice şi ideologice ale vremii, că nădăjduiau ca, prin schimbarea formei de guvernămînt, să se încadreze pe linia progresului. Apelul adresat Franţei putea fi rezultatul şi al unui alt calcul politic just: acela de a găsi încă o cale prin care să scape de sub suzeranitatea otomană sau de primejdia ocupării ţării de către alte imperii —

Cîţiva din cărturarii care, în decursul veacurilor, au contribuit la răspîndirea ideilor înaintate:

Miron Costin

Dinicu Golescu

Gheorghe Lazăr

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1969.

habsburgic sau țarist. Desigur, au fost foarte dezamăgiți cînd, în 1806, au aflat de planul lui Talleyrand, „planul de la Strasbourg", prin care ministrul de Externe al lui Napoleon propunea ca, în schimbul teritoriilor habsburgice din Vest, încadrate în Confederația Rinului, creată de împăratul francez și pusă sub a lui protecție, țările române să fie cedate Austriei.

Proiectul lui Dimitrie Sturza poartă, cum e și firesc, limitele epocii sale. Încercarea de reformă politico-administrativă a boierului moldovean reprezintă politica de clasă, interesele acelei părți a boierimii al cărui exponent era. Fără să afecteze bazele orînduirii feudale existente, inițiatorul proiectului urmărea, în esență, „democratizarea" clasei dominante

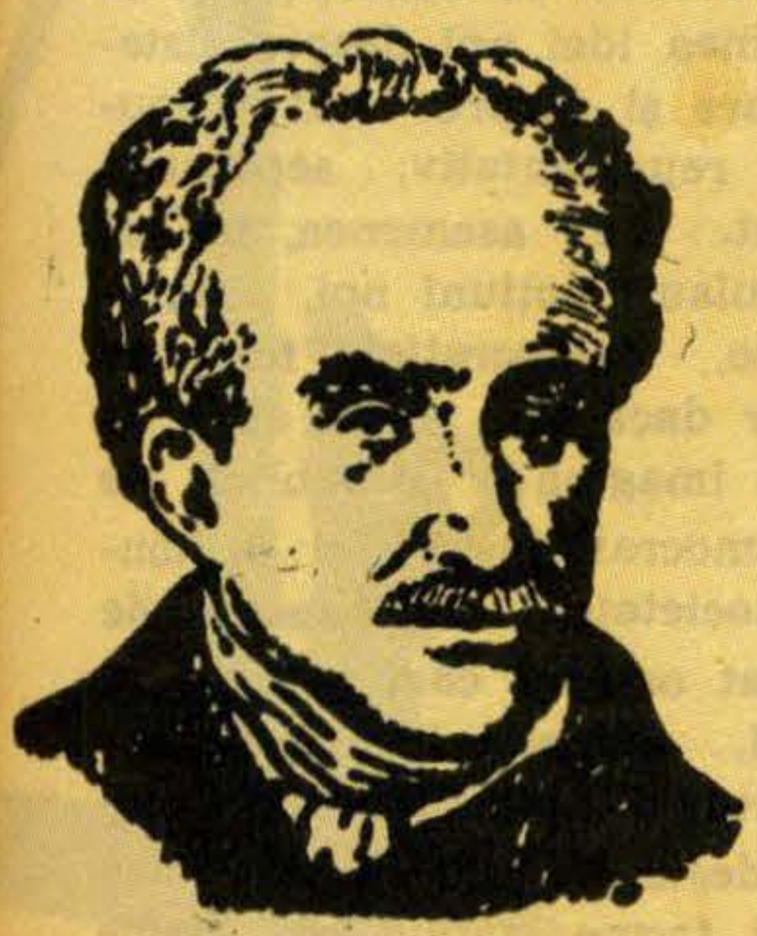

Gheorghe Șincai

Petru Maior

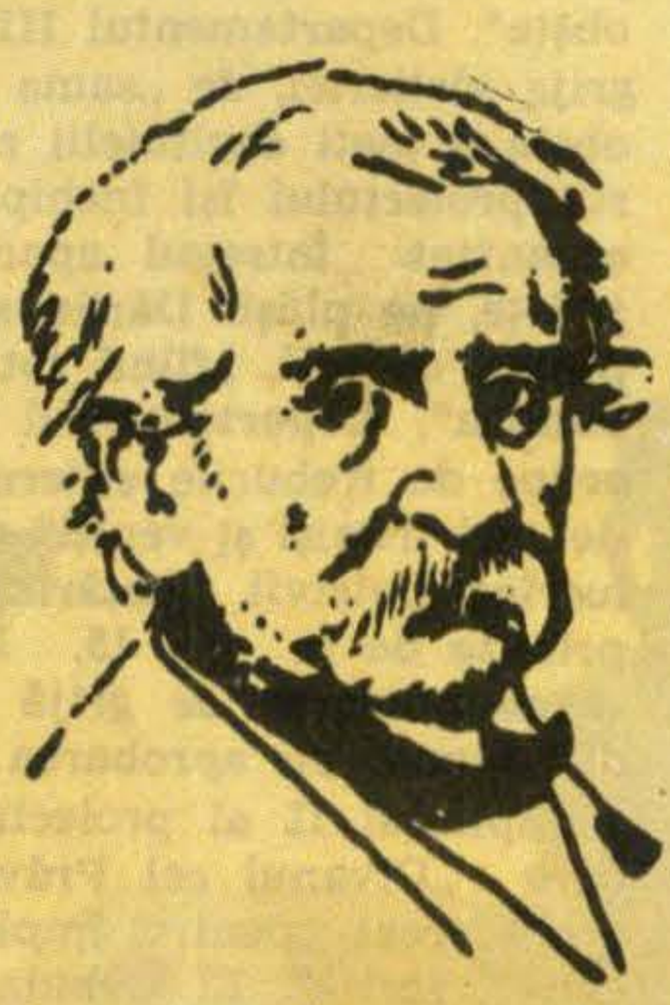

Gheorghe Asachi

prin participarea la conducerea treburilor publice a boierimii mijlocii și mici și, într-o măsură mai redusă, a burgheziei, încă slab dezvoltată în acea vreme.

Rămîne însă un merit al românilor care, la începutul veacului trecut se gîndeau la republică, cu atît mai mult cu cît, într-o Europă monarho-feudală, nu era de fel ușor a concepe și a discuta o astfel de formă de guvernămînt. Robespierre însuși mărturisea că, chiar în Franța revoluționară, „spre republică s-a alunecat pe furiș".

Îndatoririle Divanului cel Mare

În acest context de împrejurări, interne și externe, logofătul Dimitrie sau Dumitrache I. Sturza a luat pana și a ticluit acel proiect de constituție pentru o „republică aristo-dimocraticească".

Autorul socotea republica drept „orînduiala cea cuviincioasă pentru fericirea unui loc", adică a unei țări și a locuitorilor ei, „ce se hotărăște a fi republică de stare aristo-dimocraticească".

El își împărțea proiectul în patru „capete" sau capitole. În fruntea republicii propunea a fi „un Divan Mare de cincisprezăci veliți", adică boieri mari, care „va ave toată grija izvodirii capetilor prăvălnicești asupra sa, și datorie să străjuiască de toată trebuința și orînduiala stăpînirii republicii". Divanul cel Mare avea, pe lîngă inițiativa legilor, și îndatorirea de a se ocupa „de ale iconomiei pămîntului", de agricultură, vistierie, armată, educația tineretului, arte și cultură, de treburile externe ale republicii. Acestui for, autorul proiectului îi destina și misiunea de a „ave priveghere pentru păstrarea năravurilor bune".

În ideea lui Dumitrache Sturza, cei 15 membri ai Divanului Mare se alegeau pe viață ; locurile vacante se completau prin cooptare cu majoritate de voturi, iar în caz de balotaj, prin tragere la sorți. Nu puteau fi aleși decît boieri, de la 30 ani în sus, cu un comportament civic și moral ireproșabil : „să fie știut de cinstit, de înțelept și cu iubire de patrie".

Componenții Divanului erau împărțiți în cinci departamente sau comisii a cîte trei membri. Departamentul I răspundea de instrucția și educația tineretului, veghind „asupra tuturor școalelor țării" și a altor instituții „făcute pentru ca

creşterea tinerilor, atît de parte bărbătească, cît şi de parte femeiască, să poată fi îndestul pentru a săvîrşi la toate obrazile ce vor face, din neamu în neamu, lăcuitori buni răpublicii". Conducătorii acestui departament „vor ave şi putere de a sili veri pă ce părinţi, fără osăbire, să dea fiiului său creştirea bună". Mai mult decît atît : „pruncii cei sărmani îi va creşte răpublica", pentru motivul că „tot de obşte sînt ai săi fii".

Membrii Departamentului II „vor fi păstrătorii năravurilor bune, adică lucrurilor cu cinste şi cu cale". Ei se vor îngriji de „theatre şi alte asemine, făcute pentru desfătare publică" şi se vor preocupa de toate cele care ajută a îndrepta şi „deştepta ochii greşitului", făcînd „poprire de cele netrebnice şi pe cele ce pricinuiesc desfrănare sau scandal de obşte". Departamentul III trebuia să aibă grija vistieriei, de „sama sumei cei de obşte a toati cheltuielii răpublicii". Autorul proiectului îşi închipuia cum trebuia organizat întregul aparat financiar, pe judeţe, pe plăşi. Dările se cuveneau a fi plătite de toţi, „fiind tot un trup cu răpublica". Departamentul IV urma să se ocupe de treburile externe ale republicii, de „cei trimişi şi veniţi" din ţările străine, lucrînd potrivit hotărîrilor şi sfaturilor primite de la cei 15. Departamentul V „avea purtarea de grijă părţii ostăşeşti", dar numai cu aprobarea celor 15.

Capitolul II al proiectului avea în vedere „Divanul cel Prăvelnicesc", adică acela creat „pentru împlinirea pravililor celor scrisă". El trebuia să fie alcătuit din 15 judecători, aleşi pe viaţă, la vîrsta de cel puţin 25 ani, avînd „o deplină ştiinţă de partea pravilnicească". Judecata trebuia să se facă „fără de nici o deosăbire, de la cel mai mare pînă la cel mai mic". Acest divan era sortit să aplice legile „fără de nici un adaos sau scădere", nimeni neputînd fi închis fără dovadă.

Icoana unui norod deplin slobod

Capitolul III stabilea caracterul şi atribuţiile „Divanului de Jos" care reprezenta, în fapt, ţara. Era conceput ca alcătuit din „deputaţii cei trimişi din ţară", care „închipuiesc icoana unui norod deplin slobod", deci avea un rol general reprezentativ : „Tot ce va fi primit de aceşti deputaţi iaste tocmai ca cum un glas de obşte ar fi întărită primire de toţi lăcuitorii cei adevăraţi slobozi ai republicii aristo-dimocraticeşti". Iată dar o primă încercare de definire a suveranităţii poporului. Vrednic de subliniat este, de asemenea, faptul că aceşti deputaţi „pot fi atăt din parte boierească, cît şi din celelalte stări, ipochimene vrednice de acea credinţă ce li se dă". Alegerea se făcea „păn judeţuri şi trimişi la cathedra (capitala) republicii". Deputaţii urmau să se adune din şase în şase luni. Original este în acest proiect faptul că autorul integrează biserica în stat.

Cam aşa arăta, în linii mari, primul proiect de constituţie republicană ieşit de sub pana unui român. În concepţie şi în intenţii el conţinea idei noi despre sistemul de guvernare şi despre stat : republica, sistemul reprezentativ, separarea puterilor în stat. De asemenea, în cuprinsul lui circulau noţiuni noi, progresiste : majoritate, democraţie, fericirea patriei. Şi chiar dacă era vorba doar de un proiect care imagina o „republică de stare aristo-dimocraticească", el demonstra că şi în societatea românească de atunci s-au aflat oameni care, trăind în spiritul vremii, gîndeau la schimbarea stărilor de lucruri. Apariţia unor „republicăneţi" vădeşte din plin că se rîvnea la crearea unei forme statale noi, „pentru fericirea unui loc". Ideea s-a dezvoltat mai apoi în 1848, prin practica politică a guvernului provizoriu din Ţara Românească, prin gîndirea şi activitatea propagandistică a multor revoluţionari generoşi entuziaşti, progresişti. În **Manualul bunului român,** N. Bălcescu delimita clar deosebirea dintre republica aristocratică „...în care puterea e în mîna unor oameni numai, ce se chiamă nobili sau boieri..." şi cea democratică în care „...puterea statului şi drepturile lui trebuie să fie în mîna poporului întreg..."

Cu toate limitele pe care le prezintă, proiectul lui Dimitrie I. Sturza constituie, pentru epoca în care apare, o încercare meritorie de reformă a statului, de aliniere la cerinţele progresului şi civilizaţiei acelor vremi.

„Republica“ de la Ploieşti

REPUBLICA

Un episod din lupta antidinastică

ION BULEI

Era în zorii zilei de 8 august 1870, „pe la 3 şi jumătate ore, cînd... viaţa începea a se pune în mişcare...“ Deodată, ca la un semn, începură să bată toate clopotele din oraş. Alarmaţi, ploieştenii ieşiră cu mic cu mare în stradă. La puţină vreme după aceea, Alexandru Candiano-Popescu anunţa mulţimii răsturnarea, în Capitală, a prinţului Carol şi instaurarea unei locotenenţe domneşti în frunte cu generalul Nicolae Golescu.

Astfel debuta „Republica“ de la Ploieşti, episod al unei largi mişcări antidinastice care se profilase încă din primii ani ai domniei lui Carol I de Hohenzollern.

Adus pe tronul ţării la 10 mai 1866, în urma înlăturării de către „monstruoasa coaliţie“ a popularului domn Alexandru Ioan Cuza, principele Carol de Hohenzollern fusese întîmpinat cu ostilitate de opinia publică românească. Ciocnirea de interese dintre burghezie şi moşierime, divergenţele dintre diferitele grupuri din interiorul acestor clase, inexistenţa încă a unor partide închegate, cu un program bine definit — constituiau principalele cauze ale instabilităţii politice existente în primii ani de domnie ai principelui străin. Pînă în 1868, Carol se sprijinise îndeosebi pe gruparea liberal-radicală. După această dată, ca urmare şi a unor presiuni externe, principele a pus la cîrma ţării guverne de centru, ceea ce a dus la o recrudescenţă a mişcării antidinastice.

Împotriva „prusacizării“

Alegerile din 1869, de la Colegiul III din Bucureşti, ca şi cele de la Craiova, sau Ploieşti au fost însoţite de grave incidente. La Ploieşti, de pildă, din îndemnul lui Alexandru Candiano-Popescu, birourile electorale, care fuseseră organizate nelegal de guvernul Dimitrie Ghica, au fost înlăturate. Acţiunea a fost sprijinită de garda civică * a oraşului, fapt pentru care, ulterior, ea a fost dezarmată. La fel s-a întîmplat şi la Craiova, Tîrgovişte, Giurgiu, dezarmarea gărzilor avînd drept scop — nemărturisit, dar evident — slăbirea opoziţiei liberal-radicale.

Din vara anului 1869, presa opoziţionistă, mai ales **Românul** şi gazeta **Traian** a lui B. P. Hasdeu, şi-au înteţit atacurile împotriva dinastiei. Lui Carol i se imputa „prusacizarea“ armatei, amestecul brutal al consulului german în treburile ţării, abuzurile şi risipa legate de concesiunile de cale ferată etc.

În ianuarie şi din nou în aprilie 1870, alegătorii Colegiului IV Mehedinţi ** l-au ales deputat pe fostul domnitor Al. I. Cuza. Era, desigur, o replică, dacă nu chiar un avertisment dat lui Carol I, un fel de a i se atrage atenţia că putea fi înlocuit cu fostul domnitor.

O dată cu venirea la putere, la 14 februarie 1870, a guvernului prezidat de Al. G. Golescu — despre care M. Kogălniceanu spunea că va fi „cel din urmă ministru al prinţului Carol“ — atacurile antidinastice au devenit şi mai directe. Dimitrie Ghica, fostul prim ministru, îl anunţa cu mare temere pe domnitor că în ţară se organizează un complot împotriva sa şi că garda civică din Bucureşti nu ar fi străină de această acţiune.

Afacerea Strousberg şi numirea lui Ambronn — şambelanul tatălui lui Carol — drept comisar al statului român pe lîngă societatea concesionară condusă de Strousberg (numirea se făcuse contrar prevederilor Constituţiei, care interzicea accesul unui străin în astfel de posturi), au oferit un nou prilej opoziţiei să-şi manifeste cu vehemenţă nemulţumirile. Pentru a le potoli, domnitorul a adus la putere, la 2 mai 1870, pe Manolache Costachi Epureanu, care a format un guvern cu „juna dreaptă“ (tinerii conservatori moderaţi). Noile alegeri au prilejuit însă alte grave tulburări. La Ploieşti, Candiano-Popescu, în gazeta sa **Democraţia**, s-a arătat revoltat şi hotărît să înlăture tirania.

Într-un asemenea climat, ştirea izbucnirii, la 19 iulie 1870, a războiului franco-

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 9/1970.
** Vezi **Magazin istoric**, nr. 2/1967.

prusac a adîncit spiritul antidinastic. Opinia publică a manifestat simpatie față de Franța, luînd atitudine împotriva Prusiei. În ședința Camerei Deputaților, ministrul Afacerilor Străine, P. P. Carp, ulterior cunoscut pentru sentimentele sale filogermane, declara: „Acolo unde sînt națiunile latine, acolo va fi și inima României". Profitînd de împrejurările create de acest conflict, liberal-radicalii, care nu-și puteau închipui că francezii vor pierde războiul, au încercat să-l răstoarne pe Carol.

8 august: afară cu Carol!

În acest scop, a fost organizată o mișcare anticarlistă, cu ramificații în toată țara. În fruntea ei se afla Eugen Carada, pe atunci prim-redactor al ziarului **Românul**. În înțelegere cu șefii partidului „roșilor", sprijinit de maiorul Pilat (ofițer activ, ginere al lui C. A. Rosetti), de Constantin Ciocîrlan, administrator al ziarului **Românul** și de foarte popularul medic bucureștean dr. D. Sergiu, Eugen Carada a organizat la București un comitet de conducere a mișcării, care a început să facă pregătiri în țară pentru răsturnarea lui Carol.

Acțiunea urma să izbucnească, simultan, în București, Craiova, Ploiești, Pitești, Buzău, Brăila, Turnu Severin, Rîmnicu Vîlcea și în tabăra militară de la Furceni. Fiecare centru avea stabilit planul său de acțiune și era condus de șefi locali cu misiuni concrete. La Craiova, de pildă, în fruntea acțiunii se aflau toți liderii liberali locali: Boicea Radianu, Anastase Stolojan, Gheorghe Chițu, Ion Theodorian și Pera Opran. „Tabăra de la Furceni — spunea E. Carada mai tîrziu — trebuia să proclame locotenența domnească și să pornească spre București".

Răscoala urma să înceapă în ziua de 8 august 1870. În ultimul moment, însă, cînd cu greu se mai putea opri o acțiune hotărîtă dinainte, ofițerii din tabăra de la Furceni au cerut o amînare de cîteva zile, pregătirile lor nefiind încă încheiate. Printr-un limbaj cifrat, al cărui cod nu ni s-a păstrat, comitetul de conducere de la București a telegrafiat imediat tuturor centrelor din țară ordinul de a nu întreprinde nimic. Pe de altă parte, mersul războiului franco-prusac nu era de natură să încurajeze o schimbare a stării de lucruri din România în acel moment.

Totuși, în zorii zilei de 8 august, Candiano-Popescu * a proclamat „revoluția" la Ploiești. Alături de el se aflau: C. T. Grigorescu, deputat în Cameră, maiorul în retragere C. Handoca, Stan Popescu, fiul preotului din Breaza, Radu Stanciu, Petre Apostolescu, Matache Nicolau, fost deputat, Take Drăghiceanu, Alecu Siru, G. Lăzăreanu, amic al lui Candiano,

Alexandru Candiano-Popescu, conducătorul mișcării antidinastice de la Ploiești

In p. 17: *în amintirea „apărătorilor libertăților publice", prin contribuția cetățenilor orașului Ploiești, în 1881 a fost ridicată această statuie a Libertății*

* **Al. Candiano-Popescu (1841-1901) a fost un personaj contradictoriu. In tinerețe a împărtășit vederi foarte democratice.**

Sublocotenent în 1859, a devenit căpitan în timpul lui Cuza. Aceasta nu l-a împiedicat să participe, alături de alți ofițeri, la acțiunea de înlăturare a domnitorului Unirii, în februarie 1866. La un an după aceea a demisionat din armată și a trecut în Transilvania. Aici a fost arestat de către autoritățile austro-ungare pentru propaganda desfășurată împotriva încorporării Transilvaniei la Ungaria. În august 1870 a condus mișcarea anticarlistă cunoscută sub denumirea de „Republica" de la Ploiești. A plecat apoi în Italia, unde și-a făcut studiile și și-a luat licența în drept. În 1877 a reintrat în armată, cu gradul de maior, distingîndu-se, în fruntea oștenilor săi, în timpul luptelor pentru ocuparea redutei Griviței. Trădîndu-și propriile sale convingeri, între 1880-1882 a îndeplinit funcția de adjutant al lui Carol I. În 1894 a fost avansat la gradul de general.

Guță Antonescu (Grădinaru) etc. În fața mulțimii ieșite în stradă la sunetul clopotelor, Candiano a citit conținutul unei telegrame sosită, după spusele lui, de la București. Depeșa arăta că, în Capitală, vodă Carol fusese răsturnat, în locul lui fiind instaurată o locotenență domnească în frunte cu generalul N. Golescu, și avînd ca ministru de Război pe Ion C. Brătianu. Urmat de mulțime, care striga: „Ura, am scăpat de nemți!", Candiano a mers la prefectură, l-a arestat pe C. Ruban, directorul acesteia (prefectul era plecat din oraș) și s-a proclamat prefect de Prahova. Stan Popescu a fost numit politai al orașului, în locul lui A. Teodorescu, arestat, iar Titu Bălăceanu subprefect. De la prefectură, însoțit de pompierii înarmați și de gardiștii municipali, avînd în frunte un stindard, Candiano s-a dus la cazarma dorobanților, unde nu se găsea decît un număr neînsemnat de ostași, unii dintre ei proaspăt recrutați. Pe la orele șase dimineața, răzvrătiții au ajuns la cazarma trupelor de infanterie. Maiorul Polizu, în fruntea batalionului său, a refuzat să dea crezare depeșei care îi era prezentată ca fiind din partea lui Ion C. Brătianu. Rezistența lui Polizu l-a descumpănit pe Candiano, care nu s-a hotărît să ia o atitudine energică din teama de a nu se ajunge la vărsare de sînge. El s-a mulțumit să meargă la închisoarea orașului și să elibereze cîțiva deținuți politici. În același timp, l-a trimis pe Guță Antonescu (Grădinaru) să ocupe oficiul telegrafic, dîndu-i poruncă să cerceteze toate telegramele care plecau de la Ploiești.

În noua sa calitate de prefect, Candiano a dat ordin să se concentreze la Ploiești toți dorobanții și grănicerii din județ. În aceeași dimineață, la orele zece, a trimis în acest scop o telegramă comandantului grănicerilor de la Predeal, căpitanul Georgescu: „Principele Carol este răsturnat; guvernul provizoriu este instaurat, avînd în cap pe Nicolae Golescu ca regent; sînt prefectul districtului numit de guvernul provizoriu; concentrați imediat grăniceri și în 24 ore, dacă se poate, să fiți la Ploiești. Aștept de la patriotismul și energia dvs. aceste servicii". În același timp, Candiano a expediat o telegramă ziarului **Albina** din Budapesta în care comunica: „Principele Carol este răsturnat; guvernul provizoriu înființat sub titlu de regență. În Ploiești — mare entuziasm".

GRUPAREA LIBERAL-RADICALA (PARTIDA „ROȘILOR"): **nume sub care era cunoscută, între 1848-1875, aripa de stînga a liberalilor. După 1875 s-a unit cu liberalii de centru și cei de dreapta (coaliția de la Mazar pașa). O parte a liberalilor radicali, după moartea lui C. A. Rosetti (1884), va constitui nucleul Partidului Radical.**

COLEGIILE III, IV: **potrivit prevederilor Constituției promulgată la 1/13 iulie 1866, completată apoi de Legea electorală din 30 iulie / 11 august același an, corpul electoral era împărțit în patru colegii pentru alegerea reprezentanților din Adunarea Deputaților și în două colegii pentru alegerea celor din Senat. La Colegiul III votau comercianții, industriașii cu patente, liber profesioniștii, ofițerii în retragere, profesorii și pensionarii statului, persoane cu un venit care nu depășea 100 galbeni. La Colegiul IV votau țăranii și populația nevoiașă a orașelor.**

Vedere din Ploiești, 1871

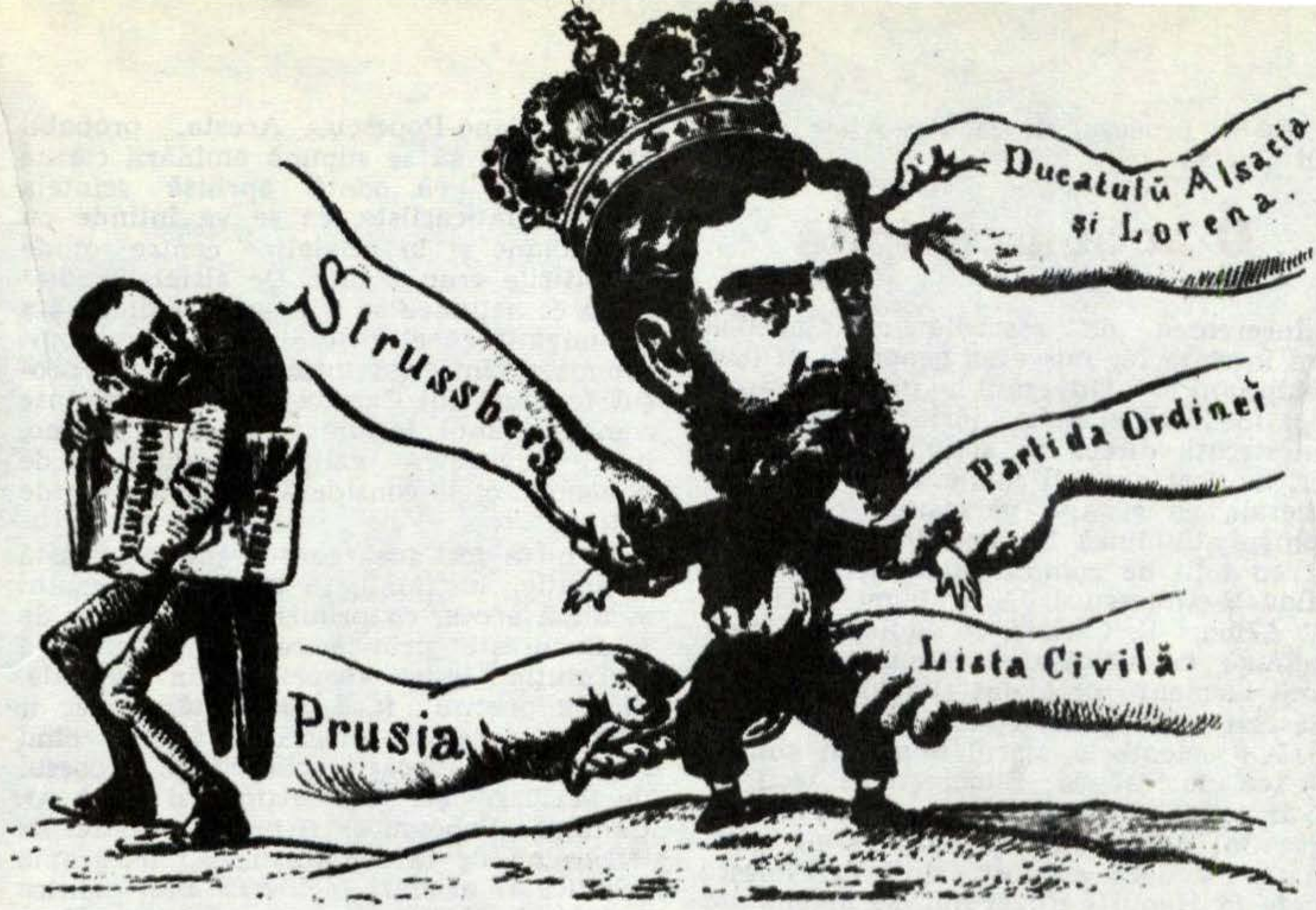

—Ah!.. Ce de „magnete puternice" m'atragŭ!
—Ce nolă eŭ să facu?... Să spunŭ „majorităţii camerei!"

Caricatură publicată în Ghimpele din 21 februarie 1871

„Ce faceţi d-lor, ce se petrece acolo?"

Dar depeşele nu au produs efectul scontat. Comandantul grănicerilor din Predeal nu a răspuns chemării, iar Filipescu, şeful oficiului telegrafic din Predeal, a reţinut telegrama adresată ziarului **Albina.** Mai mult, el a comunicat conţinutul acesteia la Bucureşti, de unde i s-a răspuns că „în nici un caz să nu se transmită peste frontieră o astfel de ştire falsă".

În acest fel, pe la orele 11 dimineaţa, autorităţile din Capitală au aflat că, la Ploieşti, se petreceau lucruri neobişnuite. Oficiul telegrafic din Bucureşti a început a chema cu insistenţă Ploieştii : „Ce faceţi d-lor, pentru Dumnezeu, ce se petrece acolo, de ce nu răspundeţi ?". Dar apelurile rămîneau fără răspuns. Abia după-amiază guvernul a primit informaţii mai amănunţite despre cele întîmplate. N. Constantinescu, pe atunci telegrafist la Ploieşti, nota în amintirile sale : „Pe la ora 3 după-amiază se prezintă la ghişet un pescar cu o telegramă comercială, cam de vreo 30 cuvinte, pentru Brăila, adresată tot unui pescar. Guţă Grădinaru ia depeşa s-o citească... Văzînd că telegrama trata despre o afacere de pescărie mi-o lasă şi o taxez şi înregistrez. Profit de astă împrejurare şi recurg la o stratagemă. Mă aşez la aparat şi cu telegrama pentru Brăila înaintea mea, chem Bucureştii care îmi răspund imediat. Pe cînd păzitorul [G. Grădinaru — **n.r.**] sta în spatele meu rezemat în puşcă şi credea că transmit depeşa la Brăila, eu am dat lui Filionescu, şeful oficiului telegrafic din Bucureşti, în cabinetul căruia se găsea prim-ministrul Manolache Costachi, toate deslușirile cît mai amănunţite despre cele ce se petreceau la Ploieşti".

În mare grabă, guvernul a luat măsuri pentru restabilirea ordinei. Prin acelaşi N. Constantinescu, autorităţile centrale au transmis maiorului Polizu ordinul să nu se predea cu nici un chip, „că în ţară e linişte, că Vodă e pe tronul lui şi că s-au pornit din Bucureşti trupe cu maiorul Gorjan".

Seara, pe la orele 22, la marginea de sud a oraşului, s-a auzit o puternică detunătură. Sosise maiorul Gorjan cu batalionul lui de vînători. Candiano a fugit, dar a fost prins peste cîteva zile în apropiere de comuna Lipia, lîngă Buzău. Ceilalţi participanţi la acţiune s-au retras pe la casele lor. Batalionul maiorului Gorjan, căruia i s-a adăugat cel al maiorului Polizu, a intrat în oraş. „Republica" de la Ploieşti căzuse.

Doar la staţia de telegraf vreo 30 răzvrătiţi înarmaţi au încercat să opună rezistenţă. În ciocnirea ce s-a produs, cîţiva dintre ei au fost răniţi, după cum

relata la procesul de la Tîrgoviște maiorul Gorjan.

O acțiune pripită

Încercarea de răscoală antidinastică era înfrîntă iar mișcarea generală pe țară compromisă. Guvernul a început arestări în toate orașele țării. Pe lîngă cei amestecați, direct, în acțiunea ploieștenilor, au fost arestați numeroși conducători liberali, ca și alte persoane cunoscute pentru atitudinea lor antidinastică, bănuiți cu toții de complicitate. Printre ei se aflau N. Golescu, I. C. Brătianu, I. Ghica, A. Arion, E. Carada, A. Stolojan, Popa Buiescu, colonelul Crețulescu. A fost socotit element periculos și istoricul B. P. Hasdeu, cunoscut opozant al lui Carol.

La 6 octombrie, ziarul **Românul** anunța că cei închiși la București, Pitești și Craiova, au fost eliberați. „Adevărul a triumfat deja, ușile temniței s-au sfărîmat". Ceilalți au fost duși la Ploiești, unde la Hanul Călugărului, se amenajase o închisoare preventivă.

Românul a continuat să combată guvernul și pe suveran pentru samavolnicia arestărilor și brutalitatea comportării față de cei închiși. Spre a veni în sprijinul arestaților ziarul minimaliza — în mod voit — importanța acțiunii de la Ploiești. „Gluma domnului Candiano este o revoluție, cum este bobul de linte un munte pentru o furnică" — scria C. A. Rosetti la 28 august 1870.

La 30 septembrie, cei 41 arestați aflați la Ploiești au fcst trimiși la Tîrgoviște, unde urmau să apară în fața Curții cu jurați. Din toată țara au sosit avocați pentru a-i apăra. Amintim printre ei pe N. Fleva, E. Stătescu, A. Stolojan, C. I. Vernescu, I. Cîmpineanu, frații Iorga și Pantazi Ghica. Procesul a ținut 5 zile. La 17 octombrie, primul jurat, N. Rusu, a anunțat verdictul „Înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor acuzații nu sînt culpabili".

Hotărîrea juriului din Tîrgoviște, luată sub puternica presiune a opiniei publice, a fost primită cu mare entuziasm în toată țara. Ea arăta cît de impopular era Carol I în România, cît de mare era nemulțumirea față de principele străin din scaunul domniei.

Pregătită în mai multe puncte ale țării, mișcarea anticarlistă de la 1870 s-a manifestat numai la Ploiești. De ce numai aici ? Să nu fi cunoscut conducătorii ei hotărîrea comitetului de la București, în urma amînării cerută de ofițerii taberei de la Furceni ? Cum se explică, totuși, că toate celelalte centre au cunoscut această decizie iar Ploieștii, cel mai apropiat de București, nu ?

Pripita acțiune de la Ploiești ar putea să se datoreze spiritului aventuros al lui Al. Candiano-Popescu. Acesta, probabil că n-a vrut să se supună amînării cerute în speranța că, odată aprinsă scînteia revoltei anticarliste, ea se va întinde cu repeziciune și în celelalte centre unde pregătirile erau făcute. De altfel, imediat după ce acțiunea sa a eșuat, Candiano s-a învinovățit că el fusese acela care compromisese întreaga mișcare. El i-a reproșat totodată lui Carada că îi încredințase comanda unui sector „cînd el, Candiano, nu-și recunoștea calitatea unui om de comandă, ci se considera numai un om de acțiune".

El nu a fost însă consecvent în această afirmație, susținînd, în timpul procesului și după aceea, că primise o telegramă de la București prin care era anunțat că „revoluția" ieșise victorioasă în Capitală. El n-a precizat, însă, niciodată, cine îi trimisese această telegramă și nici cînd a primit-o. Avocații apărării în procesul de la Tîrgoviște au susținut și ei că Al. Candiano-Popescu ar fi primit o astfel de telegramă de la București. O telegramă falsificată așadar, spunea unul dintre apărători, N. Fleva, însă, „nu de Candiano, ci de acei care slujesc tronurile". În acest caz acțiunea de la Ploiești ar apărea ca o provocare a autorităților, ceea ce ni se pare a nu fi conformi cu realitatea. E mai de crezut că Fleva a făcut această afirmație pentru a influența jurații, în scopul minimalizării răspunderii lui Candiano. Studiul atent al documentelor, confruntarea părerilor contemporanilor evenimentului conduc la concluzia că telegrama pe care Candiano-Popescu a citit-o în dimineața zilei de 8 august era întocmită chiar de el. N-o primise de la București, n-o primise de niciunde, dar avea nevoie de ea pentru a porni la acțiune. Și într-un oraș ca Ploiești, unde liberal-radicalii aveau mare influență și unde existau puternice tradiții de luptă democratică, a porni o mișcare cu caracter progresist nu era, cum nici n-a fost, o imposibilitate. Populația bătrînului oraș se bătuse curajos pentru drepturile și libertățile sale, participase cu entuziasm la revoluția din 1848, îl prețuia și stima pe fostul domnitor Cuza. Mulți păstrau neșters încă amintirea vizitei pe care domnitorul Unirii o făcuse ploieștenilor în 1860. Carol I, „uzurpatorul", „străinul" nu putea ocupa locul celui pe care ei îl îndrăgiseră. Acestea toate le știa bine Candiano-Popescu.

Și dacă „Republica" de la Ploiești n-a fost decît o acțiune solitară, slab pregătită și repede înăbușită, ea a reprezentat o manifestare concretă a nemulțumirii populare, a fost expresia unei stări de spirit generale anticarliste. În curgerea vremii, mișcarea ploieștenilor rămîne ca un episod al luptei antidinastice din istoria modernă a României.

OPERAȚIA „TYPICAL“

F.W.D. DEAKIN

F. W. D. Deakin, autorul cărții The Embattled Mountain **(„Meterezele muntelui"), apărută în 1971 și din care prezentăm cîteva fragmente, a făcut parte din misiunea cu numele de cod** Typical, **primul grup de recunoaștere parașutat de Comandamentul forțelor britanice din Orientul Mijlociu, în mai 1943, pe lîngă forțele de partizani conduse de Partidul Comunist din Iugoslavia în lupta împotriva ocupanților fasciști.**

Pînă atunci, aliații occidentali recunoscuseră ca reprezentant al Iugoslaviei ocupate numai guvernul refugiat la Londra, în frunte cu regele Petru, iar drept conducător al mișcării de Rezistență, pe omul desemnat de acest guvern, generalul Draja Mihailovici, care, în fapt, pactiza cu ocupanții. Misiunea Typical **era determinată de interesul stîrnit de marile succese ale luptei de eliberare a partizanilor, care nu mai puteau fi ignorate, și de informațiile ce se întețeau despre eminenta personalitate a comandantului lor suprem, Tito. Comandamentul britanic voia să cunoască importanța și intențiile noii forțe care se ridicase pe încîlcitul eșichier al Iugoslaviei ocupate de fasciștii germani și italieni.**

Comandamentul suprem al Mișcării naționale de eliberare, în frunte cu Iosip Broz Tito, se afla pe atunci în Munții Muntenegrului. Hitleriștii declanșaseră tocmai o nouă ofensivă de mare amploare, a cincea la număr, operațiunea Schwarz, **în scopul încercuirii și nimicirii grosului trupelor de partizani *. În momentul parașutării misiunii britanice, lupta era în toi. Datorită curajului și spiritului de sacrificiu al partizanilor, precum și capacității de decizie și manevră a Comandamentului lor suprem, operațiunea** Schwarz **— ca și următoarele ofensive germane — nu și-a atins scopul, iar grosul trupelor de partizani a spart încercuirea, reușind să ajungă în zonele împădurite ale Bosniei.**

Misiunea britanică, compusă din doi ofițeri — dintre care unul a fost ucis în primele săptămîni după parașutare, într-un bombardament — și doi subofițeri, operatori radio, a însoțit Comandamentul partizanilor iugoslavi în toată această etapă dramatică a luptelor. În septembrie 1943, în urma recunoașterii lui Iosip Broz Tito de către Comandamentul aliat, ca unic conducător al mișcării de Rezistență antifascistă a partizanilor iugoslavi, englezii i-au trimis o misiune oficială de legătură, la nivel de comandament, iar Deakin și cei doi operatori radio au fost rechemați la Cairo.

Cartea lui Deakin, relevînd rolul Partidului Comunist din Iugoslavia, își trage valoarea și din personalitatea autorului — inteligent, curajos, talentat observator și povestitor. Hazardul războiului l-a parașutat, literalmente, în miezul desfășurării unor evenimente istorice, la care a participat — și nu numai ca martor. F. W. D. Deakin a înțeles la fața locului rădăcinile și țelurile luptei partizanilor iugoslavi și i-a îndrăgit, chiar dacă se înșeală uneori în interpretările pe care le dă evenimentelor istorice trăite de el. Pînă la apariția cărții, în 1971, Deakin avea să se mai întoarcă de mai multe ori în locurile pe care le cunoscuse în focul luptelor din 1943 **.

Petru NICULAE

Focuri în noapte

La 27 mai 1943, în amurg, un bombardier de tipul HALIFAX din **Royal Air Force** a decolat de la un aeroport din Derna, în Africa de Nord. La bord se aflau ofițeri și subofițeri, desemnați pentru una din numeroasele acțiuni speciale ce porneau de la baze secrete, în direcția zonelor europene ocupate de inamic. Operațiunea era dezarmant de simplă. Misiunea **Typical** urma să fie parașutată în cursul nopții în Munții Muntenegrului, ca reprezentantă oficială a Cartierului general britanic din Orientul Mijlociu pe lîngă Comandamentul suprem al partizanilor iugoslavi. Ofițerii —, căpitanul Stuart și cu mine — primisem la Cairo instrucțiuni, pe care le învățasem pe de rost.

Știam doar că vom ajunge în Muntenegru. Hărțile urma să le studiem pe aeroportul african, unde sosisem la 23 mai, venind de la Cairo, cu trenul și cu camionul. O serie de mesaje primite de la comandamentul partizanilor ne așteptau aici, anunțînd lupte grele în zona de parașutare și în ținutul înconjurător, spre care germanii aruncaseră opt divizii. Partizanii cereau de urgență sprijin aerian și dădeau o listă de orașe care trebuiau bombardate, în primul rînd Sarajevo,

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 11/1970.
** Titlul dat fragmentelor, ca și subtitlurile aparțin redacției.

capitala Bosniei, unde se afla Cartierul general german. „Considerăm că aceasta este în interesul Aliaților". Germanii intenționau să „curețe" întreg teritoriul. „Trimiteți urgent delegați și explozivi", glăsuia unul din mesaje.

Deși un element de bază al misiunii noastre era de a organiza sabotajul în comun al principalelor linii de comunicații ce treceau prin regiunile aflate în mîinile partizanilor, o hotărîre de ultim moment a Londrei a făcut ca materialele necesare acestei acțiuni să fie reținute, pînă la primirea primelor rapoarte ale grupului nostru. Se expediase însă un mesaj din Cairo, anunțînd comandamentul partizanilor că vom aduce medicamente.

La 24 mai, am primit semnalul hotărîtor din Muntenegru. Eram așteptați, în noaptea următoare, pe un mic podiș din apropierea Muntelui Durmitor. Englezii „nu trebuie să întîrzie, pentru că germanii încearcă să înainteze cu forțe puternice. În caz de vreme rea, vom aștepta încă o noapte".

În timp ce făceam ultimele pregătiri, un mesaj sosit din Cairo ne-a transmis, fără nici o explicație, dispoziția să scoatem din avion medicamentele deja anunțate partizanilor. Urma deci să zburăm spre o bătălie pe care o percepeam doar confuz, împotriva unui dușman comun, fără a aduce ajutor sub nici o formă, nimic în afară de povara prezenței noastre.

În primele ore ale serii, misiunea Typical — se relatează în continuare — **și-a luat zborul și a traversat Mediterana. Vremea rea a obligat-o însă să se înapoieze la bază. Abia la 27 mai, englezii au pornit iar, ajungînd de această dată la destinație.**

Ne fixasem deja curelele parașutelor și armamentul, cînd în plafonul de nori de sub noi s-a ivit o deschizătură și, în beznă, a răsărit o cruce alcătuită din focuri — semnalul dinainte convenit. După ceasurile noastre, era ora trei dimineața.

Motoarele bombardierului și-au domolit huruitul, avionul a descris un cerc, reducîndu-și viteza și a trecut deasupra focurilor. Pilotul a aprins becul verde de deasupra ieșirii din avion și, la un semn brusc cu mîna al dispecerului, ne-am aruncat în gol.

Albul unei parașute plutea, la același nivel cu mine, destul de aproape. Era ofițerul Stuart și ne-am strigat unul altuia cuvinte de îmbărbătare. Noaptea era atît de densă, încît nu puteam zări pămîntul de sub noi. Numai fulgerarea unor

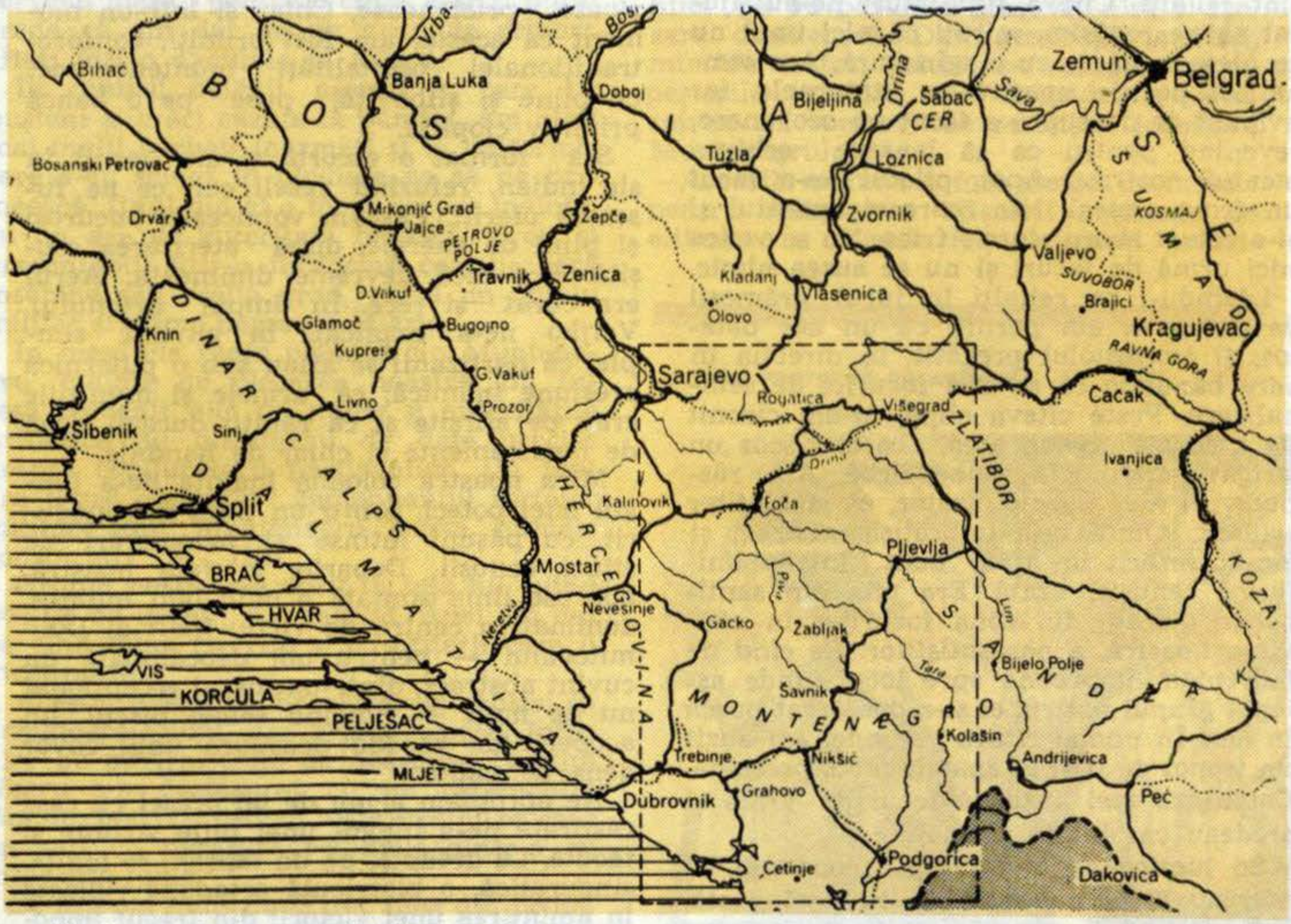

Harta zonei de operațiuni, așa cum apare în cartea lui Deakin. În cadru (linia întreruptă): regiunea principalei bătălii descrise în lucrare

focuri de armă lumina întunecimea din jur.

Sufla un vînt puternic. Grupul nostru sărise cam la şapte sute de metri deasupra zonei celei mai înalte şi mai sălbatice a Muntenegrului. Coboram cu repeziciune, tîrîţi departe de focurile semnalizatoare, care dispărură dintr-o dată, mascate de nişte înălţimi. Un curent de aer de munte m-a prins pe mine şi m-a purtat din nou în sus. Apoi, căzînd iute, înconjurat de o noapte adîncă, am închis ochii, am strîns picioarele şi am aşteptat cu calm. M-am lovit de pămînt, am icnit odată şi m-am rostogolit pe sol, uimit cît de bine aterizasem.

Era prea întuneric ca să pot vedea unde sînt ceilalţi. Cîteva fluierături ne-au ajutat să ne regăsim, miraţi că nici unul nu se alesese măcar cu o zgîrietură. Am semnalizat poziţia noastră cu lanternele, iar avionul de deasupra a făcut un ocol mare, revenind pentru ca să lanseze echipamentul nostru. Apoi, pilotul ne-a făcut un semn amical, şi-a redresat aparatul şi şi-a reluat zborul spre Africa. Nu se vedea nici urmă de focuri şi nu se auzea nimic.

Lăsîndu-i pe ceilalţi în jurul grămezii de paraşute, am pornit, cu un aer bătăios, şi cu pistolul pregătit, în direcţia în care bănuiam că se află focurile de semnalizare. Peste cîteva clipe, m-am ciocnit de o formă omenească, care a scos un strigăt puternic în limba sîrbă. Am răspuns, în mod corespunzător, că sînt ofiţer britanic. Omul m-a îmbrăţişat energic şi am întrezărit un tînăr înalt, într-o uniformă cenuşie, uzată. Era una din santinelele plecate din zona focurilor în căutarea noastră, a paraşutiştilor. Pe cînd ne îndreptam împreună spre locul unde aştepta grupul nostru, el şi-a descărcat puşca în aer. În numai cîteva secunde, am auzit un tropot de paşi în spatele meu, pe iarbă. Camarazii mei auziseră focul de armă şi credeau că sînt în primejdie.

Se lumina de ziuă. Am constatat că aterizasem pe o pajişte de munte îngustă, cu o lăţime de nici o sută de metri, mărginită în ambele părţi de stînci şi pîlcuri de brazi. Curînd ne-am trezit înconjuraţi de o mică ceată de tineri, care vociferau toţi în acelaşi timp. Fiecare era echipat şi înarmat într-alt fel, unii în uniforme cenuşii, alţii în haine civile uzate. În timp ce ne adunam lucrurile şi porneam la drum, am fost copleşiţi de o ploaie de întrebări. De ce n-am sosit mai de mult? De unde venim? Ce vîrstă avem? Care sînt gradele noastre militare?

În cîteva minute, am ajuns pe un podiş larg, locul unde ar fi trebuit să aterizăm. Legăturile de vreascuri, aşezate cruciş, ardeau încă în lumina tot mai puternică a zorilor.

Întîlnire pe malul Lacului Negru

O serie de patrule porniseră să caute echipamentul nostru. Un ofiţer înalt, într-o uniformă cenuşie elegantă şi cizme negre, ne-a ieşit în întîmpinare şi s-a prezentat: „Veljko". Fusese trimis pentru a conduce misiunea noastră la Cartierul general, aflat cam la zece kilometri depărtare.

Am poposit într-o mică gheretă de piatră, înconjurată de cîteva case ţărăneşti. Singura încăpere, începînd de la intrarea strîmtă, era înţesată de feţe curioase, prietenoase. Chiar şi într-un moment ca acesta, am fost primiţi, conform tradiţionalei ospitalităţi muntenegrene, cu pîine şi şliboviţă, puse pe o bancă primitiv cioplită.

S-a format o escortă şi am pornit în şir indian, refuzînd veseli caii ce ne fuseseră oferiţi. Păşeam voinicеşte, bucuroşi şi plini de energie, după aterizarea reuşită. Era încă devreme dimineaţa. Aerul era curat şi rece. În timpul drumului, Veljko ne-a explicat, în cuvinte simple, că partizanii se aflau sub o puternică presiune inamică, că armele şi muniţiile erau pe sfîrşite şi că răniţii duceau lipsă de medicamente şi chiar de bandaje.

Mica noastră coloană înainta de-a lungul unei poteci, printr-un ţinut neîmpădurit, cu păşuni întinse şi aglomerări de stînci cenuşii. Departe, în faţa noastră, apăruse linia zimţată a unui lanţ muntos, dominat în centru de vîrful înalt al Durmitorului — pentru noi deocamdată un cuvînt abstract, dintr-un mesaj recepţionat nu de mult — ridicînd semeţ piscul lui acoperit de zăpadă deasupra unui covor dens de păduri.

Ne apropiam acum de un orăşel cu case răsfirate de-a lungul unei uliţe strîmte şi tăcute. La dreapta, pe un tăpşan, se înălţa, singuratică, o bisericuţă ortodoxă ridicată în amintirea unei victorii din trecut împotriva turcilor. Orăşelul acesta, Zabljak, era centrul regiunii şi, după cum ne-a povestit Veljko, în cursul luptelor din ultimii doi ani, trecuse de mai multe ori dintr-o mînă într-alta, adăpostind, în repetate rînduri, Cartierul general al partizanilor din Muntenegru. Trecuseră mulţi străini în uniformă pe drumul acesta, dar se zvonise că, în sfîrşit, sosiseră prieteni şi aliaţi; cîteva aplauze şi saluturi timide au creat o oarecare atmosferă de bun venit.

Am trecut de ruinele caselor şi de o parte şi de alta a potecii dinaintea noastră s-au ivit deodată poieni întinse, străjuite de fagi şi pajişti verzi însorite. Pădurea s-a extins de ambele părţi, străjuind malurile unei ape întunecate. Era Lacul Negru,

de o splendoare calmă, înconjurat de copaci deşi, care ajungeau pînă la o potecă îngustă de-a lungul ţărmului. De partea opusă a lacului, se înălţa, în lumina cristalină a dimineţii, Muntele Durmitor, dominînd orizontul, flancat de povîrnişurile unor creste mai puţin semeţe.

Pe poteca ce înconjura lacul, înainta un şir de cai mărunţi, purtînd răniţi — figuri cu feţe supte, înfăşurate în pături zdrenţuite, bălăbănindu-se pe şei primitive, de lemn.

Am cotit brusc, pătrunzînd în pădure şi am început să urcăm muntele, conduşi de Veljko, pînă am dat de o tabără, alcătuită din bărbaţi şi femei instalaţi în corturi mici. Printre ei circulau fete care serveau masa ; pentru o clipă, s-ar fi putut crede că am dat de un grup de schiori, aflaţi într-o excursie la munte.

În centrul poienii, aşezaţi în cerc pe buşteni şi crăci căzute la pămînt, am zărit mai mulţi bărbaţi înarmaţi şi în uniformă, care s-au sculat în picioare ca să ne primească. Unul din ei a făcut un pas înainte, cu un aer de autoritate firească. Zvelt şi prezentabil, într-o uniformă cenuşie fără însemne sau vreun grad, purta un chipiu militar şi cizme negre de călărie.

În mesajele radio primite din Muntenegru, înainte de plecarea noastră, nu fusese pomenit nici un nume şi autorităţile britanice nu dispuneau de date precise despre conducătorii partizanilor. Un fapt era totuşi cunoscut : comandantul forţelor militare din Muntenegru purta numele conspirativ de „Tito".

Grupul nostru s-a oprit în faţa lui, luînd poziţie de drepţi, şi a salutat. Apoi am dat pe rînd mîna cu Tito şi cu ofiţerii care îl înconjurau.

Aceştia aveau să fie camarazii noştri în următoarele luni, dar prima noastră întîlnire pe povîrnişurile de deasupra Lacului Negru s-a desfăşurat cu un ceremonial simplu, potrivit pentru nişte străini pe care un salt cu paraşuta i-a adus dintr-o cu totul altă lume.

Se aştepta mult de la noi, încă din prima clipă. Vestea sosirii noastre se răspîndise şi în unităţile învecinate şi fusese dezbătută la întrunirile nocturne organizate de comisari. Noi reprezentam legătura simbolică cu lumea exterioară şi prezenţa noastră fizică era o dovadă a recunoaşterii existenţei acestor luptători, semnifica ruperea izolării în care ei trăiseră pînă atunci.

Sosirea noastră a produs un val cald de emoţie. Aşa cum a spus unul din martorii primei noastre întîlniri cu Tito : „Printre brazii de deasupra malurilor paşnice ale Lacului Negru, am avut impresia că ţîşnea şi se revărsa din toate părţile marele adevăr al luptei eroice a partizanilor iugoslavi."

Din cînd în cînd, un ţipăt

Bobotov Kuk, vîrful cel mai înalt al Muntelui Durmitor ajunge la peste două mii de metri altitudine. Stînci abrupte, răzleţe, domină platoul ce se înalţă deasupra pereţilor verticali ai cheilor rîului Tara, la Răsărit, şi ai cheilor rîului Piva, la Apus, protejînd, pe ambele flancuri, această fortăreaţă muntoasă. Nu există poteci care să ducă peste culmi, iar piscurile sînt acoperite de zăpezi veşnice. În afară de rarele adăposturi de piatră ale stînelor şi de colibele de lemn ale ciobanilor de pe păşunile pleşuve, nici o aşezare omenească. Dar, generaţii la rînd, muntele a fost folosit ca refugiu, iar în peşterile şi văile sale împădurite s-au retras, în vremuri de restrişte, locuitorii Muntenegrului.

Această regiune a fost aleasă de inamic pentru distrugerea Mişcării naţionale de eliberare a Iugoslaviei, ale cărei princi-

Tito împreună cu autorul

pale forțe urmau să fie împinse într-o zonă de formă triunghiulară, stîncoasă și stearpă, prinsă între cheile Tarei, cheile Pivei și lanțul munților.

Lupta ce se desfășura era o adevărată competiție pentru ocuparea înălțimilor și a punctelor de trecere a apelor. Linia Tarei spre Est, ocupată un timp de iugoslavi, era acum zăvorită de unități hitleriste. Grosul forțelor de partizani, anticipînd închiderea cercului în sectoarele vitale dinspre Vest și Nord-Vest, înaintau grăbite, urmărind să mențină trecerea peste Piva, Muntele Vucevo și înălțimile de dincolo de el. Coloana comandamentului se afla în urma corpului principal al armatei și a fost ultimul grup care a efectuat manevra dificilă inițiată de Tito — căutarea unei ieșiri din cleștele încercuirii germanilor și aliaților lor.

Traversarea Munților Durmitor, în noaptea de 28 mai, a fost, pentru noi, membrii misiunii britanice, parașutați în ajun din Africa, o inițiere fizică și psihică într-un nou tip de război. Deși luptători călîți, păream niște orășeni aruncați, în decurs de cîteva ore, în plină desfășurare a unui marș lung al unei armate, deprinse, prin obicei și tradiție, cu greutățile unui sistem de a duce războiul fără poziții precise. Era o luptă pe viață și pe moarte, desfășurată în cadrul aspru al munților, care acordă răgaz și protecție numai celor ce știu să-i escaladeze și să-i domine, cu o pricepere mai adîncă decît adversarul.

Ploaia continuă și ceața deasă ne ascundeau mișcările de ochii observatorilor aerieni inamici, iar ceasurile următoare s-au desfășurat pentru coloana noastră în calm. Ne îndreptam, cu scurte repausuri, spre malul drept al cheilor Pivei. În zorii zilei de 2 iunie, ne-am adăpostit într-o peșteră de pe coasta muntelui, lipsiți de hrană și de apă. Perdeaua de ceață și de nori se ridicase și avioanele germane au căutat toată ziua să lovească ultimul pod peste Piva.

În primele ceasuri ale serii, strecurîndu-ne pe o singură potecă îngustă, săpată în peretele abrupt al muntelui, am coborît spre malul rîului. Acolo, în întunericul protector, ambele capete ale podului suspendat erau marcate prin mici focuri de vreascuri. În lumina lor pîlpîitoare, se mișcau umbrele coloanelor de avangardă, se strîngeau și apoi înaintau în noapte. Din cînd în cînd, un țipăt și un zgomot ca și cum s-ar fi rostogolit în gol bolovani, vesteau căderea în prăpastie a unui catîr, a unui cal sau a unui om.

Spre miezul nopții, comandamentul, un grup al batalionului de escortă și misiunea britanică, s-au reîntîlnit într-o altă peșteră, mai spațioasă, pe poteca ce urca spre Mratinje, un cătun pîrjolit — unde doar cu cîteva ore în urmă se desfășuraseră lupte corp la corp. Era punctul cheie, care comanda locul de trecere al rîului, pe unde o întreagă armată trebuia să răzbească — sau să se destrame.

Aici s-a hotărît, în ziua de 3 iunie, împărțirea în două a principalului corp operațional. Diviziile 1 și 2, împreună cu comandamentul, trebuiau să înainteze spre Vest, pe drumurile ducînd pînă la ultima barieră, formată din rîul Sutjeska, pentru

La trecerea rîului Piva

a găsi o trecere peste șoseaua principală spre Sarajevo, ca să se poată alătura puternicelor forțe de partizani din Bosnia de Răsărit. Al doilea grup, compus din Diviziile 3 și 4, avînd ca primă sarcină apărarea spitalului de campanie central, cu povara celor aproape trei mii de răniți ai săi, urma să pornească înapoi, pe potecile din spatele nostru, spre cheile rîului Tara. Grupul acesta trebuia să-și croiască drum luptînd spre Răsărit, prin încercuirea dușmană închisă ferm de-a lungul acestui rîu, pentru a ajunge în regiunea relativ liniștită a Sandjakului, aflată între frontierele Muntenegrului și ale Serbiei.

În ziua de 4 iunie, la ora 4 dimineața, coloanele noastre au primit ordinul să escaladeze peretele abrupt al malului drept al Pivei, pe care o traversasem în noaptea din ajun, prin singura trecere existentă. Ne aflam acolo, siluete sumbre pe albul muntelui, printre bolovani și mărăcinișuri care nu ofereau nici un fel de adăpost.

Departe sub noi, de-a lungul albiei șerpuitoare a rîului, STUKAS-urile inamice se aruncau în picaj asupra ultimului pod existent, atîrnat neputincios, ca o ultimă trăsătură de unire cu aceia dintre noi — și erau încă mulți — care se mai aflau masați pe malul celălalt. Construcția șubredă a podului dispărea uneori în valurile provocate de exploziile bombelor, verigă fragilă și simbolică între viață și moarte. În scurgerea grăbită a acestei zile, Piva părea a fi Styxul. Noi eram țintuiți pe un tăpșan descoperit. Muntele pleșuv ce se întindea în fața noastră, spre Vest, nu oferea nici el vreun adăpost ; în spatele nostru, spre Est, la capătul cel mai îndepărtat al cheilor, se adunau camarazii noștri, pe potecile ce duceau în jos, spre punctul unde trebuiau să treacă sau să piară.

Peste zi, avioanele inamice se roteau deasupra capetelor noastre, căutînd să lovească tot ceea ce mișca pe aceste culmi golașe și sterpe.

Cei trei fii ai țăranului

Și aceasta era doar o etapă dintr-o cursă sinistră. Dincolo de lanțul muntos, inamicul închidea cercul unităților sale de avangardă, străduindu-se să prindă în clește corpul principal al forțelor de partizani, cu mișcările îngreunate din pricina răniților și a coloanelor spitalelor de campanie. Era o cursă împotriva timpului și a luminii.

Ziua aparținea dușmanului. Avioanele germane, susținute de artileria de munte, aveau misiunea de a depista unitățile noastre combatante, de a le știrbi, risipi, micșorîndu-le mobilitatea, mitraliindu-le ultimele cirezi de vite și convoaie de catîri, destrămîndu-le moralul care leagă pe luptători de răniții lor, secerînd și strivind lungile coloane înșirate pe potecile înguste. Noi trăiam așteptînd noaptea, cînd muntele era al nostru. Fiecare zi cîștigată însemna un pas înainte. Pe întuneric, prindeam viață și înaintam de-a bușilea.

În zorii zilei de 5 iunie, comandamentul suprem s-a oprit lîngă niște colibe de lemn pustii, la liziera unei pădurici numită Mrkalj Klade. Am poposit aici două zile. Comandanții Diviziilor 1 și 2 proletare, ale căror avangărzi presau asupra barierei inamice din fața noastră, au venit la o consfătuire cu comandamentul. Hotărîrile ce se luau erau ultimele ce aveau să fie adoptate de comandament pentru ieșirea din încercuire a principalului corp operațional al armatei. De acum înainte, măsurile tactice trebuiau stabilite de comandanții fiecărei unități.

S-a luat o hotărîre importantă, ordonîndu-se tuturor unităților de partizani să îngroape sau să distrugă întreg armamentul și echipamentul greu. În felul acesta, trupele erau și mai mult avertizate asupra gravității luptei, angajată acum pentru traversarea rîului Sutjeska, și cucerirea dealurilor de pe malul celălalt. Armata putea străbate și supraviețui numai în grupuri mobile și izolate.

La 6 iunie, în amurg, comandamentul s-a deplasat spre culmea ce domina valea rîului.

De-a lungul firului apei, departe, jos, pe cărările și pe povîrnișurile de pe malul celălalt, se zăreau batalioanele și brigăzile noastre de avangardă, izolate unele de celelalte, atacînd pe germanii ce se mișcau mai greoi. Aceștia se concentrau dinspre Sud, Vest și Nord, aducînd întăriri de-a lungul liniilor exterioare ale cercului ce închidea drumul spre pădurile ocrotitoare ale Bosniei.

Drept în fața noastră, pe malul celălalt al Sutjeskăi, vreo șase sute de dalmați apărau așezarea pustie Bare, înfruntînd un inamic de aproape patru ori mai numeros. Dacă formația aceasta ar fi cedat, accesul sudic spre Sutjeska s-ar fi închis și singura ieșire încă liberă, un podeț de piatră de lîngă fostul post de poliție de la Suha, prefăcut în ruine, ar fi fost pierdută. Iar la un moment dat, germanii ajunseseră la cîțiva metri de pod.

La coloana comandamentului suprem, care înainta pe poteca ce ducea abrupt în vale, a parvenit un mesaj din partea dalmațienilor. Ținuseră o întrunire politică și comunicau cîți oameni participaseră, pe subunități. Era, de fapt, o enumerare, laconică și dureroasă, a celor ce aveau să piară.

În sfîrșit, în primele ceasuri ale unei dimineți, am trecut rîul, la Suha, fără incidente, și coloana a ocolit pajiștile largi

(Continuare în p. 31)

Vagabondările post-mortem ale lui Cristofor Columb

Dr. EUSEBIU NICORESCU

Se pare că petecul de pămînt pe care a călcat Cristofor Columb, debarcînd pentru întîia oară în Lumea Nouă, va rămîne necunoscut. Dar locul unde este înmormîntat ? Aceasta e întrebarea pe care şi-a pus-o, între alţii, şi cercetătorul englez Richard Halliburton. Să pornim pe urmele investigaţiilor întreprinse de el.

Nedumeririle legate de lăcaşul de veci al marelui navigator au început în a doua jumătate a secolului trecut, la Santo Domingo, oraş din Insula Haiti, sau, cum a numit-o Columb, Española (latinizată, mai tirziu, Hispaniola). În 1877, catedrala din această localitate a intrat în reparaţii capitale. Cu acest prilej, făcîndu-se săpături în jurul altarului, a fost descoperită o ladă de metal pe care se afla inscripţia : **D. de la A. per Ate.** Descifrată de savantul englez dr. Cronau, ea sună astfel : **Descubridor de la America, primer Almirante.** (Descoperitorul Americii, primul amiral). În plus, pe trei laturi ale lăzii erau săpate iniţialele **C.C.A.**, care, în tălmăcirea aceluiaşi savant, înseamnă **Cristobal Colon Almirante.** Orice urmă de îndoială asupra autenticităţii rămăşiţelor a fost însă spulberată cînd, ridicîndu-se capacul lăzii, pe faţa lui interioară s-a putut citi inscripţia prescurtată : **Illtre y Esdo Varon Dn — Cristobal Colon,** adică : **Ilustrul şi celebrul baron Cristofor Columb.** Dovezile păreau să nu admită replică. Fuseseră descoperite osemintele lui Columb în insula în care el însuşi, pe patul de moarte, ceruse să fie înmormîntat. Autorităţile din Spania au refuzat, însă, să accepte acest adevăr, ba chiar l-au întemniţat pe propriul lor diplomat, trimis să vadă şi să autentifice rămăşiţele, susţinînd că descoperitorul Americii îşi doarme somnul de veci la Havana.

Care a fost izvorul acestei neînţelegeri ?

Dacă mergem înapoi, pe firul evenimentelor, îl descoperim uşor. Columb a murit în 1506 la Valladolid, în Spania, şi a fost înmormîntat provizoriu, lîngă Sevilla. Respectîndu-i-se dorinţa, rămăşiţele lui pămînteşti au fost transportate apoi în Insula Haiti (pe care o descoperise în prima sa călătorie) şi înhumate în Catedrala din Santo Domingo. Lîngă el a fost înmormîntat fiul lui, Diego, iar amîndouă mormintele au fost acoperite cu o placă de marmură. Aici s-a aflat, timp de mai bine de o sută de ani, locul de veci al lui Cristofor Columb.

În 1655, Santo Domingo a fost asediat de englezi. Spre a nu atrage atenţia eventualilor cotropitori asupra mormîntului, preoţii catedralei au îndepărtat placa de marmură. Războiul s-a terminat, dar placa n-a mai fost repusă la locul ei şi timp de aproape 150 ani lăcaşul de veci al lui Cristofor Columb s-a aflat într-un total anonimat. Poate ar fi rămas aşa pînă azi, dacă n-ar fi survenit evenimentele din 1795, cînd Spania a cedat Santo Domingo Franţei. Pentru a nu se despărţi de eroul lor naţional, spaniolii au hotărît să mute rămăşiţele lui Columb în Cuba, aflată pe atunci sub dominaţia lor. Au desfăcut deci podeaua în locul unde se ştia că fusese îngropat Columb, au scos o ladă de metal şi au transportat-o la Havana, pentru a o depune în catedrala din capitala Cubei. Alături de un basorelief, deasupra noului mormînt, au scris : **Osemintele şi figura eroică a marelui Columb. Să odihneşti în pace în acest lăcaş şi în sufletul poporului tău.**

Dar în cei 150 ani de anonimat fusese dat uitării un amănunt şi anume că, lîngă marele Columb, odihnea fiul lui. Încît nimeni nu şi-a dat seama — afirmă R. Halliburton — că osemintele transportate în Cuba au fost ale lui Diego.

Să revenim însă, la descoperirea din Catedrala din Santo Domingo şi la refuzul Spaniei de a da crezare dovezilor materiale. Situaţia a rămas neschimbată pînă în 1898, an în care Cuba, în urma războiului de eliberare naţională împotriva dominaţiei spaniole şi-a cucerit independenţa. Din nou autorităţile spaniole au hotărît mutarea rămăşiţelor lui Cristofor Columb, mai exact, pe cele care le credeau ale lui Columb. Lada de metal a luat drumul Sevillei, unde, introdusă într-un sicriu de onix, a fost aşezată „pentru vecie".

Pe de altă parte, la Santo Domingo, cealaltă ladă de metal, cea cu inscripţia revelatoare, a fost şi ea aşezată la loc de cinste, iar în fiecare an, la 12 octombrie, cînd se sărbătoreşte descoperirea Americii, cetăţenii oraşului şi ai insulei defilează în faţa ei cu pietate...

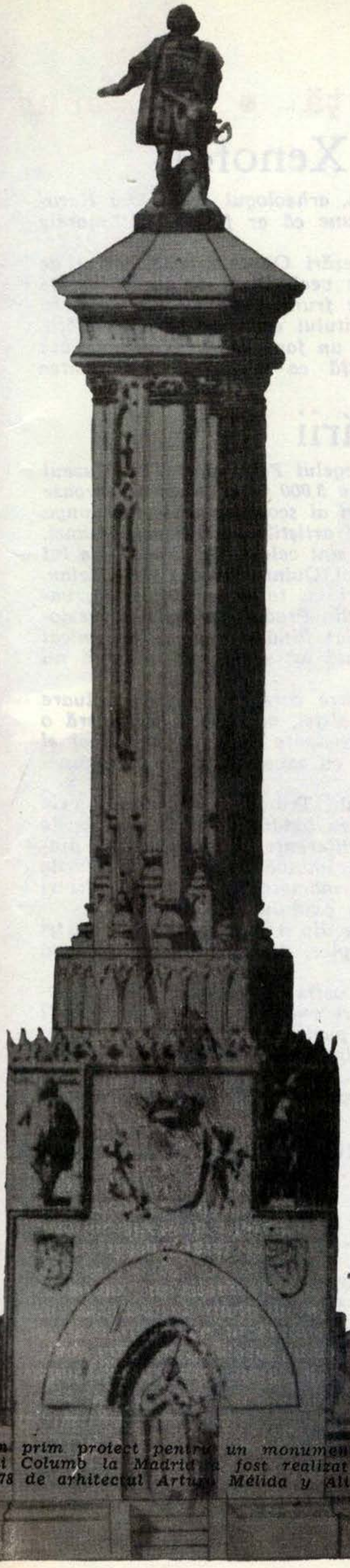

Un prim proiect pentru un monument al lui Columb la Madrid a fost realizat în 1878 de arhitectul Arturo Mélida y Alinari

OPERAȚIA „TYPICAL"

(Urmare din p. 29)

de pe malul drept, în direcția cătunului Tjentiste, unde germanii ocupau două vechi forturi turcești, năruite.

Coloana noastră s-a dispersat în pădure, în direcția principalului și singurului drum pe care puteam înainta ca grup închegat. Ceva mai departe în fața noastră se desfășurau ciocniri violente.

Unitățile unei brigăzi din Herțegovina ni se alăturaseră, unindu-se cu corpul principal și întărind apărarea flancului nostru stîng contra atacurilor îndîrjite, lansate de germani, din diferite puncte întărite marcînd linia de încercuire. Printre acești oameni se afla un țăran bătrîn, purtător al celei mai înalte decorații sîrbești — Steaua Karagheorghe — primită în primul război mondial pe frontul de la Salonic. În actualul război, se înrolase, împreună cu cei trei fii ai săi, într-o brigadă de partizani din Herțegovina. Doi pieriseră în luptele anterioare. În una din încăierările din pădure, care se produceau acum pe tot teatrul de luptă, fusese ucis și ultimul său fiu, iar comandantul de brigadă îi adusese tatălui tragica veste. Toate unitățile se deplasau prin pădure. Nu se puteau opri pentru a-și îngropa morții. Trupul fiului zăcea acoperit cu crengi. După cum mi-a povestit mai tîrziu comandantul însuși, bătrînul a cerut să vorbească tovarășilor săi de arme, deși inamicul se afla, invizibil, prin preajmă. A vorbit aproape cu duioșie, iar sensul cuvintelor sale era: „Fiul meu, fie-ți frunzișul ușor, eu n-am să te plîng. Las' să plîngă văduvele celor pe care o să-i ucidem noi acum".

Ne-am adunat, împreună cu unitățile de apărare ale corpului principal, în pădurea deasă care acoperea punctul de observație Ozren, un deal abrupt la Nord-Vest de Sutjeska. În jurul nostru, auzeam zgomotul luptelor din pădurile și de pe pajiștile dealurilor învecinate. Povîrnișurile de deasupra capetelor noastre erau pieptișe și ne cățăram sprijinindu-ne în mîini. În timp ce ne croiam tîrîș drum, auzeam uneori patrulele germane vorbind pe aproape.

Dar hitleriștii nu reprezentau singurul nostru dușman. Foamea făcea ravagii în armată și printre răniți, storcîndu-le vlaga, doborînd pe cei slabi și sleiți. Ultimele rații au fost distribuite brigăzilor și batalioanelor combatante, vîrful de atac al acestui ultim asalt, lansat acum împotriva pozițiilor de încercuire germane, întărite pe dealurile de la Vest de rîul Sutjeska.

(Urmare în numărul viitor)

■ Lăcaşul de veci al lui Xenofon

Intr-un cimitir ddtînd din sec. IV sau III î.e.n, arheologul grec Dora Karagiorgas a descoperit un mormînt în care se presupune că ar fi îngropat marele istoric grec Xenofon.

Necropola, situată în apropierea străvechii aşezări Olimpia, este destul de mică, fiind alcătuită din aproximativ 20 lăcaşuri de veci. După unele fragmente de inscripţii de pe o lespede funerară, deosebit de frumos cioplită, se pare că acolo au fost depuse rămăşiţele pămînteşti ale vestitului cronicar al antichităţii.

Ipoteza Dorei Karagiorgas este coroborată de un fapt istoric binecunoscut: Xenofon a petrecut peste douăzeci de ani din viaţă ca exilat în vecinătatea Olimpiei.

■ Prado sub asaltul poluării

Infiinţat în urmă cu 152 ani, sub domnia regelui Ferdinand VII, Muzeul Prado din Madrid adăposteşte între zidurile sale peste 3 000 tablouri şi numeroase alte opere de artă. In sălile lui pot fi admiraţi pictori ai şcolii spaniole din lunga perioadă a secolelor XII-XVIII, ca şi pînze aparţinînd artiştilor primitivi flamanzi. Printre cele mai vestite opere din colecţiile muzeului sînt cele două „Maja" ale lui Goya, „Domnişoarele de onoare" de Velasquez, „Carol Quintul călare" de Tizian, „Cele trei graţii" ale lui Rubens etc. După aprecieri cu totul aproximative, valoarea lucrărilor adăpostite în sălile şi în subsolurile din Prado depăşeşte impresionanta cifră de două miliarde dolari. De fapt, însă, dat fiind caracterul de unicat al majorităţii exponatelor, ca şi uriaşa lor importanţă artistică, nici o sumă nu poate constitui o estimaţie cît de cît fidelă.

Din păcate, acea calamitate a vremurilor noastre care se numeşte poluare atmosferică nu cruţă nici pe venerabilul Prado. De altfel, clădirea însăşi oferă o protecţie foarte redusă deoarece, în decursul unei existenţe de peste un secol şi jumătate, nu i s-a adus aproape nici o îmbunătăţire, cu excepţia introducerii unei lumini artificiale indirecte, de o intensitate crescută.

După cum arată cotidianul International Herald Tribune, *problemele cele mai grave le ridică nu numai saturarea văzduhului cu oxidul de carbon emis de ţevile de eşapament ale automobilelor, ci şi marile diferenţe de temperatură dintre verile şi iernile Madridului. Gazele nocive care îmbibă aerul atacă culorile tablourilor, iar salturile înregistrate de mercurul termometrului provoacă fisuri care, la rîndul lor, facilitează acţiunea destructivă a oxidului de carbon.*

Cele mai primejduite opere par a fi „Execuţiile din 3 mai 1808" de Goya şi „Invierea" de El Greco: în lipsa unor măsuri energice, aceste tablouri riscă să sufere avarii irecuperabile.

După cum a declarat unui trimis al revistei noastre Xavier de Salas, directorul muzeului, pentru a preîntîmpina pericolele se preconizează o serie de măsuri între care şi introducerea unor sisteme pentru totala purificare a aerului şi pentru un riguros control al umidităţii şi temperaturii, de tipul celor folosite la National Gallery *din Londra şi la* Rijkmuseum *din Amsterdam. Sînt luate, de asemenea, în discuţie posibilităţile de a dispersa o parte din comorile artistice de la Prado la palatele din preajma capitalei spaniole.*

PLANŞELE NOASTRE

① Printre marii cărturari ai epocii cînd la noi încolţea ideea unei republici, se număra şi Gheorghe Asachi, al cărui portret ne-a fost lăsat de Giovanni Schiavoni. **(„Orînduiala cea cuviincioasă...", p. 13)**

② Bust de porţelan al regelui Henric VII (sus). Să fie el adevăratul asasin al celor doi fii ai lui Eduard IV (mijloc), ucişi în Turnul Londrei (pictură de Millais)? Să fie nevinovat Richard III (jos), pe care Hogarth şi-l imagina persecutat de amintirea nelegiuirilor sale?

③ Pe un chip indescifrabil, un zîmbet straniu: Richard III, pictat de un contemporan **(Richard III — legitimist sau uzurpator?, p. 42)**

④ Farsa electorală în vremea domniei lui Carol I, văzută de un caricaturist al revistei **Lumea nouă ştiinţifică şi literară** din 1895 **(„Republica" de la Ploieşti, p. 17)**

Imaginile de pe coperta 1 şi planşa 1 sînt reproduse după tablourile aflate la Muzeul de Artă al R. S. România.

RICARDVS · III · ANG · REX

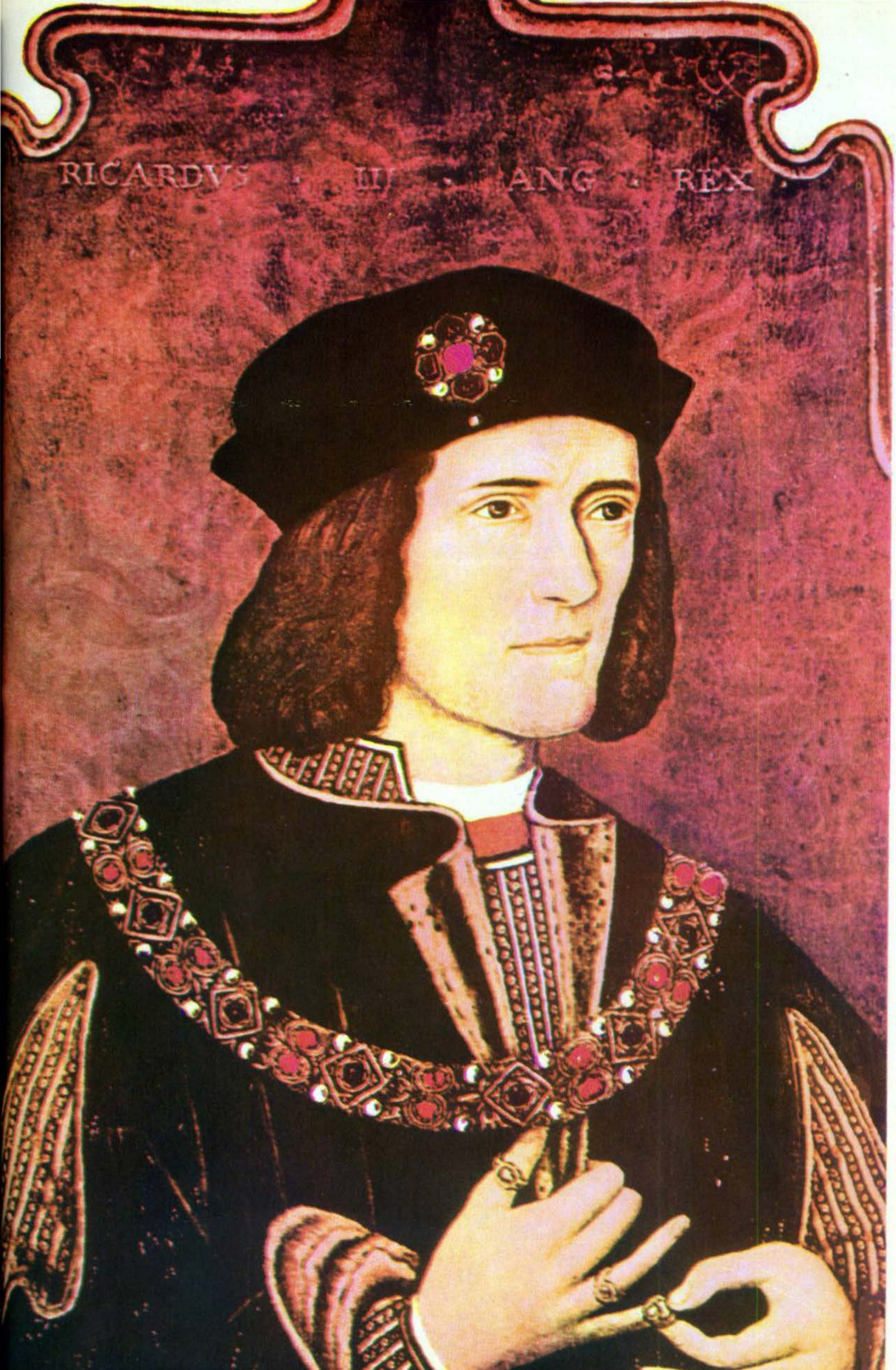

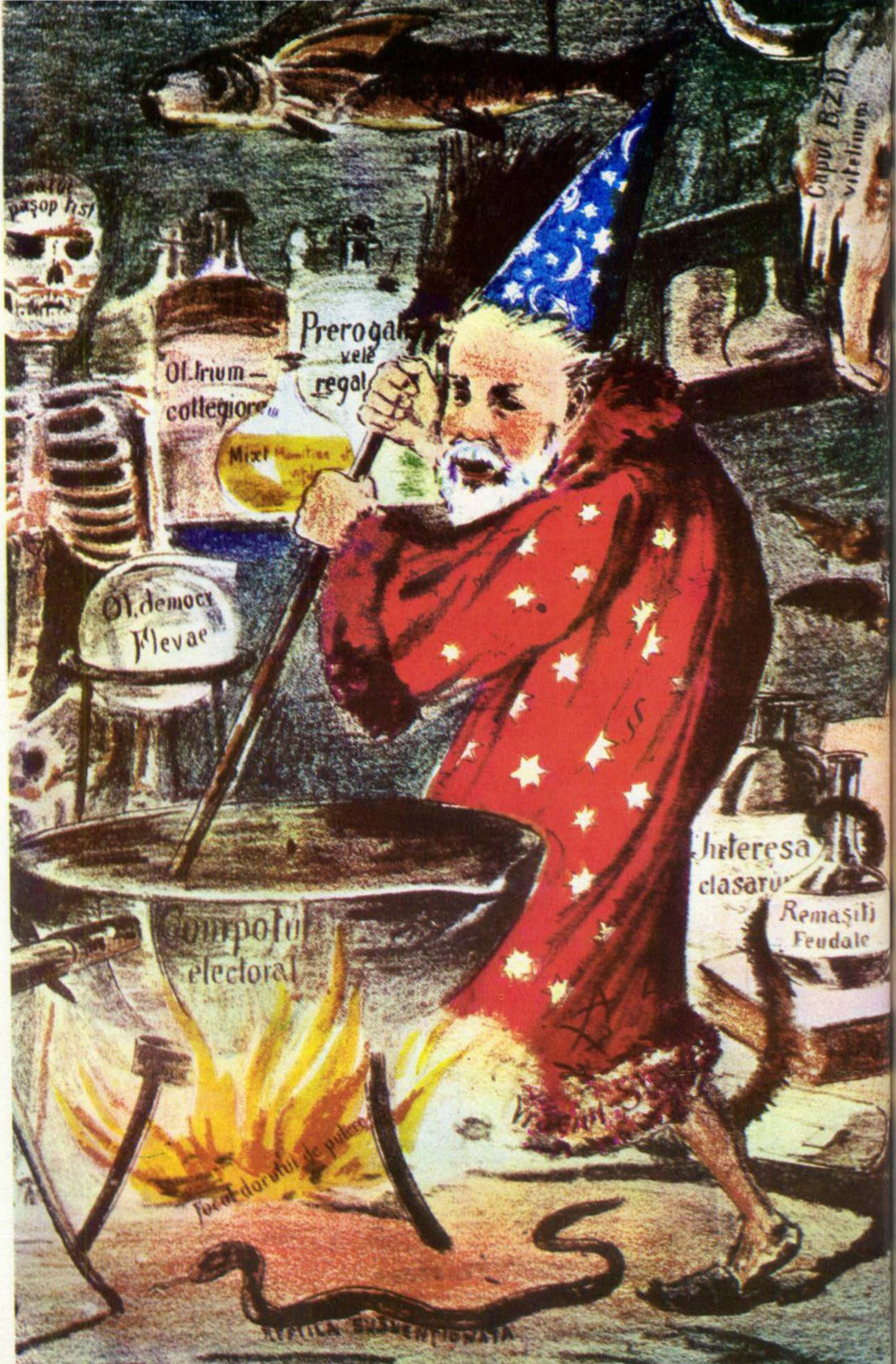
Prerogativele regale
Ol. democrației Flevae
Interesa claselor
Remaşiţi Feudale
Focul dorului de putere

ENIGMISTICĂ

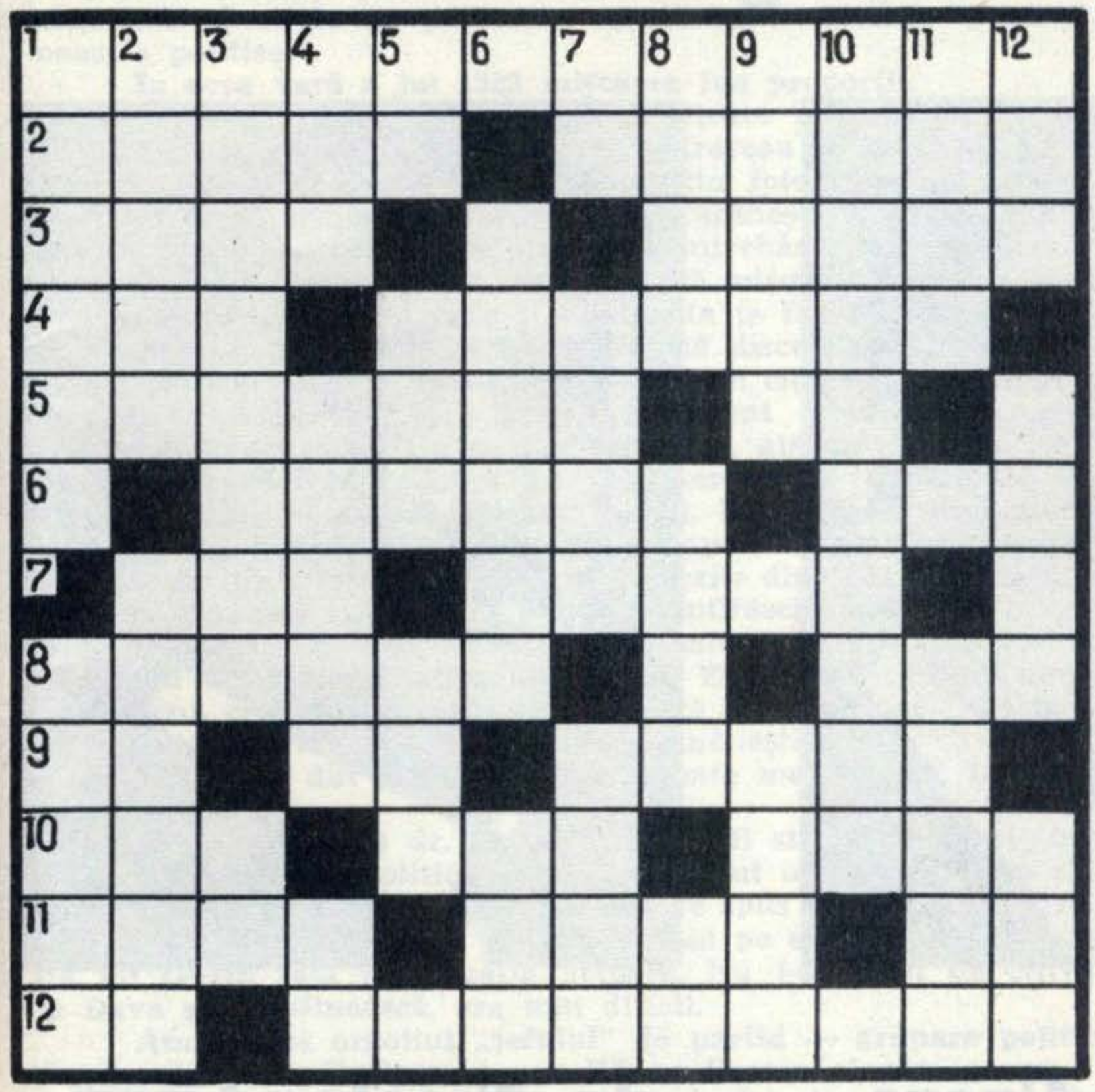

C U Z A V O D Ă

ORIZONTAL : 1) Trecerea proprietăților bisericești și mănăstirești în stăpînirea statului român (1863). 2) Servitute feudală desființată de Cuza vodă. — Exploatat, asuprit... 3) Munte în Grecia antică. — Oraș în sudul Ucrainei, unde, în 1861, din inițiativa democraților revoluționari ruși, a apărut broșura Alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Moldo-Vlahiei. 4) Lac în Carpați. — Disciplina impusă de Frederic cel Mare. 5) Întinderi mari. — Curs ! 6) Oraș al cărui pîrcălab a fost Al. I. Cuza. — În fruntea armatei ! 7) Zeci de sute. — Alcătuiește o importantă categorie socială (sg.). 8) Nici pentru, nici contra (fem.). — Direcția Construcțiilor Navale. 9) Ecaterina Teodoroiu. — Dînsa. — Act revoluționar al poporului român, legat de numele lui Cuza. 10) Între alb și negru... — Culegere de legi. — Pentru ei, „Legea rurală" din 1864 prevedea dreptul de a primi pămînt și loc de casă (neart.). 11) Terenuri degradate. — Voievod. — Tantal. 12) Pană de despicat. — Formă de consultare a poporului folosită în 1864.

VERTICAL : 1) După cei șapte ani de acasă. — Revoluționar pașoptist, luptător pentru Unire, prieten devotat al lui Cuza (1812-1876). 2) Doamna lui Al. I. Cuza, născută Rosetti. — Sistem modern de măsuri și greutăți, adoptat în vremea lui Cuza vodă. 3) Primministru, adversar al reformei agrare, împușcat de un necunoscut cînd ieșea de la Cameră (1862). — Ion Popescu. 4) Specie de moluște. — Păsări certărețe. — Început de epopee ! 5) Notă muzicală. — Bici cu coada scurtă (reg.). — Crustaceu. 6) Reorganizată și înzestrată de Cuza încă din 1859. — Decorații arhitecturale. 7) La intrarea în Rucăr ! — A scăpa din vedere. — Orășel în U.R.S.S. 8) Înămolit. — Străvechi stat din Asia. — Prefix. 9) Constructor. — Pășune a cărei folosire a căpătat o nouă reglementare sub Cuza vodă. 10) Poet de seamă, unionist și patriot înflăcărat, diplomat remarcabil. 11) Oraș legendar în Orientul Mijlociu. — Îi adresezi mustrări. 12) Literă grecească. — Mare pictor român (1831-1891), autorul tabloului „Hora Unirii la Craiova". — Literă slavonă.

Cuvinte rare : OETA ; UCA ; IMOS

I. PĂTRAȘCU

SOLUȚIILE DIN Nr. 8

1. PEISAJ ELEN (ligamente): Eros; Ares; Gea; Pluto; Pan ; Zeus.
2. FILĂ DE ISTORIE (enigmă): Drobeta; dezlegarea rezultă și din acrostih, adică din cuvîntul format din prima literă a fiecărui vers.
3. ARITMOGRIF VOIEVODAL :

A

	B	O	G	D	A	N
N	E	A	G	O	I	E
I	E	R	E	M	I	A
A	N	T	O	N	I	E
V	I	N	T	I	L	A
M	I	R	C	E	A	

B

1933: dialog

dr. Petru Groza — dr. Nicolae Lupu

OCTAV LIVEZEANU

Anul 1933 debutase plin de neliniști. În inima Europei se instaurase o a doua versiune a fascismului — hitlerismul — cu toate consecințele nefaste pe care avea să le abată asupra continentului. În România, noul an începuse sub semnul marilor bătălii de clasă ale petroliștilor și ceferiștilor. Era replica fermă, energică a clasei muncitoare, condusă de Partidul Comunist Român, replică dată încercărilor claselor dominante de a ieși din marea criză economică prin intensificarea exploatării maselor. Guvernul Național-Țărănist răspunsese cu masacrul de la atelierele „Griviţa". Partidul Liberal, încă nereconciliat cu regele, bătea în pinteni să ajungă la putere, regretînd că scăpase prilejul de a fi el exemplu de „mînă forte", cum fusese în 1907.

Pînă în toamnă, această dorință s-a și realizat, deschizîndu-se însă larg calea șirului de crime legionare; prima avea să fie asasinarea lui Duca, în decembrie, pe peronul gării din Sinaia.

Dar țara, poporul nu rămîneau pasivi în fața pericolului care se profila tot mai amenințător, în fața valului de teroare legionară care prinsese curaj după victoria naziștilor în Germania și după reușita asasinatului de la Sinaia.

Spunîndu-și cuvîntul răspicat, partidul comunist indica primejdia și făcea apel la unirea tuturor forțelor democratice și patriotice, pentru stăvilirea fascismului.

Și în lumea satelor se schița un început de mișcare energică. În județul Hunedoara, plugarii, înșelați de promisiunile politicianiste, se hotărîseră să acționeze, nu sub conducerea domnilor, ci prin propria lor organizație. La Deva se afla un

om politic, fost ministru, dezamăgit ca și ei și în căutare de alte rosturi ale politicii. La aflarea veștii despre nașterea Frontului Plugarilor, partidele claselor dominante au început să se agite. Presa lor împroșca cu noroi mișcarea plugarilor și aducea cele mai violente acuzații și încriminări doctorului Petru Groza, considerat de ei ca instigator al creării acestei organizații.

Efectul acestor campanii era însă contrar celui dorit. Din înverșunarea cu care politicienii și presa lor se năpustiseră asupra Devei, oamenii cinstiți trăgeau concluzia că acolo se petrecea ceva bun și necesar pentru însănătoșirea vieții noastre politice.

În acea vară a lui 1933 mișcarea lua proporții.

În contextul încercărilor de unificare a forțelor democratice, și în dorința de a mă edifica asupra celor ce se petreceau la Deva — pe dr. Petru Groza nu-l cunoșteam la acea dată nici măcar din fotografie —, m-am adresat doctorului Nicolae Lupu, președintele Partidului Țărănesc, în care mă aflam și eu, conducînd oficiosul său, Aurora. I-am pus două întrebări: 1. Îl cunoști pe dr. Petru Groza, și ce părere ai despre el? 2. Nu socoți că mișcarea de la Deva este interesantă și că, în momentul acesta, în care și dumneata te frămînți în căutarea unei orientări, ar fi necesar să te întîlnești cu Groza și să discuți problemele politice actuale?

Trebuie să fac o paranteză și să spun cîteva cuvinte despre dr. N. Lupu.

Rar un om mai plin de temperament politic, consumat în probleme de interes obștesc, ca el. Un patriot adevărat, alături de popor, de masele muncitoare. Paginile revistei Magazin istoric au consemnat numeroase luări de poziție ale dr. Lupu în procesul din Dealul Spirii, în apărarea muncitorilor, revoluționarilor, comuniștilor maltratați de Siguranță, împotriva asasinatului de la Lupeni, a invalidării deputaților comuniști aleși în alegerile din 1931 și a masacrului de la „Grivița", ca și în legătură cu Frontul Popular Antifascist etc.

Dar toate acestea erau pozițiile sale personale, pentru că partidul în care se găsea nu lua aceeași atitudine fermă. Ele aveau însă răsunet în mase, ca și în Parlament, creîndu-i o reală popularitate și asigurîndu-i, peste ani, un loc de frunte în cronica apărătorilor democrației românești.

La prima din întrebările menționate mai sus dr. Lupu mi-a răspuns prompt și franc:

— Îl cunosc pe dr. Petru Groza și îl stimez; nu ai băgat de seamă că, dintre toți oamenii politici, cu el n-am avut niciodată vreun diferend? Este un om integru, un om cinstit și care mai are de spus un cuvînt în țara asta.

La a doua întrebare a răspuns mai pe ocolite. Sigur, dorea să cunoască poziția lui Groza față de situația actuală. Nu l-a văzut de cîțiva ani. Dar a merge la Deva să-l întîlnească, era mai dificil.

Am înțeles orgoliul „șefului" de partid — grupare politică în ascensiune, cu reprezentanță în Parlament, sporită cu fiecare alegere.

— Bine — i-am zis. Ești de acord să-l abordez eu pe dr. Petru Groza în această problemă?

— Bine înțeles.

Așa am pornit la realizarea apropierii între acești doi oameni politici, care se stimau și se apreciau reciproc de departe.

Am trimis dr. Petru Groza o scrisoare prin care îl anunțam că „un gazetar", conducătorul ziarului Aurora, vrea să se edifice asupra mișcării Frontului Plugarilor. Îl rugam să-mi trimită materiale și — dacă era de acord să-mi acorde o întrevedere — să mă anunțe cînd va fi în București, ca să-l caut.

Mi-a răspuns imediat, arătînd că este de acord să ne întîlnim, dar cum dînsul nu venea curînd la București, mă invita să merg eu la Deva.

Am plecat deci într-acolo într-o seară de vară, la începutul lunii iunie 1933. Dr. Petru Groza îmi și lăsase la hotel înștiințarea că ne vom întîlni, acasă la dînsul, la ora 10 și că voi fi reținut la dejun.

Conversația, foarte animată, a durat întreaga zi — cu o scurtă pauză pentru dejun — și a abordat o gamă largă de probleme. Groza a început prin a-mi arăta adevăratul caracter al partidelor burgheze și al politicii lor, necesitatea unei înnoiri totale, care nu putea porni decît de jos în sus, sfîrșind prin a-mi expune nașterea, organizarea și rolul mișcării țărănești a Frontului Plugarilor.

Către sfîrșitul discuției i-am propus o eventuală întîlnire cu dr. Lupu — pentru un schimb de păreri cu privire la situația politică. Mi-a afirmat că îl aprecia mult pe dr. Lupu:

— Dar — a adăugat — mă tem că el nu este liber pe mișcările sale. Este șeful unui partid cu veleități de guvernare. Partizanii lui, care rîvnesc la aceasta, vor fi cei care îl vor împiedica să acționeze potrivit principiilor stabilite în Frontul

Plugarilor. Nu am nimic împotrivă de a mă întîlni cu el, şi dacă nu vrea să vină la Deva, ne putem întîlni undeva la mijlocul drumului, la Sibiu de exemplu.

Am revenit la Bucureşti, încîntat de această întîlnire cu un mare om politic şi patriot, înviorat de conversaţia principială şi adînc ancorată în realitate pe care o avusesem cu el şi bucuros de rezultat: posibilitatea întîlnirii dintre cei doi oameni politici.

Dr. Lupu a fost imediat de acord să meargă la Sibiu. Am aranjat această întîlnire, la care eu l-am însoţit pe dr. Lupu, iar ziaristul Vasile Munteanu pe dr. Petru Groza.

După discuţiile purtate între cei doi în Dumbrava Sibiului am redactat un comunicat de presă care anunţa pur şi simplu întîlnirea şi faptul că a avut loc un schimb de păreri asupra problemelor politice interne şi externe ale actualităţii.

A doua zi întreaga presă a publicat comunicatul denaturîndu-l, unele din ziare vorbind chiar de fuziunea celor două grupări politice. O adevărată furtună s-a stîrnit în Partidul Ţărănesc unde, aşa cum presupusese şi Groza, o fuziune nu era de dorit, deoarece micşora şansele diverşilor pretendenţi la ascensiunea politică.

Dar problema cea mai grea se punea la Deva. Plugarii doreau să fie lămuriţi asupra adevăratei stări de lucruri.

Reproduc scrisoarea pe care dr. Petru Groza mi-a trimis-o la 17 iunie 1933:

„Iubite domnule Livezeanu,

Răspund întîrziat scrisorii dumitale, fiind plecat de acasă şi avînd a mă consulta cu oamenii de aci asupra situaţiei care s-a creat în urma faptului că presa şi politicienii au denaturat rostul conversaţiei şi înţelegerii mele cu dl. dr. Lupu. Din numărul ultim al gazetei Horea, *care vi se trimite, vei constata atitudinea Frontului Plugarilor faţă de tendinţa de a coborî această mişcare la nivelul zvîrcolirilor partidelor politice de azi, pentru care rostul vremurilor nu mai rezervă nimic, în afară de intervenţiile paleative, atît de variate. Anexat aici, trimit o scrisoare pentru dl. dr. Lupu, rugîndu-te să i-o dai de urgenţă.*

Am constatat azi, din notele mele, cu multă mîhnire, omiterea unei felicitări către dumnealui cu ocazia sărbătoririi din partea partidului său şi amicilor lui politici. Afecţiunea personală primează în acest caz, faţă de lipsa mea de înţelegere pentru orice exteriorizări ale cultului de persoane în viaţă [...]

În speranţa că decepţiile pe care le veţi avea, concomitent cu desfăşurarea procesului economic şi politic, în plin mers, vor face ca tot ce am spus la întîlnirea noastră la Deva, sub raport de ideologie şi acţiune, să fie pe deplin înţeles de dv., *înfăptuindu-se astfel o apropiere pe temelia solidă a unei realităţi şi nu aceea a obişnuitelor combinaţiuni politice, păstrez toată simpatia pentru dumneata şi şeful dumitale.*

Cu multă afecţiune
Petru Groza"

Şi acum, cîteva fragmente din scrisoarea pe care mă ruga să i-o înmînez dr. N. Lupu şi care a fost publicată în volumul Răscoala pămîntului, **de Gh. Micle, la pp. 130-132.**

„Frate Lupu,

Urmînd conversaţiei noastre de la Sibiu, am prezentat rezultatul schimbului nostru de vederi, plenului Comitetului judeţean al Frontului Plugarilor [...].

Presa care s-a ocupat de întîlnirea noastră, în afară de oficiosul vostru Aurora *a prezentat tendenţios rezultatul ei, denaturînd însuşi comunicatul.* Curentul *de exemplu, anunţă fuziunea formală şi definitivă, iar cînd vorbeşte de Front adaugă, falsificînd textul comunicatului: «Frontul Plugarilor al domnului Petru Groza, intrînd astfel nejustificat în resortul intim al acestei mişcări, la temelia căreia este adînca înrădăcinare în cauzele sociale şi psihoza postbelică a popoarelor, neavînd nimic comun cu iniţiativele oamenilor politici [...]»*

Te rog mult să citeşti cu toată atenţiunea comunicatul judeţean din Horea *trimis lui Livezeanu.*

Să te opreşti îndeosebi la următoarea declaraţie subliniată: «...F.P. întinde bucuros mîna altor organizaţii ale mulţimei muncitoare construite asemenea de jos în sus».

Această declaraţie a fost inspirată tocmai de raportul meu asupra conversaţiei noastre din Sibiu, culminînd în constatarea mea subiectivă, că între politicienii de azi ai ţării eşti cel mai apropiat, ca luptător

(Continuare în p. 70)

Zîmbete din cronică

Cui să-i mulțumească ?

Un prelat spaniol, fervent apărător al regelui Spaniei, Filip II (1556-1598), își mustra supușii :

— Am auzit că unul din voi, după ce și-a cumpărat o haină, a spus : „Slavă domnului". Trebuia să spună : „Slavă lui Filip". E limpede ?

— E limpede, i s-a răspuns. Dar, părinte, dacă în caz că, doamne ferește, moare Filip, cum va trebui să spunem ?

— Ei, atunci, puteți spune : „Slavă domnului" !

O intervenție

Isaac Newton, ales în Parlament, se mulțumea să ia parte la ședințe, fără a fi însă atent la dezbateri. Nu dorea să ia cuvîntul.

În toiul unei aprinse discuții, spre surprinderea tuturor, marele fizician ceru cuvîntul. Toți așteptau cu înfrigurare.

— Am o propunere : să fie închisă fereastra ; e curent...

A fost singura sa intervenție în Parlament.

Picioare de rezervă

Un general francez era infirm de un picior, purtînd proteză. Într-una din bătălii, o ghiulea îl izbi chiar în piciorul de lemn trîntindu-l la pămînt. Revenindu-și din șocul suferit, generalul se ridică și spuse :

— Ce neghiobi ! Au stricat o ghiulea degeaba. Habar n-au că mai am zece asemenea picioare în geamantan...

La umbra

În primăvara anului 480 î.e.n., o imensă armată persană intra în Grecia. Armata grecilor era comandată de Leonidas, regele Spartei. Un cercetaș îi raportă acestuia că dușmanii sînt atît de numeroși încît soarele s-ar întuneca de ploaia săgeților lor.

— Cu atît mai bine, răspunse netulburat Leonidas, ne vom lupta la umbră !

Răspuns

Un marchiz se plîngea regelui Henric VIII al Angliei (1491-1547) împotriva lipsei de maniere de care dăduse dovadă pictorul Holbein (1497-1543), cerînd pedepsirea acestuia.

— Îmi pare rău, dar nu o voi putea face, răspunse regele. Din zece oameni de rînd pot face oricînd zece marchizi, dar nici din o sută de marchizi nu voi putea face un pictor ca Holbein.

Păcate

Implicat în „afacerea Strousberg" (concesiunea acordată consorțiului prusian Strousberg pentru construirea și exploatarea unei rețele de căi ferate în România) Carol I a fost obiectul unor vehemente atacuri de presă, cum este și cel de față :

„Într-unul din anii trecuți, un principe se-nsura.

După obicei, merse să se confeseze. Confesorul îi adresă formula obișnuită :

— Prin ce ai păcătuit, fiule ?

— Prin cuget... prin cuvinte... prin acțiuni.

— Ce fel de acțiuni ?

— De căi ferate, părinte".

(Revista **Nichipercea** din 17 IX 1871)

Scoate... ce-ai furat !
(Caricatură antidinastică de epocă)

RICHARD III

legitimist sau uzurpator?

Aşa vă place istoria?

E. FARCA

Ne-am obişnuit să ni-l imaginăm pe Richard III, suveranul Engliterei (1483-1485), aşa cum l-a descris William Shakespeare şi l-a întruchipat Laurence Olivier: hîd la trup şi la suflet, şchiop, diform, autor direct sau indirect al unui lung şir de crime presărate pe drumul către tron, asasin cinic şi viclean, fără nici un scrupul, lipsit de orice sentiment uman, ţintind doar coroana Angliei. Un monstru al setei de putere!

Dar a fost, în adevăr, Richard III un asemenea personaj? Sînt oare reale crimele ce i se atribuie? Nu cumva imaginea pe care i-o păstrăm din literatură, teatru şi film este alcătuită pe baza unor relatări mai mult sau mai puţin deformate?

Domnia lui Richard III a fost actul final al unei răfuieli dinastice care a durat 35 ani (1450-1485) şi a rămas în cronica engleză ca Războiul celor două Roze, **grefat pe un alt mare conflict, de astă dată anglo-francez,** Războiul de o sută de ani **(1337-1453). În cursul acestui război, purtat pentru stăpînirea feudelor engleze din Franţa, ultimul Plantagenet direct, Richard II, a fost detronat în 1399 din cauza „slăbiciunii" pe care o manifesta în apărarea intereselor britanice. Tronul a fost acaparat de un alt Plantagenet, şi anume de vărul său primar, ducele Henric de Lancaster (Henric IV, 1399-1413), în ciuda faptului că moştenitor de drept era Roger Mortimer, conte de March, a cărui fiică s-a căsătorit cu ducele de York, de asemenea din dinastia Plantagenetă. Prin această căsătorie, dreptul asupra tronului a trecut Casei de York; în 1450, tatăl viitorului Richard III şi-a afirmat deschis pretenţiile la tron. Domnea pe atunci Henric VI (1422-1471), un rege blînd — spun cronicarii insulari — dar incapabil să ţină în frîu nobilimea turbulentă şi să păstreze cuceririle făcute de înaintaşii săi în Franţa. Suferea de un dezechilibru nervos, aşa că puterea aparţinea, de fapt, soţiei lui, franceză de origine, Margareta de Anjou.**

În 1455 s-a dat prima luptă între cele două tabere: Lancaster şi York. Ca semn distinctiv, cea dintîi purta un trandafir roşu, iar a doua — unul alb. Culorile acestea erau menite să simbolizeze tocmai rivalitatea celor două ramuri: la încoronarea sa, Henric IV folosise culoarea roşie drept culoare a investiturii, spre deosebire de Richard II, care folosise culoarea albă; aceste culori le-au adoptat lancastrienii şi, respectiv, yorkiştii, pentru a marca legitimitatea pretenţiilor lor, ca moştenitori direcţi ai lui Henric IV sau Richard II. Luptele au continuat, pînă cînd partida Rozei Roşii a fost definitiv zdrobită la Tewkesbury (3 mai 1471).

Viitorul familiei de York părea asigurat. După moartea lui Eduard IV (1483), fratele său, ducele Richard de Gloucester, devenit „protector şi apărător al regatului", a anunţat că încoronarea lui Eduard V, fiul răposatului rege şi moştenitor de drept al tronului, va avea loc la 22 iunie. Dar în acea zi, la locul încoronării, un predicator — doctorul Shaw — a anunţat că Eduard V şi fratele său, Richard, copiii lui Eduard IV, erau bastarzi; cîteva zile mai tîrziu, ducele de Gloucester a devenit rege sub numele de Richard III.

Nemulţumirile provocate de politica lui Richard III, ca şi crimele de care era acuzat şi care-l făcuseră odios în ochii englezilor, au redeschis conflictul — aparent stins — dintre cele două Roze. În acel moment a apărut Henric Tudor, conte de Richmond, care, prin mama şi bunica sa, aparţinea clanului lancastrienilor. La 22 august 1485, pe cîmpia de la Bosworth, Richard III a fost învins de Henric Tudor, care s-a căsătorit cu fiica lui Eduard IV, a devenit rege — Henric VII — şi a proclamat unirea celor două Roze şi sfîrşitul războiului civil.

S.G.

Izvoare părtinitoare

Acestea sînt împrejurările istorice: Henric Tudor a ocupat tronul prin forţa armelor şi nu în baza vreunui drept dinastic, căci existau încă destui urmaşi mai apropiaţi ai Plantageneţilor care ar fi putut purta coroana. La scurt timp după încoronare, Henric VII a promulgat o lege prin care Richard era acuzat de toate blestemăţiile; celor care luptaseră pentru el la Bosworth urma să li se confişte averile şi să li se retragă titlurile. Dat fiind că aceşti oameni nu puteau fi acuzaţi de trădare, întrucît luptaseră pentru regele legitim, Henric **şi-a antedatat domnia** care, potrivit legii, începea **în ajunul** luptei de la Bosworth. Dar Parlamentul a sesizat manevra, şi această prevedere a rămas fără efect.

Acuzaţiile aduse lui Richard erau grave, dar nespecificate: „sperjururi, trădări,

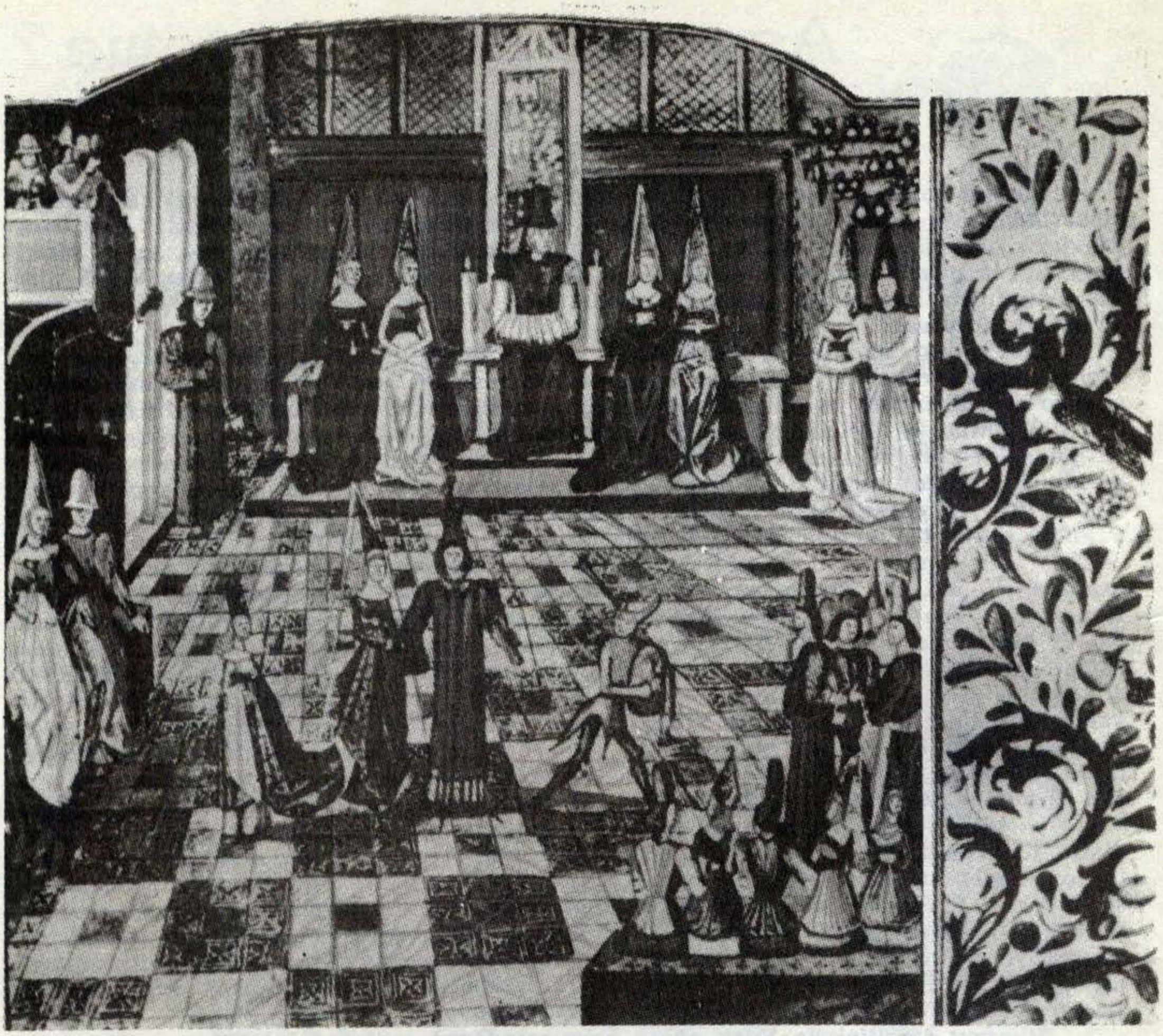

Curtea lui Eduard IV, primul rege din Casa de York

In p. 42 : *Richard III, rege al Angliei : a fost sau nu un monstru al setei de putere ?*

asasinate, vărsare de sînge nevinovat și multe alte infamii".

La scurt timp, deci, după dispariția lui Richard III, puternice rivalități de familie au făcut ca imaginea lui să fie evident și inevitabil deformată. Oameni apropiați Tudorilor l-au prezentat în cele mai sinistre culori, iar aceste descrieri au rămas singurele izvoare narative pe baza cărora se poate reconstitui epoca lui Richard III. Primul dintre autorii descrierilor amintite este cunoscutul umanist englez Thomas More (1478-1535), căruia i se atribuie **Istoria regelui Richard III** (lucrare apărută în 1515, avînd și o versiune latină, **Cronica cea Mare),** iar al doilea este Polydore Vergil, autorul unei **Anglica Historia.** Posedă oare acești autori și aceste lucrări obiectivitatea și nepărtinirea necesare pentru a constitui probe de neînlăturat ? E greu de dat un răspuns categoric. Astfel, istoricii britanici, între care Horace Walpole în sec. XVIII și Thomas B. Costain în zilele noastre, au ajuns la concluzia că **Istoria Regelui Richard III** a fost scrisă de Th. More pe baza informațiilor furnizate de cardinalul Morton (m. 1500), în a cărui casă își făcuse ucenicia în tinerețe, sau că a fost chiar dictată de către cardinal. Or, acest personaj a fost un dușman de moarte al lui Richard, a participat la o conspirație împotriva sa, iar după Bosworth a devenit mîna dreaptă a lui Henric VII. More însuși a fost, la începutul carierei sale politice, omul Tudorilor, ajungînd pînă la rangul de cancelar al regatului.

Cel de-al doilea istoric, Polydore Vergil, era un preot italian adus de Henric VII și răsplătit atît de generos pentru opera sa istorică, încît a fost în stare să împrumute bani celebrului umanist Erasmus din Rotterdam. Contemporanii îl acuzau pe Polydore Vergil că a luat de la bibliotecile din Oxford manuscrise pe care nu le-a mai înapoiat — **regele interzicînd urmărirea**

lui pentru acest fapt — şi că a distrus documente, ca să nu se poată dovedi greşelile din lucrările sale.

După cum se vede, numai de izvoare nepărtinitoare nu poate fi vorba.

Pe baza lor, chiar şi înfăţişarea fizică a lui Richard a fost reconstituită deformat. Portretele care au rămas din vremea lui îl arată ca pe un om cu trăsături obişnuite şi cu o expresie de mare tristeţe. E lucru cert că nu avea înfăţişarea plăcută a fraţilor săi şi că un umăr era mai înalt decît celălalt. În rest, era destul de voinic, iar comportarea sa în bătălia de la Bosworth dovedeşte cu prisosinţă acest lucru ; mînuia securea cu uşurinţă, iar braţul stîng (cel „firav") purta scutul şi ţinea frîul calului ; Richard era întotdeauna în fruntea soldaţilor săi, luptînd cu avînt.

Grave capete de acuzaţie

Dar să ne oprim, fie şi o clipă, la principalele învinuiri aduse lui Richard.

1) Ar fi fost printre cei care l-au asasinat pe tînărul prinţ Eduard, fiul lui Henric VI, după lupta de la Tewkesbury (1471), în care prinţul, împreună cu mama lui, Margareta de Anjou, fuseseră luaţi prizonieri.

Aşa să fie oare ? Fiul lui Henric VI pare să fi murit realmente în timpul retragerii de la Tewkesbury, dar acuzaţia că Richard ar fi participat la asasinarea lui nu a fost formulată decît de generaţia următoare. **Istoria** lui Morton-More nu pomeneşte nimic despre aceasta, iar Polydore Vergil, deşi afirmă că prinţul ar fi fost făcut prizonier şi asasinat, adaugă că **Richard s-a ţinut de-o parte.** Istoricii din perioada următoare, arătîndu-se mai servili faţă de dinastia Tudorilor, au încriminat pe Richard. Menţionăm că, deşi în vîrstă de numai 19 ani, în această luptă el a jucat un rol strălucit, în calitate de comandant al cavaleriei.

2) „A ucis cu propria-i mînă pe Henric VI, acesta fiind prizonier în Turnul Londrei — arată **Istoria** lui Morton-More — fără vreun ordin şi fără cunoştinţa regelui".

Faptele sînt următoarele : după Tewkesbury, conducătorii yorkişti au ajuns la Londra la 21 mai 1471. Imediat, a avut loc un consiliu cu reprezentanţii burgheziei londoneze, de la care regele Eduard IV — care încă din 1461 luase locul lui Henric VI — urmărea să obţină fonduri. Richard a luat parte la acest consiliu, deoarece Eduard considera că fratele său mai mic valora „cît un consiliu întreg de sfetnici", căci, în adevăr, ca inteligenţă, Richard îşi depăşea mult fraţii. A doua zi, el a plecat

Baynard's Castle, 26 iunie 1483 : coroana Angliei este oferită ducelui Richard de Gloucester

în ţinutul Kent, iar la 25 mai se afla la Canterbury. Moartea lui Henric VI a fost anunţată la 23 mai, cauza morţii fiind — conform versiunii oficiale — „pur şi simplu nemulţumirea şi melancolia". Este probabil că el a fost ucis, dar, cum par să arate datele citate, **nu de mîna lui Richard.**

3) **Istoria** lui Morton-More spune : „Richard a împins pe fratele său Clarence la moarte — deşi pe faţă s-a opus, dar cu mai puţină vigoare decît s-ar fi cerut — **cu gîndul la avere".**

Este o insinuare de natură să provoace confuzii. Ducele George de Clarence şi Richard erau ginerii lui Richard Neville, conte de Warwick. Supranumit „făuritorul de regi", Warwick fusese iniţial unul din şefii partidei yorkiştilor şi-l adusese pe tron pe Eduard IV. Neîmpăcîndu-se cu direcţiile politicii acestuia şi nemulţumit de puterea mereu crescîndă a clanului Woodville — familia soţiei regelui Eduard — a încercat să-l impună pe tron pe du-

cele de Clarence, ginerele său, dar, nereuşind, a trecut de partea lancastrienilor, a susţinut restaurarea lui Henric VI (1470) şi a fost învins în lupta de la Barnet (1471, înainte de Tewkesbury), unde a şi murit. Între cei doi fraţi şi cumnaţi a existat o ceartă pentru averea lui Warwick, întrucît Clarence ar fi vrut să păstreze întreagă imensa avere a socrului său, ceea ce, firește, Richard nu putea accepta. Dar, în momentul procesului intentat de rege lui Clarence, împărţirea averii era deja făcută, aşa că Richard n-ar mai fi avut nimic de cîştigat.

Cauza înlăturării lui Clarence a fost alta. Se pare că ducele era un egoist fără scrupule, înfumurat şi invidios, fără nici o urmă de loialitate. Trecuse de partea lui Warwick împotriva propriului său frate, Eduard IV, se căsătorise cu fiica mai mare a lui Warwick — aceasta fiind o parte din recompensa primită pentru trecerea lui în partidul lancastrian — apoi. înainte de lupta de la Barnet, unde Warwick avea să-şi găsească moartea, trecuse din nou de partea fratelui său. În anii următori, el s-a declarat împotriva reginei şi a rudelor ei, atrăgîndu-şi adversitatea puternicei familii Woodville. În plus, Clarence era un neobosit intrigant, motiv pentru care, în ianuarie 1478, a fost adus în faţa Parlamentului pentru judecată, regele Eduard însuşi fiind acuzatorul. I s-a reproşat, între altele, răspîndirea zvonului că regele ar fi fost un fiu nelegitim şi deci n-ar fi avut dreptul de a domni. Eduard a declarat că nu va putea răspunde de pacea ţării dacă greşelile lui Clarence vor fi iertate. Totuşi, atunci cînd Parlamentul i-a condamnat fratele la moarte, Eduard a amînat executarea sentinţei, nevoind să preia o asemenea răspundere. Mama lor, ducesa de York, şi Richard au cerut regelui să fie clement. Cum Parlamentul pretindea executarea sentinţei, Eduard a decis s-o execute, **însă nu în public,** iar cînd s-a răspîndit zvonul despre uciderea lui Clarence într-un butoi de vin scump, grecesc, Casa Regală nu a negat nimic. De fapt, felul în care a murit Clarence este un mister încă neelucidat, dar e îndoielnic amestecul lui Richard în acest asasinat.

Faptul este la fel de îndoielnic. Cîteva amănunte din viaţa fiicei lui Warwick pot dovedi acest lucru.

În 1460, în preajma unei înfruntări dintre cele două Roze, ducele Richard de York, care-i era unchi, a adus-o în castelul său. Astfel, viitorul Richard III a cunoscut-o pe Ana încă din copilărie. Mai mult decît atît, după moartea tatălui său, în 1460, Richard a rămas sub tutela lui Warwick, trăind cîţiva ani în castelul acestuia, sub acelaşi acoperiş cu Ana.

Cînd Warwick a trecut de partea lancastrienilor (1469), el a pus la cale căsătoria Anei cu Eduard de Lancaster, fiul lui Henric VI şi al Margaretei de Anjou, dar Margareta a hotărît ca nunta să nu aibă loc decît după ce Warwick îşi va fi îndeplinit promisiunile de a-l readuce pe Henric VI pe tronul Angliei.

Logodnicul Anei a murit, însă, la Tewkesbury, iar Ana a rămas sub tutela cumnatului ei, George de Clarence, care s-a opus categoric căsătoriei Anei cu Richard, spunînd că, dacă va fi necesar, o va ascunde. Istoricii care au cîntat în struna Tudorilor — Morton, Vergil şi alţii — afirmă că Clarence ar fi ascuns-o chiar, deghizînd-o în servitoare şi trimiţînd-o la Londra, unde Richard ar fi găsit-o, forţînd-o să se căsătorească cu el. Totul este, însă, neverosimil în această poveste. Dacă Ana ar fi vrut să fugă de Richard, s-ar fi putut ascunde în unul din nenumăratele conace ale lui Clarence. Nici la Londra Richard n-ar fi putut-o descoperi vreodată, dacă ea însăşi nu i-ar fi dat de veste unde se afla. După toate probabilităţile, Ana însăşi fugise de cumnatul ei, acaparatorul care ar fi vrut să păstreze întreaga avere a familiei Warwick.

Devenită regină în 1483, Ana a murit un an mai tîrziu, în vîrstă de numai 28 ani, probabil de ftizie, ca şi sora ei, soţia lui Clarence. Richard a fost acuzat atunci de duşmanii săi că ar fi otrăvit-o pentru a o înlocui cu propria-i nepoată, Elisabeta, fiica defunctului Eduard IV.

Nu e exclus ca el să-şi fi dezvăluit intenţia de a se căsători cu Elisabeta, dar aceasta numai pentru a împiedica eventuala căsătorie a fiicei lui Eduard IV cu Henric Tudor, căruia-i fusese promisă în cazul cînd va reuşi să-l detroneze pe Richard. Însă imediat după înmormîntarea reginei Ana, Richard a negat în mod public această intenţie şi, pentru a pune capăt insinuărilor, a trimis-o pe prinţesă într-un castel îndepărtat. Se pare, dealtfel, că Richard nici nu se mai gîndea la o nouă căsătorie, căci, după moartea fiului său Eduard (1484), a numit ca succesor pe fiul lui Clarence, Eduard de Warwick, apoi, dată fiind inteligenţa submediocră a acestuia, pe John de la Pole, fiul uneia din surorile sale.

„Pentru liniştea mea şi pentru speranţele mele“

4) Ar fi forţat pe Ana Neville să-i devină soţie, în pofida urii pe care aceasta o nutrea faţă de el, iar mai tîrziu, cînd a devenit rege, a otrăvit-o, pentru a se căsători cu propria lui nepoată, fiica lui Eduard IV, ulterior soţia lui Henric VII.

5) Tot el ar fi fost instigatorul declarației, citate mai sus, a doctorului Shaw, precum că Eduard IV ar fi fost nelegitim — deci mama lor ar fi fost soție adulteră — iar copiii săi (prinții închiși în Turnul Londrei) ar fi fost și ei nelegitimi, deoarece Eduard ar fi fost deja însurat atunci cînd s-a căsătorit cu Elisabeth Woodville.

Cît de „verosimilă" este această afirmație, rezultă și dintr-o scrisoare a lui Richard către mama sa, din 1484 sau 1485, care dovedește că relațiile celor doi erau bune, afectuoase chiar. Richard scria: „Mă închin ție din toată inima, rugîndu-te cu cea mai mare umilință și dragoste să-mi dai zilnic binecuvîntarea pentru liniștea mea și pentru speranțele mele la nevoie. Și, Doamnă, te rog din suflet să am vești de la tine, spre liniștirea mea". Se mai poate adăuga amănuntul că, în momentul cînd se pretinde că Shaw ar fi făcut declarația amintită, Richard locuia, cu mama sa, la Baynard's Castle.

În privința copiilor lui Eduard IV, e indiscutabil că Richard le-a nesocotit drepturile la tron, dar din motive dacă nu scuzabile, cel puțin explicabile. Eduard IV se căsătorise în secret cu Elisabeth Woodville, și nu s-a aflat de acest lucru decît în momentul cînd Warwick, cel care-l făcuse rege, a propus să-l căsătorească cu Bonna de Savoia, o nepoată a regelui Franței. Această căsătorie, care urma să pună capăt Războiului de o sută de ani, nu s-a putut realiza deoarece Eduard a dat pe față căsătoria lui secretă. Faptul a stîrnit indignarea yorkiștilor, iar puterea clanului Woodville și influența sa asupra lui Eduard IV au determinat revolta lui Warwick în 1469. La moartea lui Eduard, clanul Woodville urmărea să uzurpe regența, asigurată de Richard. Dealtfel, Richard nu era singurul căruia o asemenea situație nu-i surîdea. Înlăturarea copiilor lui Eduard însemna și înlăturarea clanului Woodville. De aceea, copiii au fost închiși în Turnul Londrei.

Înainte sau după? Aceasta-i întrebarea!

6) **Dar au fost ei uciși acolo de Richard,** așa cum s-a afirmat și se afirmă? Analiza unor amănunte nu pare să dea un răspuns afirmativ. Dintre izvoarele istorice contemporane, singurul care menționează zvonurile privitoare la asasinarea prinților de către Richard este **Cronica din Croyland.** Se poate ca, în drum spre Franța, după cum afirmă Thomas B. Costain, cardinalul Morton — care, după cum am văzut, era dușmanul de moarte al lui Richard — să fi trecut pe la Croyland și să fi aruncat o vorbă lui Peter Blois, numit cronicar acolo. Este doar o presupunere, care poate fi întărită, însă, de faptul că, nu mult după sosirea lui Morton în Franța, cancelarul Franței a vorbit despre moartea prinților într-un discurs ținut în fața Stărilor Generale reunite la Tours.

Amănuntele cele mai precise asupra crimei le dă tocmai **Istoria** lui Morton-More, a cărei versiune este, în general, acceptată. Potrivit acestei **Istorii,** Richard a ordonat **în scris** lui Robert Brackenbury, comandantul Turnului, să-i ucidă pe cei doi copii. Față de refuzul lui Brackenbury

Turnul Londrei a fost într-adevăr martorul asasinării copiilor lui Eduard IV?

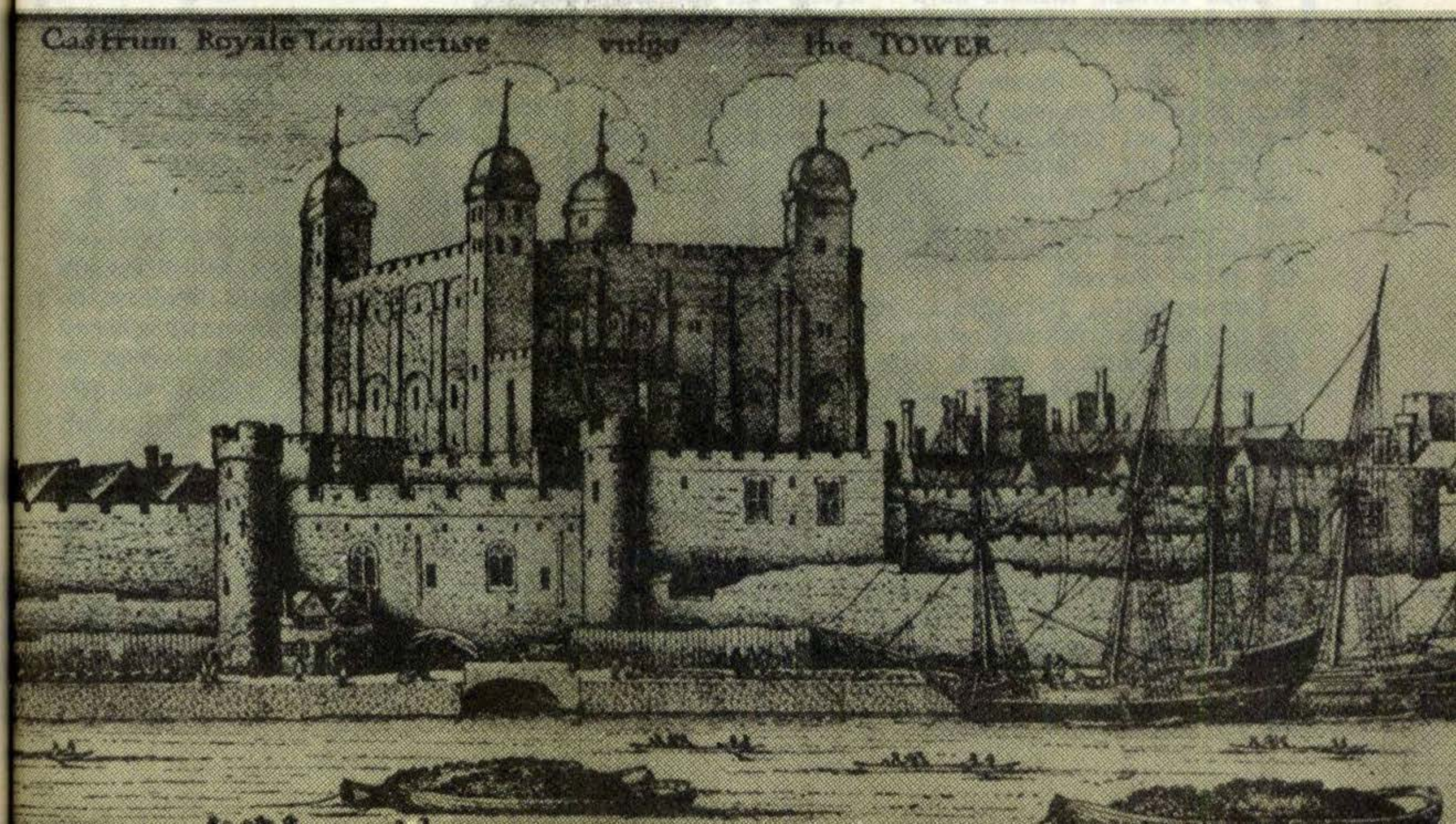

Richard III şi Bobby Kennedy

Anul acesta, detaşamentul apărătorilor postumi ai ultimului Plantagenet şi-a sporit rîndurile cu încă doi distinşi membri. Este vorba de scriitorii Rosemary Hawley Yarman şi Robert Farrington. Cei doi autori au adăugat noi puncte de vedere — de astădată sub o formă beletristică — încărcatului dosar de argumente istorice prin care se urmăreşte reabilitarea sau cel puţin reconsiderarea „acestui păianjen ce te-mpresoară în pînza-i ucigaşă" (Shakespeare).

Dar în spatele acestei măşti monstruoase sub care e înfăţişat de propaganda casei Tudor, scrie revista americană Time. *mai există un Richard, o biată fantomă care cere să i se facă dreptate istorică.* Se ştie — şi comentariul critic pe care-l publică autoarea alăturatului articol o ilustrează substanţial — că încă din 1768, anul apariţiei lucrării lui Horace Walpole *Historic Doubts* („Îndoieli asupra istoriei") controversele pro şi contra Richard au fost alimentate de mereu noi teze, ipoteze, descoperiri, dezvăluiri, dezminţiri, confirmări, negări, speculaţii şi, din cînd în cînd, de cîte un fapt care răsturna iar totul pe dos.

Iată cum înfăţişează *Time* conţinutul operelor ultimilor doi pledanţi care s-au prezentat la bara judecăţii istoriei, susţinînd poziţii contrarii tezelor tradiţionale incriminante.

În romanul său istoric Nu a fost trădare, *doamna Rosemary Hawley Yarman scrie despre Richard: un Bobby Kennedy al secolului XV, un mînz de rasă şi plin de vioiciune, care în tinereţe îi este devotat trup şi suflet fratelui său mai mare, fermecătorul Eduard IV, iar cînd ajunge succesorul său dă dovadă de o înaltă conştiinţă socială.*

După Yarman, Richard nu a comis nici una din crimele care i s-au imputat. Scriitoarea afirmă chiar că a acceptat coroana cu inima grea (deşi pentru această afirmaţie nu există nici o dovadă istorică) şi numai după ce s-a convins în mod definitiv că cei doi prinţi sînt ilegitimi. Mai tîrziu, el nu i-ar fi omorît, ci i-a trimis doar la Baynard's Castle, pentru a-i pune la adăpost de orice primejdie (afirmaţie pentru care există doar o singură dovadă istorică destul de îndoielnică).

Celălalt roman istoric, Asasinarea lui Richard III, *este şi el conceput de autor — Robert Farrington — ca o apărare a lui Richard. Dar Farrington o face într-un mod mai amuzant. Eroul său — modern, vioi, plin de haz — este un James Bond cu sabie, un slujitor isteţ, dar fără scrupule, care îndeplineşte misiuni secrete din însărcinarea regelui. În viziunea lui Farrington, Richard apare ca un om de stat al Renaşterii destul de acceptabil, ager la masa de lucru, dar stupid pe cîmpul de luptă.*

Autorul îl absolvă pe Richard de asasinarea soţiei sale şi a ducelui de Clarence şi înclină să creadă că, după toate posibilităţile, prietenul trădător, „cumpănitul şi mintosul Buckingham" (cum îl numeşte Shakespeare) i-a ucis pe cei doi prinţi în Turn. Richard nu avea nimic de cîştigat de pe urma crimei, argumentează Farrington; din moment ce prinţii erau bastarzi, după lege, ei nu mai constituiau o ameninţare pentru drepturile sale legitime. Dar motivele lui Buckingham? El spera să-l răstoarne pe Richard, înfăţişîndu-l ca pe un monstru. Mai mult, prinţii erau un obstacol potenţial în calea lui Buckingham spre tron. Aceste idei nu sînt, desigur, noi, dar ele sînt expuse cu ingeniozitate.

Cronicarul de la *Time*, Brad Darrach intervine şi el în dispută, sprijinindu-se pe analiza ideilor altor istorici ai epocii lui Richard. *În opoziţie cu Farrington, mulţi specialişti în acest domeniu afirmă că Richard nu era un om ager şiret; el era un om de principii, chiar un moralist. Crescut în ţinuturile sălbatice ale Yorkshire-ului, el era un conservator de provincie, loial înţă de suzeranul şi vasalii săi, credincios, după cît se pare, chiar şi soţiei sale. Dar în vremurile acelor necontenite schimbări, vechile principii de pietate sînt înlăturate de înaintarea tumultuoasă, a noului umanism, a naţionalismului şi a puterii crescînde a burgheziei. Studiind legislaţia lui Richard, ajungem la concluzia că în decursul scurtei sale domnii (1483-1485) el a fost obsedat de ideea justiţiei sociale, într-o vreme cînd — după un secol de război civil — toată lumea era obsedată de ideea stabilităţii a păcii cu orice preţ. Marii seniori, de care depindea în primul rînd puterea sa, nu au înţeles politica lui şi au întors armele împotriva sa la Bosworth Field. Dar Richard* — conchide Brad Darrach — *a fost un om care rămăsese în urma vremii sale şi în acelaşi timp şi-o depăşise: o rămăşiţă a evului mediu; un precursor al puritanilor*

Şi cînd, după acest întreg război al argumentelor şi contraargumentelor, ne gîndim că traiectoria ascensiunii şi pieirii lui Richard — ca şi a atîtor personaje din istorie — rămîne, în multe din punctele ei, enigmatică, sîntem reconfortaţi odată în plus de nepieritorul farmec al muzei Clio.

Doina MOTAŞ

de a executa porunca, regele i-a cerut, tot printr-un act scris, să încredinţeze cheile fortăreţei lui James Tyrell pentru o noapte. În noaptea aceea, cei doi prinţi au fost sufocaţi sub perne de către Dighton, servitorul lui Tyrell, şi de un asasin plătit, Miles Forrest.

Comandantul Turnului Londrei era deci un om onest: înfruntîndu-şi regele, a refuzat să comită o crimă. Ulterior, a aflat că regele a comis crima prin intermediul altora. Şi totuşi, în lupta de la Bosworth, el a adunat cîţiva oameni şi, după o cavalcadă nebună pentru a ajunge la timp, a luptat **şi a murit** pentru Richard. Nepotrivirea este evidentă: nu e de crezut ca un om de onoare să-şi dea viaţa pentru un asasin. O interpretare logică a acţiunii lui ar dovedi că, în momentul acela, **prinţii nu erau morţi.**

In schimb, atitudinea succesorului lui Richard pe tronul englez dă de gîndit. Astfel, în primele luni ale domniei, Henric VII a anulat actul numit **Titulus Regius,** prin care Richard era desemnat ca rege al Angliei, iar fiii lui Eduard erau consideraţi nelegitimi, potrivit declaraţiei, acceptate de Parlament, a unui episcop care afirmase că îl căsătorise în secret pe Eduard cu Lady Eleanor .Talbot, înainte de căsătoria (şi ea secretă !) cu Elisabeth Woodville.

Poate fi adusă în discuţie şi comportarea lui Richard faţă de mama prinţilor. Astfel, Elisabeth Woodville, după ce a stat zece luni sub protecţia Catedralei Westminster, s-a întors la palat, cerînd lui Richard să se lege cu jurămînt că copiii

ei vor fi în siguranţă. Curînd după aceasta, a scris unui fiu al ei din prima căsătorie că se poate întoarce în Anglia fără teamă. E posibil ca o mamă să reia relaţii normale cu asasinul fiilor ei ? Nu va fi cerut oare să-şi vadă copiii înainte de a lua o asemenea hotărîre ?

Din contra, sub domnia lui Henric VII, care-i era ginere, regina Elisabeta a fost îndepărtată de la Curte şi trimisă la o mănăstire, unde a murit peste cinci ani. Zestrea ei a fost confiscată şi dată fiicei ei, regina, sub motiv să atunci cînd Henric se găsea în exil în Franţa, ea nu-şi ţinuse promisiunea de a nu-şi lăsa fiicele să apară la curtea lui Richard. Dar aceasta nu înseamnă oare că regina-mamă s-a împăcat de bunăvoie cu Richard şi nu ca urmare a ameninţărilor acestuia şi că, deci, în momentul acela **cei doi prinţi erau încă în viaţă ?**

Pe de altă parte, trebuie ţinut seama şi de faptul că dacă cei doi fii ai lui Eduard IV aveau, în adevăr, drepturi mai mari decît Richard asupra coroanei Angliei, în schimb existau încă alţi 11 nepoţi şi nepoate care ar fi putut avea pretenţii îndreptăţite, potrivit dreptului de primogenitură. Richard nu a omorît pe nici unul, ci, dimpotrivă, s-a arătat binevoitor faţă de ei. În schimb, Henric VII a decapitat pe fiul lui Clarence şi pe un fiu nelegitim al lui Richard, iar Henric VIII — pe fiica lui Clarence şi pe un nepot al lui Richard.

Dacă Richard era adevăratul făptaş, Henric VII ar fi avut tot interesul să lămurească lucrurile imediat, şi să pedepsească pe ucigaşi. El ar fi putut face din asasinarea celor doi prinţi un foarte puternic cap de acuzare împotriva predecesorului său. Ori, din actul amintit la început, şi în care Henric enumera toate „infracţiunile" lui Richard, lipseşte acuzaţia de asasinare a prinţilor. Se pot presupune două motive pentru această omisiune : primul — **că prinţii erau încă în viaţă ;** al doilea — că lui Henric nu-i convenea să se facă cercetări, deoarece el ocupase Turnul Londrei cu luni de zile înainte de emiterea actului respectiv.

Potrivit **Istoriei** lui Morton-More, în asasinarea prinţilor fuseseră implicaţi opt oameni. În afară de Brackenbury, mort la Bosworth, ceilalţi ar fi putut fi interogaţi şi pedepsiţi. Dar Henric VII n-a luat nici o măsură ; simplă neglijenţă ? Mai mult, principalul asasin, James Tyrell, a fost numit guvernator al unui oraş, iar executarea sa, în 1502, s-a datorat concesiilor făcute unui duşman personal al regelui. Abia la moartea lui Tyrell s-a zvonit la Londra că el ar fi mărturisit uciderea prinţilor din ordinul lui Richard.

Sînt, deci, suficiente motive pentru a bănui că fiii lui Eduard IV trăiau încă în 1485, în momentul luptei de la Bosworth. Examinarea osemintelor lor — găsite în 1674 şi studiate în 1933 — a dus la concluzia că băieţii au murit în vîrstă de 12-13 ani, adică în 1483. Dar cercetările cele mai recente în acest domeniu au arătat că vîrsta copiilor nu poate fi determinată, după osatură, decît în **limitele a patru ani** (± 2). **Ceea ce înseamnă că moartea copiilor lui Eduard poate fi plasată foarte bine şi în 1485.**

După cum se vede, acuzaţiile care se aduc lui Richard sînt destul de precar justificate ; întreaga sa comportare este cea a unui om normal şi inteligent, cu o viziune politică limpede, îngăduitor şi corect. În privinţa corectitudinii, se poate aminti că numai el a refuzat să primească bani din partea lui Ludovic XI al Franţei cu prilejul încheierii Tratatului de la Picquigny (1475), care a pus capăt disputei anglo-franceze : pînă şi regele Eduard acceptase o „recompensă" de 75 000 coroane şi o pensie anuală de 50 000 coroane !

În legătură cu îngăduinţa lui Richard III, s-ar putea spune că tocmai ea l-a pierdut. În adevăr, Henric Tudor era fiul verişoarei sale Margareta, contesă de Somerset. Cu primul ei soţ, Edmund Tudor, îl avusese pe Henric ; al doilea soţ, ducele Henric de Buckingham, credincios la început lui Richard, s-a răsculat pe urmă împotriva lui, iar Margareta a luat parte activă la răscoală ; Buckingham a fost executat, dar Margareta a fost iertată, iar pămînturile confiscate de Parlament au fost dăruite de Richard celui de-al treilea soţ al Margaretei, lordul Stanley, cu condiţia să împiedice relaţiile Margaretei cu Henric Tudor. Dar lordul Stanley n-a putut rezista tentaţiei de a avea un fiu vitreg pe tronul Angliei şi, refuzînd să participe la lupta de la Bosworth, a provocat înfrîngerea lui Richard.

Richard III a rămas în istorie ca un monarh sîngeros, dar nu toate crimele ce i se atribuie apar tocmai reale. A fost el mai sîngeros decît Tudorii ? Nu Henric VII şi-a omorît rudele amintite ? Nu Henric VII şi-a trimis soţiile pe eşafod ? Nu Elisabeta şi-a decapitat rivalele şi rivalii ? Dar crimele lor n-au revoltat ca acelea ale lui Richard. Poate pentru că suveranilor care au reuşit în viaţă li se iertau multe şi li se reproşau puţine ?

MICROFIŞIER BIBLIOGRAFIC

Thomas B. Costain, **The Last Plantagenets**, 1962 ; P.M. Kendall, **Richard III**, 1955 ; Mortimer Levine, **Richard III, Usurper of lawful King ?**, în **Speculum**, vol. XXXIV, 1959 ; A. R. Myers, **The Character of Richard III**, în **History Today**, vol. IV, 1954 ; Horace Walpole, **Historic Doubts Upon the Life and Death of Richard III**, 1768.

MANUC BEY

între legendă ș

adevăr

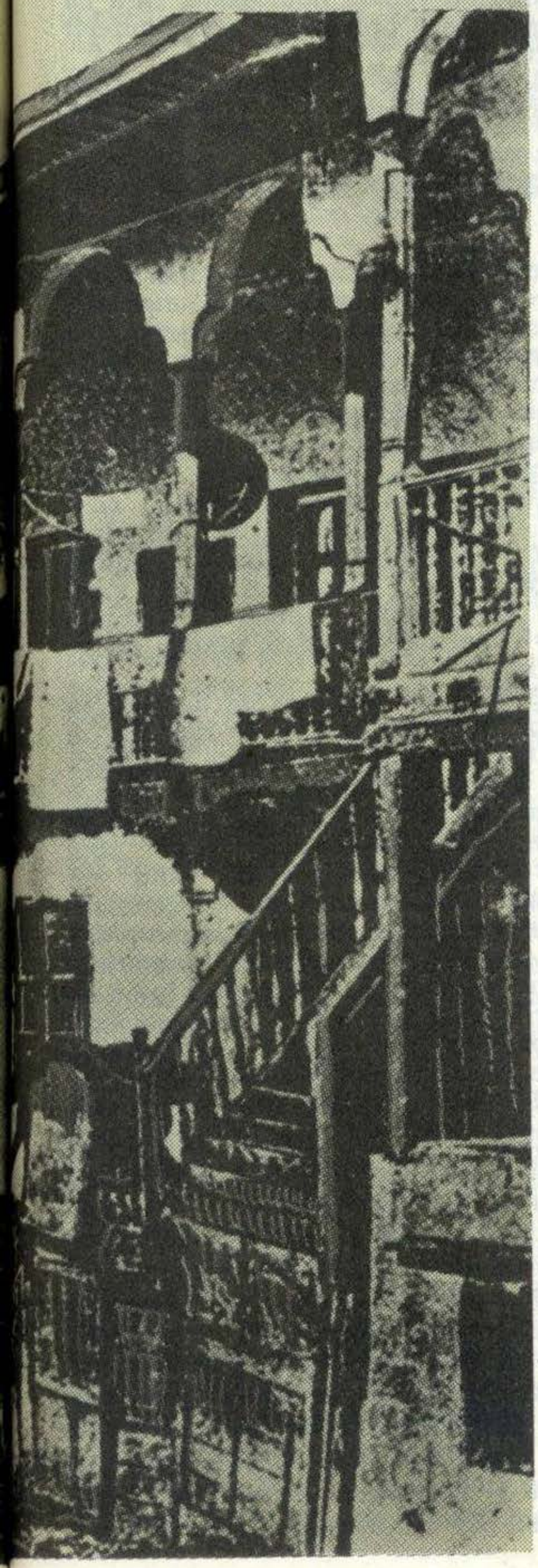

H. DJ. SIRUNI

Manuc Bey — al cărui nume e atît de cunoscut bucureştenilor datorită celebrului han, de curînd restaurat — s-a născut la Russe (Rusciuc) în anul 1769, într-o familie de negustori armeni. Destinul său avea să fie dintre cele mai uimitoare: devenit om de încredere al Porţii, s-a alăturat lui Mustafa paşa Bairaktar, care, ajuns mare vizir, a încercat să iniţieze unele reforme. În noiembrie 1806 a izbucnit un nou război ruso-turc, desfăşurat, ca de obicei, mai mult pe pămîntul ţărilor române. Mustafa paşa, marele vizir, a fost numit în 1807 în fruntea armatelor turceşti, dar, în anul următor, a fost ucis de ieniceriii răsculaţi. Manuc, secretarul său, a reuşit să se salveze, refugiindu-se la Rusciuc şi apoi la Bucureşti, unde a cerut protecţia trupelor ruseşti. Datorită relaţiilor pe care le avea în lumea diplomatică a Istanbulului, Manuc Bey a fost considerat un om util, acordîndu-i-se ordine şi distincţii ruseşti şi fiind folosit pentru tratative secrete. De altfel, asemenea tratative le începuse mai de mult, cu aprobarea chiar a lui Mustafa paşa. Odată stabilit la Bucureşti, şi-a intensificat acţiunea de mediere între cele două puteri. Iată ce scria, de pildă, la 30 decembrie 1809, consulul francez din capitala Ţării Româneşti: „La 22 ale acestei luni au sosit la Bucureşti, în cel mai mare secret, două persoane din Rusciuc; ele au descins la un anume Manuc Bey [...] Am reuşit să aflu că marele vizir şi Reis Efendi răspund [astfel] la propunerile făcute de prinţul Bagration [comandantul armatelor ruse — n.r.] şi că Manuc Bey a fost intermediarul între armata rusă şi armata otomană“ (după G. Bezviconi, Manuc-bey, ed. II, 1938; subl. n.).

Peste cîtva timp, în 1811, turcii l-au însărcinat direct pe Manuc să trateze încheierea păcii, cu condiţia să nu accepte cedări de teritorii. Pacea, însă, încheiată la Bucureşti, la 16/28 mai 1812, prevedea tocmai asemenea cedări, ceea ce a provocat la Istanbul o vie indignare, abil întreţinută şi de agenţii lui Napoleon I, care se pregătea să atace Rusia.

Manuc nu mai putea rămîne în Principate. S-a refugiat aşadar, în Transilvania, de unde a plecat în Austria; a stat la Viena în timpul celebrului congres (1814-1815), retrăgîndu-se pe urmă, la moşia sa (Hînceşti) din Basarabia, unde a murit pe neaşteptate, la 20 iunie 1817.

Figura puţin obişnuită a lui Manuc a trezit interes chiar din timpul vieţii sale. Cum se întîmplă în cazul unor asemenea oameni, în jurul lui s-au ţesut o seamă de legende. Articolul de faţă ne propune să urmărim modul în care legenda a amplificat — sau a inventat chiar — unele episoade din viaţa lui Manuc Bey.

Palate care n-au existat

Într-o lucrare publicată în 1935, citim: „În anul 1804 au fost palatele lui Manuc-Bey, un armean foarte bogat, care se retrăsese din Ţarigrad după omorîrea sultanului Selim II al cărui zaraf, adică casier, era. El avea în **Ţarigrad** atît de mari bogăţii, încît toate cuiele întrebuinţate la construirea palatelor lui erau petrecute printr-o monedă de aur, funduc, irmilic sau rubiea. Toate lemnăriile şi tavanele erau de scînduri colorate şi de chiparos"...

Spre a vedea cît preţ putem pune pe astfel de legende, e cazul să amintim de la bun început că Manuc Bey nu poseda **nici o locuinţă la Istanbul.** La fiecare popas în capitala otomană — şi făcea des astfel de vizite — el locuia la prieteni, figuri de vază din comunitatea armeană a capitalei turceşti. În noaptea de 14 noiembrie 1808, de exemplu, Manuc Bey a dat, în casa din cartierul Ortaköy a unui prieten, un banchet în cinstea delegatului rus Kranskutski, care tocmai sosise la Istanbul spre a începe negocieri de pace cu delegaţia turcă din care făcea parte şi Manuc Bey. Aşadar cuiele petrecute prin monede de aur şi scîndurile de chiparos nu erau altceva decît simple invenţii.

Prodigioasa activitate a lui Manuc s-a desfăşurat pe multiple planuri. A început să se facă cunoscut prin serviciile aduse Imperiului otoman, prin rolul jucat în viaţa economică a bazinului dunărean, ca om de încredere al demnitarilor de pe aceste meleaguri şi, mai ales, prin preţuirea pe care şi-a cîştigat-o aprovizionînd armatele şi cetăţile turceşti.

Evident, aceste servicii n-au rămas fără răsplată.

Primul gest de recompensă a venit din partea sultanului Mustafa IV care, printr-un firman împărătesc promulgat la 24 octombrie 1807, l-a proclamat pe Manuc dragoman (tălmaci) al Porţii, conferindu-i şi titlul de bey (principe), ceea ce implica şi toate privilegiile legate de acest rang.

La mai puţin de un an, sultanul Mahmud II, succesorul lui Mustafa la tronul otoman, printr-un firman cu data de 22 septembrie 1808, l-a numit pe proaspătul bey Manuc, domn al Moldovei. Dar Manuc n-a apucat să ocupe scaunul făgăduit, în locul său continuînd să rămînă — pur nominal, de altfel — Scarlat Callimachi.

Viaţa lui Manuc părea astfel sortită să se desfăşoare mai departe sub semnul aventurii şi al provizoratului, urmărită de ura duşmanilor politici. Cînd a plecat, sau, mai bine-zis, a fugit de la Bucureşti, în primăvara anului 1813, a trebuit să lase administrarea bunurilor şi afacerilor sale din ţară pe mîna omului său de încredere, Asadur Avedian; n-a apucat nici măcar să-şi lichideze afacerile, nici să vîndă hanul pentru care erau destui cumpărători, între care însuşi domnul ţării, Ioan Caragea.

Hanul lui Manuc a rămas, totuşi, nevîndut multă vreme, iar mai tîrziu moştenitorii, în vizită la Bucureşti, n-au putut — sau nu s-au învrednicit — să se ocupe îndeaproape de averile lor. Chiriaşii prăvăliilor din jurul hanului au profitat de această situaţie. Din arhiva moştenitorilor şi din listele chiriilor rezultă că multe sume au rămas neîncasate, fără ca din această cauză proprietarii să fi suferit totuşi prea mult.

Dar să vedem de ce a trebuit să fugă Manuc din Bucureşti.

Cearşaful salvator

Evenimentele care au urmat după Pacea de la Bucureşti sînt binecunoscute. Înalta Poartă n-a putut ierta uşurinţa cu care delegaţia turcă a tratat interesele Imperiului otoman în cursul negocierilor. **Dimitrache Moruzi,** care făcea parte din această delegaţie, a fost decapitat la 26 octombrie 1812 lîngă Şumla; Panaiot, fratele lui, a avut aceeaşi soartă şase zile mai tîrziu, la Istanbul, iar un fost colaborator al vizirului, anume Capudan paşa Ramiz, a fost decapitat la 25 martie 1813, la Colentina lîngă Bucureşti.

O soartă asemănătoare îl pîndea şi pe Manuc Bey.

Contele Auguste de Lagarde a notat în această privinţă în **Voyage de Moscou à Vienne,** (Paris, 1824): „Contele Dudescu a primit vizita lui Manuc Bey, de care a fost în acelaşi timp surprins şi plăcut impresionat să-l regăsească viu: abia trecuseră douăzeci de zile de cînd un capugi başi fusese trimis de la Constantinopol la Bucureşti să-i taie capul; dar în timp ce executorul voinţei imperiale intra prin poarta casei, Manuc, ajutat de cearşafurile patului lui, s-a făcut nevăzut pe fereastră şi s-a grăbit să ajungă repede la hotar. Acest armean, lăudat la Bucureşti pentru averile şi norocul său, fusese cîtva timp secretarul celebrului mare vizir Mustafa; cînd revoluţia ienicerilor a fost dejucată, el şi-a urmat stăpînul în fuga lui şi, printr-o împrejurare pe cît de extraordinară pe atît de favorabilă pentru el, cînd ceauşii, trimişi în urmărirea lor, l-au ajuns şi l-au decapitat pe Mustafa, căruţa care-l ducea pe Manuc a scăpat de jaf şi l-a dus nevătămat la Bucureşti. În căruţă se aflau bogăţiile stăpînului său şi Manuc s-a proclamat — fără vreo împotrivire — legatar universal al acestuia. Cînd Poarta

a reintrat în Valahia, ocupată pînă atunci de trupele țariste, Marele Sultan a cerut moștenirea vizirului Mustafa și a vrut să înceapă procedura, decapitînd în prealabil partea adversă. Cunoscînd aceste forme foarte expeditive, prințul Manuc a găsit că e mai prudent să-și pledeze cauza de la oarecare distanță. Și asociindu-și Austria drept comoștenitoare, a sperat să-și impună drepturile, care trebuiau să-i dea posibilitatea să se bucure în liniște de imensa lui avere".

Merită însă să dăm crezare acestei versiuni ? Contele Auguste de Lagarde a povestit senin aceste amețitoare întîmplări de parcă ar fi consemnat un adevăr istoric. Documentele sînt însă de altă părere. Încît acum nu mai există nici un secret în legătură cu împrejurările în care Manuc a trebuit să părăsească țara. Dar înainte de a da cuvîntul documentelor, să mai aruncăm o privire în țesătura imaginației.

Un alt creator de legende despre Manuc a fost **Stanislas Bellanger,** călător prin părțile noastre, care a publicat în 1846, la Paris, o broșură sub titlul : **Le Keroutza, voyage en Moldo-Valachie.** Fabulațiile lui Bellanger au circulat și mai circulă și azi, fapt care ne și îndeamnă să reproducem aici, spre edificare, cele privitoare la Manuc Bey : „Manuc era un prinț armean din marea și celebra familie Mirza. Victimă a revoluțiilor care au zdruncinat de atîtea ori țara sa, el s-a expatriat și s-a stabilit fără resurse într-un oraș din Rumelia, unde a devenit negustor. Averea lui era comparată cu aceea a lui Bukor, compatriotul său. Legat printr-o foarte strînsă prietenie cu Tersenicli-Oglu, pașa din Rusciuc și de faimosul mare vizir Mustafa Bairaktar, l-a urmat pe acesta din urmă la Constantinopol și a luat parte activă la evenimentele politice care urmăreau să răzbune moartea excelentului sultan Selim III, gîtuit în serai din ordinul vărului său, Mustafa IV. Bairaktar eșuînd în glorioasa sa încercare și dîndu-și singur foc în pulberăria imperială unde se refugiase, Manuc, proscris din acel moment, a luat-o la fugă. Urmat de șase servitori devotați. a străbătut Turcia, înarmat pînă-n dinți, și s-a stabilit la București. Orașul acesta îi datorează imensul han [...] După opt luni, înștiințat că dușmanii săi unelteau să pună mîna pe el, a părăsit Valahia și a trecut în Transilvania".

Cît credit merită aceste relatări se poate vedea și din faptul că în 1856, în revista **La colombe du Massis,** se putea citi, în legătură cu **Keroutza** lui Stanislas Bellanger : „Scrisă într-un stil caracteristic pentru turiștii din veacul nostru, lucrarea aceasta, care nu e serioasă, cuprinde un mare număr de informații ciudate despre locuitorii și obiceiurile țării cutreierate. Tot ce afirmă despre Manuc Bey [...] este pură ficțiune sau, mai degrabă, o relatare prea fidelă a povestirilor totdeauna pline de miraculos ale populației semiorientale din Turcia europeană".

Manuc Bey, omul a cărui viață reală e tot atît de pasionantă ca și cea legendară

In pp. 50-51 : *curtea vestitului han care-i poartă numele, în secolul trecut*

Un izvor serios

Și acum — după aceste pendulări între imaginație și realitate — să ne oprim asupra faptelor reale, pentru care nu poate exista un auxiliar mai prețios decît mărturia lui Mser Mserianț, institutorul copiilor lui Manuc. După moartea acestuia, Mser Mserianț a întocmit o biografie * a eroului nostru, bazat pe docu-

* Biografia se află în manuscris la Institutul manuscriselor din Erevan (R.S.S. Armeană).

mente pe care le-a avut la îndemînă şi pe mărturiile contemporanilor.

Iată, de pildă, cum descrie Mserianţ întîlnirea dintre Manuc Bey şi Deli-Başi, cel care l-a executat pe Ramiz paşa, în martie 1813: „Uciderea lui Ramiz paşa fusese organizată într-o taină atît de mare, încît nimeni dintre locuitorii Bucureştiului nu bănuia că se vor întîmpla asemenea lucruri. Nici chiar Manuc Bey, cu tot spiritul său pătrunzător, nu bănuia această trădare şi se hotărîse să iasă şi el înaintea paşei, laolaltă cu ceilalţi. Dar n-a putut ieşi la timp din casă din cauza unei piedici... Abia sosit la marginea oraşului, s-a întîlnit cu un turc, care i-a dat cumplita veste, spunîndu-i: «Întoarce-te înapoi, domnul nostru Ramiz paşa a fost decapitat, la cine te mai duci?». Cum a auzit asta, Manuc Bey a făcut îngrozit cale întoarsă şi a rămas pe gînduri, deoarece, dacă de astă dată ar fi ajuns cu cîteva minute mai devreme în întîmpinarea paşei, ar fi luat loc cu el în trăsură şi ar fi căpătat desigur lovitura mortală..."

Caragea — voievodul Ţării Româneşti — s-a dovedit o dată mai mult un fals prieten. Dacă i-ar fi fost prieten, cum pretindea, şi dacă l-ar fi socotit realmente pe Manuc Bey un amic intim şi un salvator, cum o spunea mereu, ar fi fost dator să-l sfătuiască — dacă nu mai înainte, dar măcar în timpul sosirii paşei, — să se ferească de primejdia care-l pîndea. Dar Caragea nu s-a purtat aşa. De altfel, n-ar fi exclus ca el să fi urmărit nu atît uciderea lui Ramiz paşa, cît aceea lui Manuc Bey. Cînd a văzut însă că lucrurile s-au întîmplat altfel, a început iar să-l linguşească pe Manuc şi, în speranţa de a-i cîştiga încrederea, l-a însărcinat pe un om de-al lui, un anume Mihai, să se ducă la Manuc Bey şi să-l îmbărbăteze cu vorbe dătătoare de nădejde.

Nu se depărtase bine vechilul de porţile casei lui Manuc Bey, că s-a şi înfăţişat Deli-Başi, cel care decapitase pe paşă, dorind să-l vadă pe Manuc Bey. Era înarmat şi avea o ţinută impunătoare.

La intrarea lui Deli-Başi, Manuc Bey l-a primit fără nici o schimbare la faţă, deşi nu era tocmai liniştit şi, după ce l-a poftit să ia loc, s-a aşezat numaidecît şi dînsul lîngă el, în aşa fel încît dacă omul s-ar fi gîndit la rău, înainte de a pune mîna pe armă, să-l poată apuca de braţe... Dar Deli-Başi — după cum a dedus Manuc din cuvintele lui — nu venise cu gînd rău, ci pentru a-şi dovedi nevi-

Firmanul sultanului Mustafa, din octombrie 1807, pentru acordarea titlului de bey lui Manuc

novăţia sa pentru moartea paşei şi a-i cere scuze. Şi pentru că ştia cît de bun prieten fusese Manuc Bey cu paşa, după ce a povestit cu compătimire în glas cele întîmplate, a adăugat:

— „Cînd Caragea m-a adus aici, dacă aş fi ştiut că are de gînd să mă pună să-l decapitez pe Ramiz paşa, omul acela fără pereche în întreg Imperiul otoman, n-aş fi făcut un pas. Îmi pare rău, Manuc Bey, că uciderea nedreaptă a unui mare bărbat s-a făcut prin mîna mea. Ce puteam să fac, însă, dacă Caragea mi-a arătat firmanul împărătesc".

Vodă Caragea îi arată prietenie

Tot Mserianţ a evocat şi întîlnirea dintre Manuc Bey şi Ioan vodă Caragea, în martie 1813:

„După ce a plecat Deli-Başi (de la Manuc), a venit unul din slujbaşii lui Caragea şi l-a poftit pe Manuc Bey la palat. Manuc Bey a venit la Caragea însoţit de un slujitor, Babic; vodă se afla lîngă soţia sa, şi cum l-a văzut pe Manuc Bey, primele lui cuvinte au fost:

— «Bine ai venit, Manuc Bey. Tocmai vorbeam cu soţia mea despre dumneata şi ne întrebam cît de mare îţi va fi fost groaza după decapitarea de astăzi a paşei. Şi cum, din cauza sosirii firmanului cu moartea paşei, mă gîndeam zi şi noapte la dumneata, l-am şi trimis pe vechil să-ţi dea asigurări, ca să nu fii îngrijorat. Cînd mi-a venit firmanul — vreau să ştii asta — m-am grăbit să scriu la Constantinopol şi am insistat mult ca să nu fiu însărcinat cu îndeplinirea poruncii. Dar am primit un răspuns ameninţător de la Poartă; ce, mi-e teamă să execut ordinul guvernului? Dar, oare în felul acesta nu-mi pun în primejdie capul meu? De frică, despre asta n-am vorbit... nici ginerelui meu, care-mi cunoaşte toate secretele. Dar tu, Manuc Bey, stai liniştit şi fără grijă, să nu-ţi fie frică de nimic...»

Caragea îşi imagina desigur, că prin aceste vorbe mieroase îi putea ascunde vicleana intrigă. Manuc Bey i-a răspuns şi el, cu cuvinte înflorite şi elogii. După care, Caragea a scos din sertare nişte scrisori şi i-a spus:

— «Uite, prin asta îţi dovedesc prietenia mea. Aceste hîrtii, scrise de dumneata, au fost găsite lîngă Ramiz paşa printre alte hîrtii. Şi, cum trebuie să trimit la Poartă tot ce s-a găsit la el, le-am pus de-o parte ca să ţi le dau, pentru că n-aş vrea ca între aceste hîrtii să fie şi ale tale».

Fără a răsfoi scrisorile, Manuc a răspuns că ele nu pot cuprinde nimic periculos.

Dar Caragea a insistat:

— «Deşi în hîrtiile tale nu-i nimic dăunător — am văzut şi eu asta — totuşi e mai bine ca ele să nu fie văzute» şi i-a înmînat lui Manuc scrisorile".

După asta, de trei ori, chiar de patru ori pe săptămînă, Caragea l-a tot invitat pe Manuc Bey la el, şi de fiecare dată şi-a început conversaţia prin a declara că îi fusese dor să-l vadă. Manuc Bey nu se încredea însă deloc în declaraţiile de prietenie ale lui Caragea şi a început să se pregătească în ascuns de fugă. „După ce, în puţine zile, şi-a pus în ordine averile şi afacerile sale, şi a fixat ziua şi ora fugii — continuă Mserianţ — s-a dus în vizită la Caragea, şi a rămas la el o bună bucată de vreme, cum făcea de obicei. La plecare, i-a spus într-o doară:

— «Mîine mă duc la conacul meu din Dragomireşti».

Pălind, Caragea l-a întrebat, grăbit, dacă se duce cu familia şi cît timp voia să rămînă acolo. Manuc Bey i-a răspuns însă liniştit că va pleca singur şi că nu va zăbovi decît cîteva zile.

Atunci Caragea s-a calmat şi a adăugat:

— «Pentru Dumnezeu, întoarce-te repede, că boierii de aici mă plictisesc rău şi afară de tine n-am pe nimeni cu cine să pot avea o convorbire de la suflet la suflet»".

Deli-Başi s-a întors cu mîinile goale

În aprilie 1813, Manuc Bey a plecat dis-de-dimineaţă la Dragomireşti, neînştiinţînd pe nimeni despre asta, în afară de Babic, un om de încredere de-al lui, şi pe soţie. De acolo, fuga lui peste graniţă s-a petrecut în felul următor, cum a reconstituit faptele Mserianţ. Cînd a venit ceasul fixat (un curier austriac sosise cu trăsura şi aştepta la poalele dealurilor unui sat de graniţă), Manuc Bey a pornit călare de acasă spunînd că vrea să facă o plimbare în jurul domeniilor sale. Şi cum, de obicei nu pleca singur, spre a nu da loc la bănuieli, a luat şi doi servitori, pe Sarghis şi Grigore. Cînd s-a depărtat destul de casă, i-a concediat pe rînd, pe unul sub pretextul de a-i aduce chiseaua cu tutun, iar pe celălalt l-a trimis după un pahar cu apă, mustrîndu-i aspru că erau neglijenţi, că nu luaseră tot ce era trebuitor pentru drum, şi poruncindu-le să se înapoieze repede într-un loc anume. El s-a îndreptat direct spre locul de întîlnire, s-a travestit îmbrăcînd nişte haine aduse de curier şi, aşezîndu-se lîngă acesta în trăsură, au pornit la drum. După ce au trecut Carpaţii şi au ajuns la Sibiu — aflat la o depărtare de 36 ceasuri de Bucureşti — Manuc Bey, socotindu-se acum în siguranţă, a ţinut să rămînă un timp acolo.

Caragea, care nu știa încă nimic de fuga lui, a trimis ch ar de a doua zi după plecarea lui Manuc Bey din București să întrebe la el acasă dacă s-a întors de la moșie. Cînd Babic a aflat că Manuc trecuse cu bine granița, iar servitorul lui Caragea a venit din nou să se intereseze de soarta lui i-a răspuns :

— Omul pe care l-am trimis la Dragomirești după Manuc Bey a adus vestea că a plecat de acolo acum două zile, de atunci nu se mai știe nimic despre el ; se vede că a fugit.

Caragea s-a mîniat grozav. Îi părea rău de greșeala pe care o făcuse și era foarte supărat că se lăsase înșelat de Manuc și că nu pusese mîna pe el spre a-l împiedica să fugă. La ora cinci din noapte — arată Mserianț — l-a chemat la el pe ginerele său Mihail * și pe doi dintre oamenii lui mai de seamă (pe Deli-Başi și pe Tüfenkgi-Başi) și i-a trimis cu trei sute de inși la casa lui Manuc Bey, cu porunca să încu'e și să sigileze toate lăzile, după ce vor afla mai întîi ce conțin. Și nu s-a mulțumit cu atîta, ci a pus să sigileze și ușile dinspre stradă ale casei, lăsînd deschisă numai o portiță ; mai mult, a pus paznici pentru ca nu cumva oamenii lui Manuc Bey să caute a scoate ceva din casă. Și pentru că trimișii lui n-au găsit nici pietre scumpe, nici bani, nici podoabe ori vase de argint, Caragea furios, l-a chemat în fața lui pe Babic și l-a amenințat cu trimiterea la Constantinopol, la Bostangi-Başi, dacă nu va destăinui locul unde erau ascunse lucrurile scumpe ale lui Manuc Bey. Se pare, însă, că omul lui Manuc s-a ținut tare și Caragea, supărîndu-se, l-a închis și din oră în oră îi punea mereu aceleași întrebări, terorizîndu-l. N-a putut însă scoate nimic de la el și, pînă la urmă, a trebuit să-i dea drumul.

Și totuși, Caragea nu se putea liniști ; lacomul domn era mereu stăpînit de gîndul ca nu cumva și familia lui Manuc Bey să fugă. Într-o zi, copiii lui Manuc, plictisiți de izolarea în care trăiau, s-au rugat de Babic să-i scoată la plimbare, undeva în afara orașului. Babic a făcut rost de o trăsură de la un prieten (căci poarta cea mare fiind închisă, nu se putea scoate afară trăsura lui Manuc) și i-a trimis pe copii la Dragomirești, iar el a rămas acasă.

Caragea a aflat numaidecît de plecarea copiilor, și crezînd că Babic aranjase fuga familiei lui Manuc Bey, l-a trimis imediat pe Deli-Başi cu un puternic detașament la Dragomirești, să-i urmărească pe fugari și să-i aducă în oraș ; totodată, a poruncit ca Babic să-i fie adus cu mîinile legate.

În sat la Dragomirești, Deli-Başi nu i-a găsit decît pe copii și, aflînd că nici Babic, nici vreo altă persoană din familia lui Manuc Bey nu se afla cu ei, i-a adus la București în casa lor și a raportat numaidecît totul lui Caragea. Cînd mahalalele au văzut sau auzit că vodă Caragea trimisese două sute de oameni înarmați ca să aducă în oraș cîțiva copii luați de la jocurile lor, a fost un rîs de pomină.

Cel mai elegant străin

În ceea ce-l privește pe Manuc, legendele au continuat să-l urmărească pas cu pas, peste tot pe unde l-a purtat neastîmpăratul său destin. După legendele adunate de Bellanger, din Transilvania, Manuc ar fi trecut în Austria, iar de acolo — în Franța. La Paris, ni se spune, ar fi locuit într-o casă ** somptuos mobilată. Voinic, bine clădit, frumos, tînăr încă, de o rară inteligență, de o surprinzătoare erudiție *** și cu un spirit plin de distincție, el s-a aclimatizat repede în lumea și moravurile franceze și în scurt timp a început să treacă drept cel mai elegant străin al epocii. Poarta a cerut extrădarea lui. Guvernul francez a respins cererea, dar Manuc a primit o scrisoare oficială prin care era invitat să părăsească de bună voie Franța.

În ziua cînd a primit această notificare, Manuc s-a dus într-unul din saloanele cele mai cunoscute, fiind prezentat stăpînei casei de contele de Lorien, un bun prieten de-al lui. Era multă lume în seara aceea. Jocurile erau animate. Pariurile se țineau lanț. Manuc a jucat tare și, ca de obicei, a cîștigat. Poate că norocul lui se datora și detașării cu care juca și sentimentului de siguranță pe care i-l dădea enorma sa avere.

Și-a numărat cu sînge rece cîștigul — suma se ridica la vreo sută de mii de franci ; împărțind-o în 12 părți, **a trimis** pe loc banii primăriilor din Paris spre a fi distribuiți săracilor din cartierele respective. A doua zi — își continuă Bellanger relatarea — în **Journal de Paris** se putea citi : „Un bogătaș străin, care a ținut să rămînă anonim, a trimis celor 12 primării ale Parisului o sumă de **86 mii de franci,** pentru ca ea să fie împărțită săracilor din arondismentele lor. Este un gest ce se dispensează de elogii".

Nostimada în toate acestea este că **Manuc n-a fost niciodată la Paris.** Și totuși... impresionat pesemne de aureola lui Manuc, Stanislas Bellanger a vădit o prodigioasă capacitate de invenție, punînd pe seama eroului său o viață extrem de aventuroasă la Paris. Între altele, acest pretins cronicar al vremii sale povestește, într-un stil de ieftin roman foileton, despre o întîlnire între Manuc și doamna Lenormand,

---

* Mihail Șuțu, dragoman al Porții și viitor domn al Moldovei.

** Această casă, din rue de Verneuil, a fost dărîmată mai tîrziu și pe locul ei au fost clădite prăvălii.

*** Manuc vorbea cu ușurință 12 limbi.

o celebră ghicitoare a vremii ; aceasta i-ar fi prezis lui Manuc toate întîmplările pe care avea să le trăiască în Rusia, la curtea împăratului Alexandru, unde a plecat de la Paris, inclusiv că — după doi ani — va fi otrăvit de cel mai credincios servitor al său, Mosoș. „Manuc a trecut în Rusia. A fost primit de împărat cu brațele deschise, i s-a dat imediat o slujbă, a devenit feldmareșal și cavaler al tuturor ordinelor imperiale. Au încercat să-l căsătorească, dar el a respins ofertele cele mai seducătoare. Poarta i-a cerut extrădarea, dar a fost refuzată... A trecut astfel un an, ba chiar optsprezece luni și nimic nu vestea catastrofa care urma să aibă loc. Părea că dușmanii lui Manuc renunțaseră să-l mai urmărească. Iar el, cu cît se apropia termenul fatal, cu atît mai mult se arăta mai nepăsător și mai vesel".

Și, într-un stil din ce în ce mai melodramatic, Bellanger adaugă că, în ultima zi a celor doi ani prezișI (totul s-a petrecut cu o precizie matematică), Mosoș i-a servit stăpînului său niște delicatese pescărești otrăvite, tocmai cînd Manuc îi reamintea incredibila prezicere a doamnei Lenormand. Abia a apucat Manuc să mănînce jumătate din mîncarea otrăvită, cînd a simțit că-i este rău ; înainte de a muri, a împlîntat totuși un cuțit în inima lui Mosoș, care însă a scăpat cu viață, s-a predat poliției și a fost trimis să-și ispășească crima la ocnă.

Poate că această versiune ar mai fi rămas și acum în picioare — în ciuda accentelor ei de îndoielnic romantism — dacă n-ar fi fost descoperit un document care ne relatează moartea lui Manuc în termeni total diferiți. Este o scrisoare autentică, datată 23 iunie (5 iulie) 1817 și semnată de arhiepiscopul armean Grigor Zakarian.

La 19 iunie 1817, Manuc a fost înștiințat că un înalt personaj — contele Benigsen, comandantul armatei — urma să treacă prin apropierea domeniului său. „În ziua de 20 a lunii — scrie arhiepiscopul — Manuc s-a dus în întîmpinarea contelui Benigsen, a lui Rusevici și Bahmetov și i-a adus acasă cu onorurile cuvenite. După cîteva ceasuri, cînd masa era deja gata, unul din generali l-a întrebat pe Manuc Bey dacă putea încerca acei cai arabi (ai săi). Manuc Bey a dat ordin imbrohorului său ; văzînd, însă, că acesta nu poate călări calul cum trebuie, l-a coborît de pe cal și a încălecat el. După cîteva încercări încoace și încolo, a coborît de pe cal, și, deodată a căzut fără simțire pe trepte. Generalii l-au adus numaidecît înăuntru, l-au culcat pe divan și, stropindu-l cu apă pe față, l-au deșteptat. Manuc a vrut să bea apă și a spus să i se ia sînge. Dar în acel moment, negăsindu-se acolo nici medicul său, nici cel al contelui, pînă să sosească un medic din oraș, la ora opt din noapte și-a dat sufletul lui Dumnezeu, de față fiind atîția prinți. Așa s-a săvîrșit din viață Manuc Bey [...]"

După cum se vede, nici vorbă de otrăvire.

...Am încercat să risipim o parte din legendele care s-au țesut cu timpul în jurul lui Manuc Bey și să desprindem adevărul istoric din magma miturilor. Dar, după cum se vede, nici adevărul însuși nu este nici el mai puțin lipsit de culoare, de un anume parfum de aventură, de mister, încît, chiar dezbărat de falsele aureole, personajul Manuc Bey nu rămîne mai puțin vrednic de a fi luat în seamă.

Uliță bucureșteană la începutul veacului XIX

Palermo, anno domini 1282. Lunea Paştilor, 30 martie. În strigătul „Morani li franceschi!" (moarte francezilor), sicilienii se năpustesc asupra ocupanţilor şi-i omoară.

O izbucnire spontană sau un complot organizat?

Vecerniile siciliene

ADINA BERCIU

Taxe pentru roiul de albine

Dominaţia angevină se instalase în Sicilia la 28 iunie 1265 *, cînd Carol I de Anjou a fost investit de papă ca rege al celor două Sicilii. Noul stăpîn — scria cronicarul Villani — era considerat un „om înţelept şi prudent în sfaturi, mîndru în ale războiului, sever şi măreţ, cu gînduri înalte, egalate de cele mai înalte acţiuni, ferm şi fidel în promisiunile sale". La începutul anului 1282, Carol — care purta titlurile de rege al Siciliei şi al Ierusalimului, conte de Provence, Forqualquier, Anjou şi Maine, regent al Achaiei şi senator al Romei — era suveranul cel mai puternic al Europei. Pregătea o armată pe care voia s-o trimită spre Răsăritul creştin pentru a deveni stăpînul Mediteranei. Contemporanii vorbeau de o străveche profeţie, despre un oarecare Carol, descendent din Carol cel Mare şi din Casa Franţei, care trebuia să devină împărat al lumii şi să reformeze biserica creştină.

Dar, încrezător în puterea militară a regatului său şi în sprijinul papei Clement IV, Carol de Anjou nu mai supraveghea atent respectarea legilor de către funcţionarii săi, mai ales în Sicilia. Regele impusese o guvernare severă, riguroasă, în scopul menţinerii ordinii şi creării unei armate puternice. Dar între intenţiile administraţiei centrale, de la Neapole, şi situaţia de la faţa locului era cale lungă... Şi astfel, în Sicilia domneau abuzul şi corupţia, forţa şi violenţa, atît a funcţionarilor cît şi a soldaţilor. Cea mai mare nemulţumire o provoca fiscalitatea obligatorie, aspră şi abuzivă.

Munţii şi pădurile Siciliei, libere odinioară pentru locuitorii insulei, erau acum supuse fiscului. Locuitorii nu mai aveau voie să vîneze animale cu blănuri scumpe, iar cerbii şi căprioarele, jderii şi vulpile puteau fi vînate numai de nobilimea angevină. Creşterea oilor şi a caprelor — principala ocupaţie a sicilienilor — era şi ea reglementată de francezi : fiecare păstor plătea o taxă pe cap de animal, avînd obligaţia ca în turma lui să aibă un anumit număr de miei şi iezi.

Sicilienii plăteau taxe pentru orice : pentru recolta de cereale, pentru castanii comestibili pe care-i cultivau, pentru gogoşile de mătase, întrebuinţate ori neîntrebuinţate, pentru ţesăturile de mătase lucrate de tinerele fete, pentru roiul de albine împrăştiat de vînt, pentru locuinţele construite pe ţărm. Marea, pădurile, munţii, totul aparţinea stăpînului angevin, care încerca, astfel, să redreseze sistemul financiar deficitar al regatului său. În acelaşi scop, regele mai apela şi la un procedeu „clasic" de asuprire fiscală : schimbarea cît mai deasă a monezilor. În sunet de trompete, pe străzile oraşelor şi satelor siciliene, locuitorii predau banii vechi funcţionarilor francezi, care nu treceau niciodată în condici suma exactă încasată.

Această administraţie abuzivă afecta şi nobilimea siciliană. Multor proprietari funciari locali li se luaseră pămînturile ; alţii fuseseră închişi, pentru motive minore, ca astfel să li se poată confisca averile.

Dominaţia angevină era urîtă în Sicilia. Ocupanţii nu vorbeau limba locuitorilor, nu le respectau obiceiurile, se purtau aspru ; pretutindeni domnea teroarea. Populaţia insulei nu aştepta decît o ocazie potrivită pentru alungarea asupritorilor.

În urma prigoanei dezlănţuite în Sicilia chiar din primii ani ai stăpînirii angevine, mulţi nobili au emigrat. Spre Barcelona, de pildă, capitala regatului Aragon, s-au îndreptat mai mulţi seniori, între care doctorul Ioan de Procida.

Ioan de Procida, născut în 1210 la Salerno, urmase Facultatea de medicină în oraşul natal, ajungînd un medic vestit ; a slujit, pe rînd, pe Frederic II de Hohenstaufen, împărat german şi rege al Siciliei, apoi pe Manfred, fiul natural al acestuia, înfrînt de Carol de Anjou la Benevent (1266), unde a şi murit. Doi ani mai tîrziu, a fost înfrînt, la Tagliacozzo, şi ultimul Hohenstaufen, Conradin ; Carol a rămas stăpîn netulburat.

Papa Clement IV i l-a recomandat pe Ioan de Procida ca un foarte bun medic. Dar Ioan de Procida a rămas fidel taberei Hohenstaufenilor şi, în 1275, s-a stabilit, după ani de peregrinări prin Germania şi Italia, la Barcelona, slujind cu aceeaşi credinţă pe Petru III de Aragon şi pe soţia acestuia Constanţa, fiica fostului rege Manfred al Siciliei. Drept răsplată pentru credinţa sa, a fost numit cancelar al Aragonului.

---

* La sfîrşitul sec. XII, Sicilia intrase sub „tutela" împăraţilor germani din familia Hohenstaufen. La mijlocul veacului următor, un principe francez, Carol de Anjou, al zecelea fiu al regelui Ludovic VIII al Franţei (1223-1226), i-a înfrînt pe ultimii Hohenstaufeni, în bătăliile de la Benevent şi Tagliacozzo, devenind rege al Neapolelui şi Siciliei — *n.r.*

Conspiratorii

Legendele siciliene şi cronicarii au făcut din Ioan de Procida un mare conspirator, autor al unor acţiuni piraterești şi aventuroase. Ceea ce este sigur e că Ioan de Procida, în calitate de cancelar al Aragonului, a fost autorul „marii conspiraţii" în care intrau Bizanţul, Aragonul, Genova şi care a adus sfîrşitul dominaţiei angevine în Sicilia şi instaurarea dominaţiei aragoneze.

Spirit realist, doctorul Procida îşi dăduse seama că singurii monarhi pe care se putea bizui pentru realizarea planurilor sale erau împăratul bizantin Mihail VIII Paleologul şi Petru III cel Mare, regele Aragonului. Cît despre sicilieni, ştia cît de aprinse le erau nemulţumirile ca să nu ia parte la conspiraţia plănuită.

Împăratul Mihail VIII cunoştea planurile lui Carol şi pregătirile întreprinse de acesta pentru a deveni stăpînul Mediteranei. Ca urmare, era dispus să accepte orice plan care ar fi dus la amînarea expediţiei. Flotă, ce-i drept, nu avea ca să întreprindă o contra-expediţie, dar tezaurul era încă plin şi aurul bizantin, împărţit cu dărnicie, putea suplini lipsa flotei. Cu atît mai mult cu cît alături de bizantini se aflau şi genovezii. Republica Genova se temea de Carol, prietenul veneţienilor. Semnarea unei alianţe cu Veneţia ar fi însemnat, de fapt, sfîrşitul dominaţiei genoveze în Marea Neagră. Procida ştia că genovezii sînt foarte bogaţi şi au şi o minunată flotă de război.

Cît despre regele Petru III al Aragonului, acesta se simţea frustrat de drepturile la tronul regatului sicilian, drepturi pe care le avea prin soţia sa, regina Constanţa, moştenitoarea tronului Hohenstaufenilor în Sicilia. Prin cancelarul său, Petru de Aragon a căutat alianţe şi legături cu locuitorii Siciliei.

Conspiratorii şi-au început acţiunile încă din 1279. Atunci, conform legendelor siciliene, Ioan de Procida ar fi întreprins călătorii, deghizat în călugăr franciscan, la Constantinopol, la Palermo şi la papa Nicolae III. Toate aceste acţiuni au fost încununate de succes şi totul s-ar fi sfîrşit cu doi ani mai devreme dacă papa Nicolae III nu ar fi murit în 1280 *. În locul lui a fost ales Martin IV, favorabil politicii lui Carol şi ostil sicilienilor.

Legenda vorbeşte despre călătoriile doctorului Procida la marile curţi europene, despre întrevederea cu nobilii sicilieni, cu lux de amănunte, cu detalii extraordinare. Potrivit legendei, acţiunile lui se succedau la intervale scurte. Şi totuşi, putea oare un bătrîn de aproape 70 ani să colinde Europa în lung şi în lat, luni întregi, fără odihnă? Legenda răspunde afirmativ. Dar după ultimele cercetări ale documentelor spaniole şi italiene, celebrul istoric britanic Steven Runciman a ajuns la concluzia că legenda greşeşte în unele locuri, şi anume în ceea ce priveşte activitatea fizică, concretă, a doctorului Procida. El a rămas la Barcelona, conducînd de acolo firele complotului, trimiţînd în numele lui soli, printre care fiul său Francisc, care l-a însoţit şi în peregrinările anterioare, ori fratele său Andrei.

Toate pregătirile lui Carol I pentru expediţia spre Constantinopol erau terminate în 1281. Flota se adunase la Messina. Se aştepta doar semnalul. Petru III îşi pregătise şi el flota, pentru a interveni oricînd. Expediţia lui Carol fiind anunţată drept cruciadă, papa îi permisese să-şi însuşească zeciuiala bisericii. Dar aceleaşi pretenţii le ridica şi Petru III,

Carol de Anjou, primul şi ultimul suveran angevin al Siciliei...

* De la 1265, cînd s-a instaurat dominaţia angevină în Sicilia, şi pînă la 1283, cînd a luat sfîrşit, pe tronul pontifical s-au succedat şapte papi — *n.r.*

anunţînd că se pregăteşte şi el de cruciadă. Avea şi un motiv : cu cîţiva ani în urmă, se amestecase în luptele dinastice dintre regii din nordul Africii ; acum, unii dintre ei se arătau nemulţumiţi şi Petru pregătea armata — declara el — pentru liniştirea lucrurilor de acolo şi nu pentru Italia. La sfîrşitul anului 1281, Petru III a trimis la Constantinopol pe distinsul căpitan genovez Benito Zaccaria, care s-a întors la Barcelona aducînd asigurări din partea lui Mihail VIII şi a genovezilor. Abia acum Petru III a îndrăznit să-şi divulge planul de alungare a angevinilor. Mai trebuiau aţîţate doar spiritele în Sicilia şi lucrul era ca şi făcut.

Clopotele cheamă la revoltă

La începutul anului 1282, criza se simţea în aer ; scînteia care a produs declanşarea ei a scăpărat în săptămîna Paştilor. Agenţii regali colindau insula pentru rechiziţii ; se luau ultimele alimente ale ţăranilor, ultimul cal, ultimul porc. Spiritele erau încordate la maximum. Şi totuşi, ocupanţii nu sesizau atmosfera atît de încărcată. Viceguvernatorul insulei se afla la Messina, iar soldaţii din cele 42 cetăţi dormeau liniştiţi. Dar sicilienii aşteptau o greşeală a francezilor, una singură.

Un obicei al locuitorilor din Palermo era ca în lunea Paştilor să aibă loc o procesiune la biserica „Sfîntului Duh", aflată la cale de jumătate de milă de vechea cetate, pe o stîncă. La 30 martie 1282 se adunase acolo un mare număr de credincioşi care aşteptau, dansînd şi cîntînd, începutul slujbei de vecernie.

Deodată şi-a făcut apariţia un grup de francezi care s-au amestecat prin mulţime. Veseli şi ameţiţi de băutură, ei au tratat tinerele siciliene cu o familiaritate pe care sicilienii n-au putut-o suporta. Un oarecare sergent Drouet a smuls dintr-un grup o tînără siciliană, a privit-o stăruitor şi i s-a adresat cu cuvinte vulgare. Era mai mult decît puteau răbda sicilienii. Aceasta a fost ca un semnal. Francezii au fost înconjuraţi şi măcelăriţi. În momentele acelea, clopotele au început să sune, chemînd credincioşii la vecernie, şi, în acelaşi timp la răzbunare şi revoltă. De aici şi numele revoltei — „vecerniile siciliene". Dangătul clopotelor se împletea cu strigătul „Morani li franceschi" şi cu urletele victimelor. Orice francez întîlnit în cale era ucis. Casele lor, hanurile şi cîrciumile frecventate de ei au fost devastate, iar francezii omorîţi. Sicilienele căsătorite cu ocupanţi au împărtăşit soarta soţilor lor.

Zăvoarele mănăstirilor dominicane au fost sfărîmate, călugării scoşi afară şi siliţi să pronunţe „ciciri" — cuvînt pe care francezii nu-l puteau pronunţa de loc. Şi cine nu-l putea pronunţa — era omorît. A doua zi dimineaţă, 2 000 francezi — femei, bătrîni, copii — zăceau morţi, iar oraşul era în mîinile răsculaţilor.

Puţini francezi au supravieţuit masacrului din Palermo. Astfel, judecătorul Jean de Saint-Rémy s-a refugiat, împreună cu cîţiva cavaleri, în Castelul de la Vicari.

Reprezentanţi din fiecare district s-au adunat şi au proclamat Comuna autonomă, condusă de un căpitan, trei vicecăpitani şi un număr de consilieri. Steagul angevin a fost înlocuit cu emblema acordată de împăratul Frederic II : vulturul imperial. Comuna din Palermo a preluat imediat operaţiunile pentru alungarea francezilor din insulă, trimiţînd a doua zi soli în toate oraşele ca să-i îndemne pe locuitori să le urmeze exemplul.

În aceeaşi zi, marţi 31 martie, bărbaţii

...şi Manfred de Hohenstaufen, învinsul de la Benevent

din Palermo s-au îndreptat spre Castelul Vicari, unde se adăpostiseră francezii fugiţi din oraş. În timpul discuţiilor dintre Jean de Saint-Rémy şi asediatori, unul dintre aceştia l-a ţintit pe judecător cu o săgeată, lăsîndu-l mort. Din nou — un semnal. Un semnal pentru măcelărirea celor care se adăposteau în cetate.

Primul oraş care a urmat exemplul celor din Palermo a fost Corleone ; şi aici s-a proclamat Comuna, al cărei căpitan a trimis soli la Palermo pentru a stabili acţiuni comune. În adevăr, în scurt timp, cele două localităţi au reuşit să trimită trupe în trei direcţii — spre vest către oraşul Trapani, spre sud către Caltanissetta, şi spre est către Messina. Scopul : ridicarea restului insulei pentru alungarea definitivă a francezilor.

Dilema Messinei

Numai în două oraşe au fost cruţaţi cîţiva francezi : la Calatafimi şi la Sperlinga. La Calatafimi, judecătorul Siciliei de Vest — Guillaume Porcelet — cîştigase simpatia sicilienilor, prin dreptatea şi bunătatea sa. Drept recompensă, el şi familia lui au fost lăsaţi să ia drumul Franţei. La Sperlinga, garnizoana oraşului a fost dezarmată şi invitată să se retragă la Messina.

Messina era singurul oraş care se bucurase de favorurile lui Carol : aici aştepta flota pregătită pentru expediţia spre Constantinopol ; tot aici era şi o puternică garnizoană, condusă de Herbert d'Orléans, guvernatorul Siciliei, şi aflată într-o cetate din apropiere (Mattegrifon). Familia Riso, care conducea oraşul, era şi ea de partea angevinilor.

La 31 martie, cînd întreg vestul şi centrul insulei se aflau în mîinile răsculaţilor, Comuna din Palermo a trimis o scrisoare populaţiei din Messina, cerîndu-i să i se alăture.

Situaţia messinienilor era dificilă : din Mattegrifon îi domina garnizoana franceză, iar la chei erau ancorate vasele franceze.

La 15 aprilie, un corp al garnizoanei din Messina, în frunte cu Giacomo Ciriolo, a pornit spre cetatea vecină Taormina, ca măcar aceasta să fie apărată de rebeli. În acelaşi timp, nobilul messinian Ricardo Riso a fost trimis cu 7 galere să blocheze Palermo. Dar pe zidurile oraşului Palermo flutura şi steagul... Messinei, căci palermitanii îi socoteau fraţi pe messinieni. Şi soldaţii lui Riso au refuzat să lupte împotriva propriului lor drapel !

Martora „vecerniilor siciliene" : biserica de lîngă Palermo. Interior...

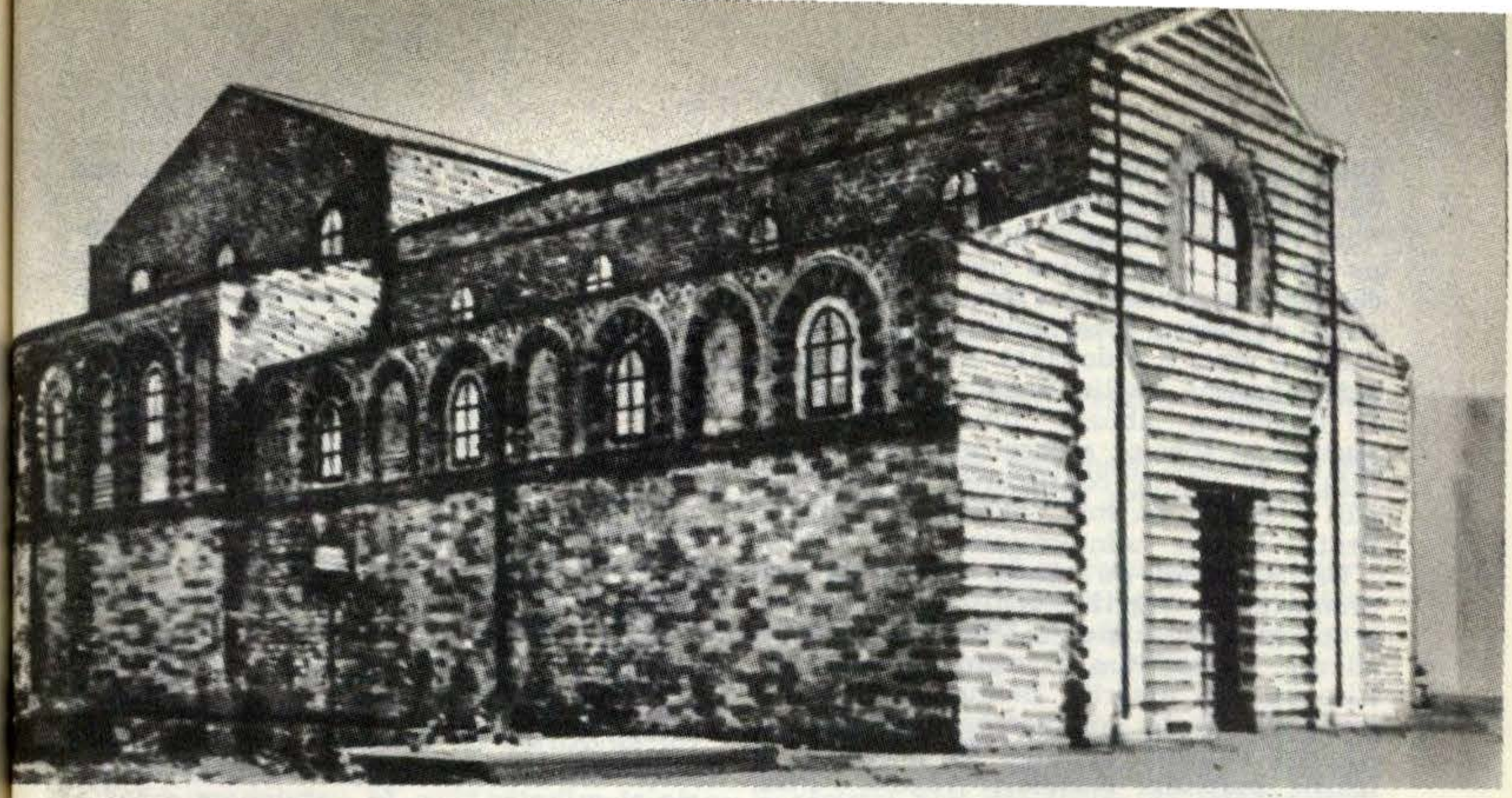

...și vedere exterioară

La Messina, atmosfera se înfierbînta. Opinia locuitorilor era în favoarea revoltaților. Numeroși messinieni erau, în egală măsură, cetățeni ai orașului Palermo, plecați de acolo pe vremea cînd Messina fusese centrul administrativ al insulei. Îngrozit de atmosferă și ca să fie sigur măcar de cetatea Taormina, Herbert d'Orléans a mai trimis acolo un corp de soldați conduși de napolitanul Micheletto Gata. Dar Ciriolo și oamenii săi, simțindu-se ofensați de lipsa de încredere arătată, au trimis în închisoare pe Gata și soldații lui.

Două zile mai tîrziu, la 28 aprilie, revolta a izbucnit și la Messina. Guvernatorul, întreaga garnizoană și toți francezii s-au retras în Castelul Mattegrifon. Flota, flota cea adunată cu trudă de Carol I, a fost incendiată și distrusă. Și la Messina s-a proclamat Comuna. Tocmai atunci s-au întors de la Neapole trei trimiși messinieni : Balduin Mussone, Baldo Riso și Matteus Riso. Balduin Mussone s-a alăturat messinienilor, ajungînd căpitanul Comunei, iar cei doi Riso au fost trimiși să-și întîlnească prietenii în cetatea Mattegrifon.

Herbert d'Orléans, negociind cu Mussone, a obținut un salv-conduct pentru el și oamenii săi și a plecat în Franța, cu promisiunea că nu se va mai întoarce niciodată în Sicilia. Dar, abia plecat, a ordonat vîslașilor să se îndrepte spre Catona, pentru a se întîlni cu cel mai bogat nobil de pe acele meleaguri — Pietro Rutfo, rămas fidel casei de Anjou — cu care a plănuit un contraatac.

Între timp, messinienii s-au hotărît să trimită un sol la Constantinopol, ca să-i relateze lui Mihail VIII evenimentele petrecute.

Regele își mușcă sceptrul

În fața revoltei, Carol de Anjou n-a rămas indiferent : mișcarea sicilienilor putea însemna sfîrșitul expediției pregătite cu atîta trudă.

Viceamiralul Matteus de Salerno a fost trimis cu 4 galere să atace Palermo. Ordinul fusese dat la 4 aprilie, dar cînd Matteus a ajuns la destinație, întreaga insulă era în revoltă. Cu două galere pierdute, abia s-a putut reîntoarce la Neapole pentru a raporta regelui cele întîmplate.

Carol n-a disperat. De partea lui era papa Martin IV, care a refuzat să ia sub protecția sa Comunele siciliene. Mai mult, la 7 mai a emis o bulă de excomunicare pentru sicilieni și pentru oricine le-ar da ajutor. În același timp, o altă bulă excomunica pe Mihail VIII Paleologul.

Pe Petru cel Mare al Aragonului, revolta sicilienilor l-a luat, totuși, prin surprindere. Agenții săi o incluseseră în planurile lor, dar nu sperau să izbucnească atît de repede. Cîtva timp, regele Petru a stat în expectativă, dar revolta Messinei și incendierea flotei lui Carol l-au determinat să treacă la acțiune, trimițînd un ambasador la papă ca să primească binecuvîntarea pentru pretinsa „cruciadă“ contra necredincioșilor din Nordul Africii. Papa, care știa adevărul, nu s-a lăsat înșelat și nu i-a dat binecuvîntarea, încercînd, la rîndul său, să pacifice el insula.

prin trimiterea celui mai abil diplomat al curții sale, cardinalul Gerard de Parma. Vizita acestuia avea ca scop să liniștească pe revoltați și să obțină supunerea necondiționată a insulei. În timp ce trimisul papal călătorea spre Sicilia, la 10 iunie, Carol a emis o ordonanță cu 57 puncte. Administrația Siciliei urma să se schimbe. Se interzicea abuzul funcționarilor, al fiscului în special, sechestrarea de bunuri fără a fi plătite, confiscarea pămîntului etc., cetățenii nu mai puteau fi închiși pentru motive neîntemeiate.

Dar sicilienii au rămas impasibili la promisiunile regelui, continuînd acțiunile începute. În iunie, la Messina, prizonierii din Mattegrifon și membrii familiei Riso au fost omorîți. Balduin Mussone a fost înlocuit la conducerea Comunei cu Alaimo Lentini. Messina se pregătea să reziste asediului armatelor regale. Pisa, Genova și chiar unii locuitori ai Veneției au trimis galere messinienilor. La 6 august Carol a atacat Messina. La apărarea cetății au participat nu numai trupele ; femei, bătrîni, copii, au luptat cot la cot pe zidurile Messinei, și francezii au fost respinși.

În această atmosferă a sosit și solul papei, cardinalul Gerard. Căpitanul Alaimo l-a primit bine, propunînd chiar să încredințeze orașul în mîinile lui, dacă papa s-ar declara el singur protectorul Comunei. Dar Gerard de Parma a răspuns stîngaci : biserica vrea să facă dreptate și să restituie cetatea lui Carol, căruia îi aparține. În fața acestei situații, messinienii și-au schimbat brusc atitudinea : Alaimo Lentini a smuls cheile cetății din mîna cardinalului și l-a poftit să părăsească cetatea. Astfel, prima încercare de pacificare a eșuat. A făcut și regele o încercare : a cerut șase cetățeni din Messina, aleși de el, care urmau să fie pedepsiți, restul cetățenilor fiind iertați. Cum era de așteptat, oferta a fost respinsă.

Între timp, se stabiliseră relații cu Petru de Aragon. Între două dominații, sicilienii au ales-o pe aceea care li se părea mai puțin abuzivă, mai puțin despotică. Oricum, în acel moment, le era de ajutor. Delegația lor a mers în tabăra lui Petru și, pe nisipul de la Collo, a jurat credință regelui Petru III de Aragon și soției acestuia, Constanța. La rîndul lui, Petru a jurat că va respecta obiceiurile, tradițiile și libertățile siciliene. La 30 august 1282, armata condusă de Petru a debarcat la Trapani : rebeliunea din Sicilia devenise un război european.

Peste 9 luni, însă, la 1 iunie 1283 înfrîngerea francezilor era clară. Sicilia trebuia abandonată. De pe malul mării, Carol de Anjou își blestema soarta și, spun unii cronicari, își mușca sceptrul de furie și mîhnire.

Sicilia s-a eliberat astfel de dominația franceză, fără să devină independentă : ea va aparține, cîteva secole, monarhiei spaniole.

Pentru sicilieni, rezultatul „vecerniilor" lor nu a fost decît înlocuirea unei dominații cu o alta. Pe plan european, însă, s-a produs o schimbare a echilibrului de forțe : Carol I de Anjou nu mai era cel mai puternic suveran al Europei și al timpului.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Cadier L., Essai sur l'administration du Royaume de Sicile, Ernest Thorin, Paris, 1891 ; Michelet J., Histoire de France — Moyen-Âge, vol. III, Alphonse Lemerle, Paris, 1880; Paya C., Naples 1130—1857, Jules Lainé, Paris, 1857 ; Reinach J., La France et l'Italie devant l'histoire, Felix Alcan, Paris, 1893 ; Runciman S., The Sicilian Vespers, Cambridge University Press, Cambridge, 1958 ; Savelli A., Histoire d'Italie et de l'Empire Romain jusqu'à nos jours, Payot, Paris, 1936.

• Clio anunță • Clio anunță • Clio anun

■ Partenonul în mare primejdie

„Dacă nu se intervine acum, Partenonul nu va mai exista peste zece ani". Această părere aparține nu unui profan, amator de aprecieri șocante, ci profesorului grec Anastassos Orlandos, care se ocupă de 35 ani de conservarea Acropolei. Doi dușmani sînt principalii vinovați ai acestei situații : poluarea și turiștii. Partenonul, templul cu 82 coloane, care a supraviețuit timp de 2500 ani trăznetelor, otomanilor, venețienilor și eroziunii, este acum în mare primejdie.

Pericolul acesta nu este cu totul nou şi nici îngrijorarea iubitorilor de istorie şi artă nu e de dată recentă. Nou e însă faptul că „şansele de supravieţuire s-au înrăutăţit rapid în ultimii doi ani" — după cum a declarat profesorul Orlandos unui reporter al publicaţiei din R.F.G.* Welt am Sonntag.

Să precizăm cauzele. În zona orăşenească Atena-Pireu s-au construit în ultima vreme docuri, uzine metalurgice, rafinării, uzine chimice — care îmbîcsesc atmosfera cu gaze poluante, pe bază de carbon şi sulf.

Contactul cu marmura clădirilor străvechi are ca efect prefacerea pietrei nobile în nisip.

Al doilea duşman sînt turiştii. E destul să atingă marmura — ceea ce fac adesea — şi se produce o deteriorare infinitezimală a stratului protector, exterior, al acesteia. Coloanele devin de aceea... tot mai subţiri.

În disperare de cauză, specialiştii greci au propus să se construiască în jurul templelor drumuri pentru turişti, îngrădite de garduri. UNESCO şi-a opus vetoul. Asemenea garduri, a obiectat ilustra organizaţie culturală, ar urîţi ambianţa, „prejudiciind puritatea liniilor Partenonului". Profesorul Orlandos a ripostat: „Liniile acestea or să zacă curînd în nisip".

Oricît ar părea de curios, dar şi arheologii au dat Acropolei o lovitură. La începutul secolului, ei au consolidat cu gheare de metal fragmentele de marmură care ameninţau să cadă. Dar metalul nu a rezistat nici variaţiilor de temperatură, nici ruginii, nici ţevilor de eşapament ale automobilelor.

Multă vreme, obîrşia distrugerilor nu a fost cunoscută. Încă în 1959, se vorbea despre o „maladie a pietrei", cînd de fapt cauza era poluarea atmosferei, „bombardarea" preţioaselor construcţii cu particule de gaz.

Ce este de făcut? O comisie de experţi a elaborat un „plan defensiv":

1. Prin plantări de iarbă, solul va fi consolidat, vegetaţia va absorbi o parte din gaze, iar apa de ploaie (conţinînd materii poluante din aer) va fi mai lesne absorbită.

2. Se vor interzice la Atena automobilele. Admise: doar autobuze cu tracţiune electrică şi metrouri.

3. Protejarea tuturor clădirilor Acropolei în uriaşe sere, „case de sticlă".

4. Consolidarea tuturor construcţiilor în „corsete" de oţel.

5. Aşternerea unei pelicule protectoare din plastic peste toate suprafeţele care intră în contact cu aerul.

Arheologul belgian Lemaire a făcut nu de mult o demonstraţie, pentru a ilustra stadiul distrugerii. A „mîngîiat" cu mîna o coloană deosebit de periclitată şi pe degetele sale a rămas, din abundenţă, praf de marmură. Un corespondent de la Los Angeles Times *a transmis atunci ziarului său: „Grăbiţi-vă, dacă vreţi să mai vedeţi Partenonul".*

O alarmă falsă? Se pare că nu.

M. M.

■ Danemarca: zeci de milenii în plus

La începutul lunii iunie, arheologii danezi au descoperit că partea de est a Jutlandei era locuită de vînători şi pescari încă în urmă cu 100 000 ani.

Soeren Andersen, conducătorul grupului de cercetători care au făcut excavaţii într-un depozit de argilă datînd din epoca glaciară, consideră că uneltele de piatră găsite de echipa sa prelungesc înapoi istoria Danemarcei cu foarte multe milenii.

Pînă acum, cele mai vechi urme ale omului în această ţară datau de 15.000 ani, cînd un trib de vînători aparţinînd „culturii Hamburg" a pătruns pe teritoriul danez în urmărirea renilor care migrau spre nord, o dată cu retragerea gheţurilor.

Săpăturile efectuate de Andersen şi colaboratorii săi la Christianfeld, în apropiere de Kolding, par a dovedi că Danemarca, cel puţin în zona ei sudică, era populată încă înainte de ultima epocă glaciară. Pe atunci, teritoriul ţării era acoperit de păduri, dar climatul nu se deosebea prea mult de cel de astăzi.

---

* Vezi şi nota din *Magazin istoric*, nr. 1/1970.

Generaţiile Ceneiului

Dr. WILLIAM MARIN

Septembrie 1944. Flăcările se înălţau mistuitoare spre cer, devorînd case, magazii cu grîne şi furaje. În marginea satelor, oamenii palizi, bărbaţi şi femei, îşi săpau propriile lor morminte. După ce totul a fost terminat, au răsunat împuşcăturile.

La Pesac, hitleriştii au executat 10 locuitori şi au incendiat 14 case şi 50 magazii cu grîne şi furaje. La Biled au fost ucişi alţi 12 cetăţeni, la Periam 19 ; în comuna Lovrin, fasciştii au scos ochii la doi ceferişti, i-au stropit cu benzină şi le-au dat foc. La 21 septembrie 1944, pe drumul dintre comunele Cărpiniş şi Iecea Mare, SS-iştii au împuşcat şase ţărani din comuna Cenei. Cu o zi înainte, lîngă Fabrica de cînepă, hitleriştii uciseseră un alt tînăr. Dar criminalii nu erau satisfăcuţi, gestapoviştii Spieler şi Breier întocmiseră o listă neagră pe care figurau mult mai mulţi oameni din Cenei. Nu fuseseră găsiţi la casele lor şi nu putuseră fi arestaţi. Scăpaseră chiar cei din fruntea listei !

De ce au organizat hitleriştii această sîngeroasă răfuială cu un număr atît de mare de locuitori ai comunei Cenei ? Cine au fost victimele bestialei represiuni ?

De la primele vise la primele acţiuni

Situată în vestul judeţului Timiş, pe malul drept al canalului Bega, în apropiere de frontiera cu Iugoslavia, comuna Cenei este una din vechile aşezări bănăţene (cele mai vechi menţiuni scrise datează din anul 1221). De-a lungul existenţei sale, Ceneiul a fost distrus în cîteva rînduri, dar de fiecare dată viaţa şi-a reluat cursul, prin efortul şi hărnicia oamenilor săi : români, sîrbi, croaţi, maghiari şi germani. Trăind şi muncind împreună, ţăranii şi meşteşugarii din Cenei au înfruntat umăr la umăr multe furtuni. Cimentarea sufletească a acestei comunităţi omeneşti a intrat într-o nouă fază o dată cu constituirea aici a primei organizaţii socialiste, fapt petrecut pe la începutul veacului nostru. Printre iniţiatorii ei s-au aflat şi ţăranii Albert Stemper şi Lorentz Götter, ambii din localitatea Iecea Mare, aflată în apropiere de Cenei. Din organizaţie făceau parte : Gheorghe Roşu, Petru Keller, Petru Aranyi, Matei Sauer şi alţii.

S-a păstrat un document din 1903 privind judecarea la tribunalul din Cenei a lui Albert Stemper, acuzat de propagarea ideilor socialiste. Götter a fost şi el citat în faţa tribunalului. Publicistul Iosif Gabriel a reprodus acest dialog :

Judecătorul : Nu vrei să renunţi la ideile socialiste ?

Götter : Nu ! Întotdeauna, fie că mă aflu într-o casă sau pe ogor, le vorbesc oamenilor despre ideile sănătoase ale socialismului.

Judecătorul : Dar eşti un om bătrîn, cu un picior în groapă...

[Götter avea atunci 77 ani].

Götter : Tocmai de aceea trebuie să folosesc din plin timpul, pentru a explica oamenilor tineri ţelurile socialismului.

În cursul anului 1918, femeile din Cenei, strivite de nevoi, au ţinut o întrunire în faţa primăriei, cerînd pîine şi reîntoarcerea bărbaţilor de pe front. Nemulţumirile s-au intensificat şi mai mult după terminarea războiului, cînd soldaţii s-au reîntors de pe front, unii dintre ei cu idei revoluţionare. Ca şi în alte comune din Banat, ţăranii din Cenei au înlăturat vechile autorităţi, compromise prin servilismul manifestat faţă de moşieri şi chiaburi, prin ostilitatea lor faţă de cei asupriţi. În decembrie 1918, peste o sută de ţărani au pătruns în localul primăriei, i-au alungat pe notar şi primar şi au instalat un nou consiliu comunal, în frunte cu Obrad Comanov-tatăl. Bucurîndu-se de sprijinul locuitorilor, noua administraţie a împărţit loturi pentru case şi a elaborat un proiect privind confiscarea a 300 iugăre din izlazul comunal, care fuseseră acaparate abuziv. Dar, în iunie 1919, autorităţile superioare l-au destituit pe primarul ales de ţărani. O încercare a acestora de a-l înlătura pe primarul impus s-a soldat cu arestarea şi întemniţarea celor mai combativi dintre săteni.

În 1920 s-au întors acasă mai mulţi ţărani, foşti ostaşi în armata austro-ungară ; căzuţi prizonieri pe frontul de răsărit, ei cunoscuseră direct evenimentele revoluţionare din Rusia, unii luptînd chiar în rîndurile Armatei Roşii pentru apă-

Un grup de antifasciști bănățeni arestați în 1933 ; al doilea din dreapta — Jarco Ianoșev

rarea Revoluției din Octombrie. Un alt țăran s-a întors din S.U.A., aducînd cu el cărți și broșuri socialiste, care au cunoscut o largă circulație printre săteni.

În anul 1924, organizația P.C.R. din Timișoara a stabilit legături cu Ceneiul. Printre primii care s-au înrolat în rîndurile partidului comunist au fost Gheorghe Roșu, Obrad Comanov-fiul, Emeric Meszaros, Ilin Boga și alții. În 1925, la Cenei au fost organizate, în condițiile ilegalității, două celule comuniste. Una dintre ele, al cărei secretar era Obrad Comanov-fiul, cuprindea țărani și muncitori ca Jarco Ianoșev, Ilin Boga, Dragomir Cirin și alții ; cea de-a doua — secretar Emeric Meszaros — cuprindea șapte muncitori de la Fabrica de cărămidă din localitate, printre care : Ștefan Sculteti și Ludovic Sculteti, Mihai Steinbach. Activitatea ambelor celule era coordonată de O. Comanov-fiul. Comuniștii din Cenei au desfășurat o rodnică activitate în rîndul sătenilor, care au donat importante sume pentru Ajutorul Roșu. Autoritățile au ripostat, arestînd în 1925 pe O. Comanov-fiul.

La indicația partidului, principala preocupare a comuniștilor din Cenei s-a îndreptat spre organizarea muncitorilor agricoli, foarte numeroși în localitate și împrejurimi. Activitatea lor a fost încununată de succes : în 1926 și 1927, lucrătorii agricoli au declarat greve, reușind să impună măriri de salariu. Influența comuniștilor în rîndul maselor s-a reflectat în mod grăitor cu prilejul alegerilor parlamentare din 1928, cînd Blocul Muncitoresc Țărănesc (B.M.Ț.) a obținut la Cenei 400 voturi. La Congresul Sindicatelor Unitare, desfășurat la Timișoara între 2-5 aprilie 1929, a participat și o delegație din partea muncitorilor și țăranilor din localitate.

Au venit apoi anii crizei economice din 1929-1933 ; un document al vremii arată că la Cenei ziua de lucru ajunsese la 18-19 ore. La Fabrica de cărămizi, muncitorii lucrau 12-14 ore pe zi, primind un salariu cu care nu-și puteau acoperi nici cele mai elementare necesități. În 1929, comuniștii au organizat aici o grevă, care a fost înăbușită.

Protestul lui Lucrețiu Pătrășcanu

La indicația comitetului județean, Obrad Comanov-fiul, Jarco Ianoșev și alții au stabilit legături cu sătenii din localitățile apropiate — Ghecea, Bobda, Sînpetru, Răuți, Beregsăul Mic, Iecea Mare, Iecea Mică, Otelec, Pustiniș — care, activînd mai întîi pe linia Blocului Muncitoresc Țărănesc au intrat apoi în rîndurile partidului.

Comuniștii au stabilit strînse legături cu membrii de stînga ai organizației locale a Partidului Social-Democrat, realizîndu-se o strînsă colaborare, astfel încît indicația P.C.R. privind înfăptuirea

Frontului Unic Muncitoresc a găsit un teren favorabil. În alegerile comunale din 1930, lista socialistă, sprijinită de organizaţia P.C.R., a ieşit învingătoare, obţinîndu-se 8 locuri în consiliul comunal. Obrad Comanov-tatăl a fost ales în funcţia de primar.

Dar autorităţile n-au tolerat mult timp această situaţie ; cu prilejul unei şedinţe a primarilor din plasa Jimbolia, O. Co-

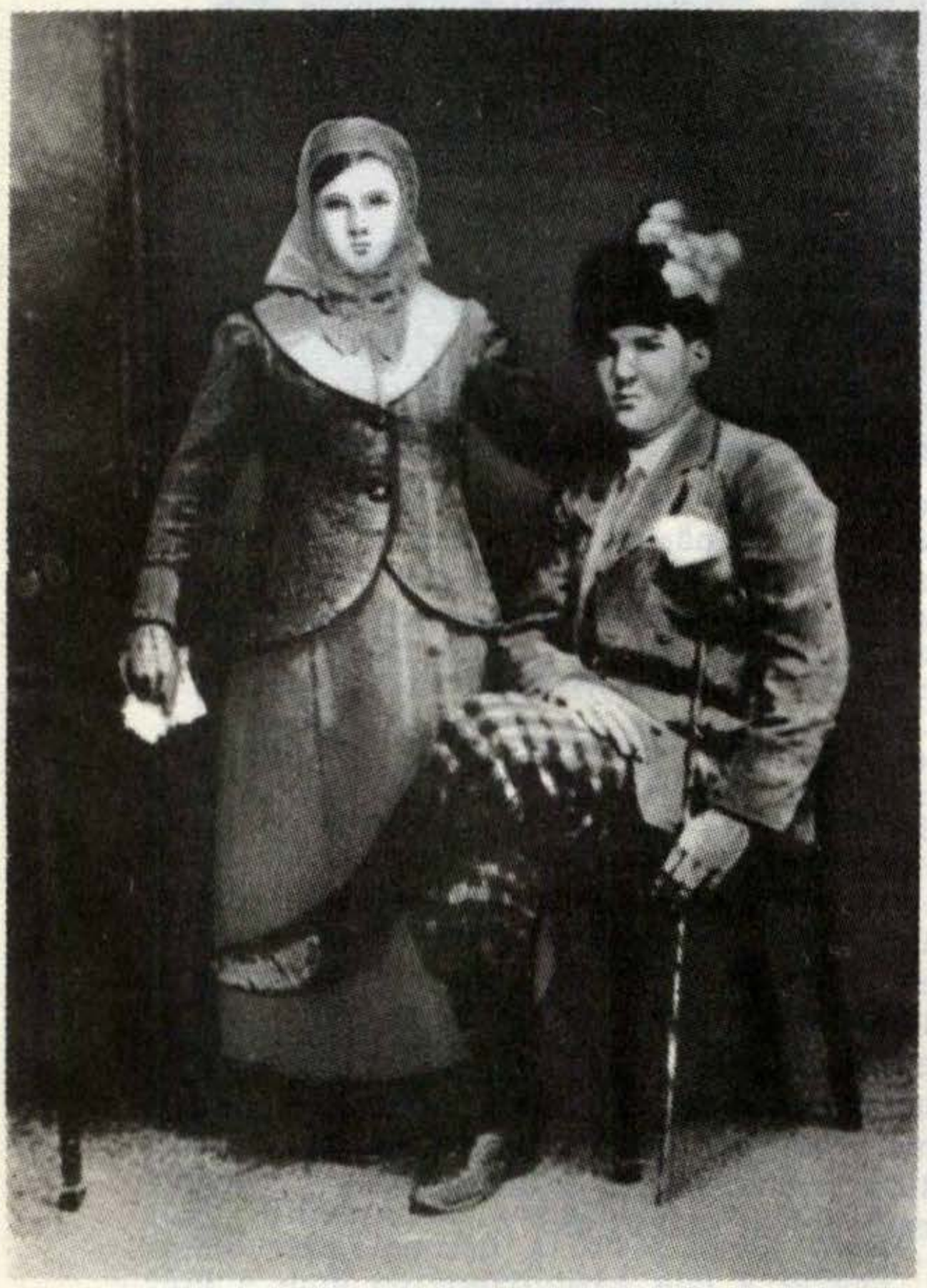

Obrad Comanov-fiul în anii tinereţii, împreună cu Ecaterina, soţia sa

manov-tatăl a fost maltratat şi demis abuziv din funcţie. Obrad Comanov-fiul a fost arestat şi dus la Jimbolia, unde a fost schingiuit. Pînă la urmă, însă, din lipsă de dovezi autorităţile au fost silite să-l elibereze.

Pe baza hotărîrii luate de comunişti şi social-democraţi în ziua de 1 Mai 1930, s-a declarat grevă la Fabrica de cărămizi. Acelaşi lucru l-au făcut şi lucrătorii agricoli. Muncitorii şi ţăranii au organizat o întrunire, în timpul căreia au luat cuvîntul fruntaşi locali şi reprezentanţi veniţi din Timişoara. O. Comanov-fiul şi-a încheiat expunerea, strigînd : „Trăiască învăţătura lui Marx, Engels, Lenin ! Trăiască Rusia Sovietică, prima ţară a socialismului !". După aceea el a ridicat un steag roşu, confecţionat special pentru cinstirea marii sărbători. Şeful postului de jandarmi s-a năpustit asupra lui, vrînd să-l aresteze, dar cei prezenţi l-au dezarmat şi l-au alungat din sală.

1931. Campania electorală pentru alegeri parlamentare era în plină desfăşurare. Apreciindu-se munca desfăşurată de comuniştii din Cenei, conducerea partidului a hotărît ca în fruntea listei Blocului Muncitoresc Ţărănesc din judeţul Timiş-Torontal, imediat după Lucreţiu Pătrăşcanu să figureze candidatura lui Obrad Comanov-fiul.

Autorităţile urmăreau cu înverşunare pe candidaţii B.M.Ţ. În numărul său din 27 mai 1931, gazeta timişoreană **5 órai ujság** („Gazeta de la ora 5") relata arestarea de către jandarmi a lui Lucreţiu Pătrăşcanu, O. Comanov-fiul şi Matei Friedmann. La 29 mai, una din publicaţiile timişorene făcea cunoscută scrisoarea adresată de Pătrăşcanu prefectului Ştefan Bungheţean, în care înfiera arestarea pe care o suferise O. Comanov-fiul la 22 mai, împreună cu alţi candidaţi : Sfeta Dănilă, Ştefan Megheri etc. Autorul protestului arăta pe larg cum veniseră jandarmii şi-l ridicaseră pe Comanov de acasă, îl duseseră din post în post. Peste tot, la Uivar, Otelec, Sînmartinul Sîrbesc, Ivanda şi Giulvăz, jandarmii l-au bătut cumplit. „Viaţa lui Obrad Comanov este în primejdie — arăta Pătrăşcanu — dacă nu se pune capăt imediat acestor abuzuri". Sub presiunea maselor muncitoare şi în urma protestelor presei muncitoreşti şi democratice, autorităţile au fost silite să-i elibereze pe cei arestaţi.

Dar represiunile au continuat, atingînd punctul culminant în ziua votării. O scrisoare adresată de juristul Adrian Brudariu doctorului N. Lupu, şi reprodusă în gazeta **Vestul** din 4 iunie 1931 arăta : „Ticăloşia jandarmilor nu cunoaşte margini. Este cea mai sălbatică alegere pe care am cunoscut-o. Satele sînt oprite de la vot de jandarmi beţi. Localurile de vot sînt goale. Candidaţii noştri arestaţi nu pot părăsi oraşul, căci jandarmii opresc toate maşinile, iar cei din trenuri, urmăriţi de poliţie, sînt daţi jos. Cei care pătrund totuşi pînă la secţia de votare sînt arestaţi de jandarmi..."

În pofida tuturor acestor greutăţi, în judeţul Timiş-Torontal, B.M.Ţ. a obţinut 10 487 voturi, Lucreţiu Pătrăşcanu fiind ales deputat în Parlament.

La Cenei, procesul revoluţionar în plină desfăşurare, a înregistrat noi succese în anii următori. **Tînărul leninist** din 12 octombrie 1932 relatează despre o acţiune combativă a muncitorilor agricoli. În

același an autoritățile au arestat 24 locuitori din Cenei, Moșnița, Peciu Nou și alte comune, iar un an mai apoi au efectuat noi arestări, printre cei privați de libertate aflîndu-se din nou O. Comanovfiul și colaboratorul său Jarco Ianoșev.

La chemarea P.C.R., țăranii din Cenei au participat activ la lupta antifascistă. La 24 mai 1936, Timișoara a găzduit o mare întrunire cu participarea a 50 000 oameni din oraș și comunele bănățene. Cînd în martie 1939 s-a decretat mobilizarea parțială, muncitorii și țăranii din Cenei și comunele apropiate au răspuns imediat ordinelor de chemare, dînd glas profundelor lor sentimente patriotice. Alături de toți fiii credincioși ai țării, muncitorii și țăranii din Cenei, indiferent de naționalitate, și-au manifestat ferm hotărîrea să apere fruntariile patriei împotriva amenințării fasciste.

File din cronica unei aprigi lupte

După instaurarea dictaturii militaro-fasciste, comuniștii din Cenei și-au intensificat activitatea. În organizațiile de masă aflate sub îndrumarea P.C.R., mai ales în cadrul Apărării Patriotice, au intrat noi locuitori. Ei au militat pentru sprijinirea sistematică, materială și morală, a deținuților politici antifasciști aflați în penitenciarele din Caransebeș, Lugoj, Aiud etc. Comuniștii din Cenei au organizat dezertarea și adăpostirea a 50 tineri mobilizați de Antonescu. Celula locală, în pofida, drasticelor măsuri represive, a difuzat un mare număr de manifeste și a asigurat răspîndirea presei ilegale (**Presa liberă, Apărarea, România liberă-Banat, Népszabadság, Lupta patriotică** etc). Membrii acestei celule, avînd legături cu celelalte celule comuniste, au difuzat presa comunistă, au asigurat strîngerea de fonduri și alimente pentru luptătorii antifasciști. La Diniaș, de pildă, numărul dezertorilor ascunși a depășit cifra de 100. La Foeni s-au constituit în acei ani trei celule P.C.R.

Pe baza indicațiilor primite din partea conducerii superioare de partid, comuniștii din Cenei au adăpostit cîțiva ofițeri sovietici (printre care colonelul Alexei Cozin și maiorul L. M. Bogomolov), evadați din lagărul de prizonieri de la Timișoara, cu sprijinul antifasciștilor bănățeni. Timp de aproape un an, comuniștii din Cenei și Diniaș au ascuns un grup de 12 antifasciști iugoslavi, în frunte cu comandantul de partizani Miloico Filipcev.

Meszaros Emeric, colonelul A. Cozin, maiorul L. M. Bogomolov și Miloico Filipcev

Victoria insurecției din august 1944 a provocat la Cenei o explozie de entuziasm. Imediat, comuniștii au trecut la organizarea activității lor pe baze legale. Dar în cursul lunii septembrie trupele hitleriste au pătruns în Banat. Locuitorii au luptat activ, alături de grăniceri, împotriva dușmanului cotropitor. Copleșiți numeric de inamic, grănicerii și civilii înarmați s-au retras vremelnic. În momentul în care hitleriștii au intrat în Cenei, pe baza informațiilor primite de la Gestapo și a elementelor naziste locale, șapte antifasciști au fost arestați și executați în apropiere de Cărpiniș.

În numărul său din 5 noiembrie 1944, **Scînteia** publica un articol sub titlul **Țăranii din Cenei știu ce vor !**, în care elogia lupta comuniștilor și a patrioților din această comună, primii pași pe care îi făcuseră pe drumul unor profunde prefaceri revoluționare. Azi, oamenii Ceneiului au transformat în realitate visele celor care cu aproape trei sferturi de veac în urmă își îndreptaseră ochii spre lumina socialismului.

1933: DIALOG DR. PETRU GROZA — DR. N. LUPU

(Urmare din p. 40)

pronunțat, de mișcarea vie a plugurilor [...]. Nu partidul tău, cu cadrele obișnuite ale grupărilor politice, ci tu ești în discuție [...]. Din acest motiv insistam la Sibiu și în conversația anterioară cu Livezeanu să primiți felul meu de a proceda, lăsînd să nască mișcarea de jos în sus [...].

Te rog, deci, frate Lupu, să primești hotărîrea așa cum ea s-a dat, iar scrisoarea mea așa cum îți dictează răspunderea pe care ți-o asumi în aceste zile grele prevestitoare de mari furtuni.

Puterea reclamată sau chiar primită, bine știi, este mai mult o funcțiune subordonată capriciilor culiselor și manevrelor politice, decît constituie o garanție pentru executarea programului.

Decepțiile și evenimentele timpului vor colabora însă la lămuriri [...].

Voi reveni deci și mențin credința, fatal ne vom întîlni.

Cu veche afecțiune
Petru Groza

Deva, 17 iunie 1933"

Sublinierile în text îmi aparțin și le-am făcut pentru a marca o seamă de principii care scot în relief și mai bine personalitatea doctorului Petru Groza care definea încă de pe atunci pe marele patriot și om de stat.

În căutarea de căi pentru o concentrare democratică, dr. Lupu a optat pentru fuziunea Partidului Țărănesc cu Partidul Național-Țărănesc, realizată în primăvara anului 1934. Ceea ce l-a îndemnat spre această soluție era credința că va putea întări, cu gruparea sa, aripa de stînga, destul de puternică, a Partidului Național-Țărănesc. S-a înșelat însă în aprecieri, deoarece, izolat în partidul al cărui vicepreședinte era, a ajuns să se simtă tot mai singur.

Potrivit afirmațiilor lui Groza, cei doi oameni politici s-au mai întîlnit pe drum comun în alegerile parțiale de la Mehedinți — Hunedoara din 1936, în care dr. Lupu a candidat și a fost ales (la Mehedinți), precum și în Comitetul național pentru pace, afiliat la Reuniunea Universală pentru Pace (R.U.P.), care avea ca președinte de onoare pe Titulescu, dr. Lupu fiind președinte, iar dr. Petru Groza vicepreședinte.

Dar momentul politic, atît de important, din 1933, fusese pierdut. În testamentul său politic dr. Lupu își îndruma partizanii spre Frontul Plugarilor. Dar aceasta abia în decembrie 1946...

Iar dr. Petru Groza declara la moartea lui N. Lupu : „...A fost un vechi și adevărat luptător pe linia democrației reale. Prin dispariția lui, Parlamentul pierde un deosebit stimulent și o mare energie, căci este știut că el a luptat întotdeauna cu tendința de a se deslipi de lumea cea veche [...].

A fost însă mereu îngrădit de aceștia **[liderii Partidului Național-Țărănesc** — n.r.], fiindcă vedeau în talentul, energia și puritatea sa sufletească un om periculos intereselor lor politicianiste. **Conștient de datoria sa a încercat în nenumărate rînduri să se salveze revenind la linia adevăratelor sale convingeri, însă aceștia l-au ținut prizonier.**

În ultima clipă, însă, el tot a evadat, cu gîndul să-și continue liber opera sa constructivă pentru țărănimea și muncitorimea pe care el a iubit-o, a ascultat-o și i-a închinat toată viața lui. Chiar și în preajma morții, el nu a uitat să arate cu degetul spre țărănime și spre Frontul Plugarilor, această mișcare cu caracter țărănesc și muncitoresc, care întrunește azi toate năzuințele lui".

Cea mai lungă noapte

NICOLAE MINEI

In după-amiaza zilei de 31 august 1939, la ora cinci, mareşalul Goering, şeful suprem al forţelor aeriene ale celui de-al treilea Reich, era extrem de ocupat. Nu mai rămăseseră decît exact unsprezece ore şi patruzeci de minute pînă cînd avioanele sale aveau să arunce asupra Poloniei incalculabila lor încărcătură de bombe explozive şi incendiare, transformînd oraşe întregi în ruine fumegînde, pulverizînd monumente multiseculare, dînd pradă flăcărilor şcoli, spitale şi teatre, sfîrtecînd, arzînd de vii sau îngropînd sub dărîmături zeci de mii de femei, bărbaţi, copii şi bătrîni. Nu mai rămăseseră decît exact unsprezece ore şi patruzeci de minute pînă la declanşarea celui de-al doilea război mondial.

In cele ce urmează vom încerca să prezentăm cîteva secvenţe din ajunul imediat al conflagraţiei. De la bun început menţionăm că va fi o schiţă numai a anumitor aspecte ale celor ce se întîmplau în culisele politice şi militare ale marilor puteri. Revista noastră a publicat numeroase articole privind cel de-al doilea război mondial, situaţia României în preziua conflictului şi în cursul desfăşurării lui, rolul hotărîtor jucat de Uniunea Sovietică în zdrobirea agresorilor fascişti.

De data aceasta ne vom limita la evocarea cîtorva scene şi momente mai puţin cunoscute.

Five o'clock tea

Era firesc, aşadar, ca în ajunul operaţiilor militare unul dintre cei care parafaseră proiectele acestor operaţii amănunţite să fie peste măsură de solicitat. Şi într-adevăr, Goering avea de lucru. Cu aprobarea lui Hitler, invitase la ceai — clasicul ceai de ora 5 — pe ambasadorul britanic Sir Neville Henderson, pe primul consilier al acestuia, Sir George Ogilvie-Forbes şi pe industriaşul suedez Birger Dahlerus, un personaj bizar şi grotesc, mare admirator al Führerului, care-şi asumase rolul de „intermediar privat" între Anglia şi Germania în lunile precedînd declanşarea ostilităţilor. Goering îşi primea somptuos oaspeţii şi ceaiul pe care-l oferea era însoţit de băuturi mai consistente : la prînz luase masa cu Dahlerus la „Hotel Esplanade" şi cumpărase de acolo două sticle de coniac franţuzesc. Golindu-le încetul cu încetul, convivii trecură în revistă situaţia politică.

Între uscăţivul diplomat britanic şi obeza căpetenie nazistă, prietenia data de mult, cimentată de nenumărate chefuri şi partide de vînătoare. In rapoartele adresate Londrei, ambasadorul se referea la mareşalul Reichului ca la „o persoană de cuvînt, demnă de toată încrederea şi respectabilă în orice privinţă". De obicei, Goering vorbea mult iar Henderson asculta cu atenţie, reţinînd cît mai exact expresiile folosite de interlocutorul său, transmiţîndu-le cît mai fidel ministrului de Externe Halifax şi premierului Chamberlain şi neuitînd să le comenteze cît mai favorabil de fiecare dată.

Aşa se petrecură lucrurile şi în după-amiaza zilei de 31 august. Goering se lansă într-un monolog de aproape două ore, în care aduse tot felul de acuzaţii Poloniei, asigurîndu-şi invitatul că atît Hitler, cît şi el personal nu doreau decît pacea în general şi prietenia cu Marea Britanie în special. Henderson asculta în tăcere, permiţîndu-şi doar din cînd în cînd cîte un protest timid la tiradele ameninţătoare adresate Poloniei.

Asupra acestei întrevederi, căreia unii istorici ai celui de-al doilea război mondial i-au acordat o importanţă exagerată, există trei versiuni. Prima este cea a lui Henderson, în volumul de memorii **The Failure of a Mission** („Eşecul unei misiuni"), apărut la Londra şi New York în 1940 : în relatarea pe care o face, ambasadorul britanic arată că „a avut loc o conversaţie care nu putea duce nicăieri" şi că impresia lui a fost că „ea constituia un ultim efort deznădăjduit de a detaşa Marea Britanie de alianţa sa cu Polonia".

Cea de-a doua versiune aparţine lui Dahlerus, despre care Henderson nici măcar nu pomeneşte în amintirile sale că ar fi asistat la ciudatul five o'clock tea. Suedezul afirmă că ar fi propus o întîlnire germano-poloneză în Olanda — cu Goering ca emisar al Reichului şi Beck ca împuternicit al Varşoviei — şi că Henderson ar fi promis că va transmite sugestia lui la Londra. Din cele spuse de Dahlerus reiese că poziţia ambasadorului britanic a fost departe de a fi avut luciditatea pe care şi-o autoatribuie el ulterior şi că, în repetate rînduri, cînd Goering a invocat, ca pretext al unui război, „agresivitatea Poloniei, Henderson a înclinat afirmativ din cap".

Cea de-a treia versiune a furnizat-o consilierul de ambasadă Ogilvie-Forbes la procesul marilor criminali de război de la Nürnberg. Într-un fel, ea este şi mai compromiţătoare pentru şeful său decît cea a lui Dahlerus. Definind atmosfera reuniunii, Ogilvie-Forbes o aprecia ca „negativă şi disperată, dar amicală". Componenta negativă i se datora lui Goering, cea amicală lui Henderson, care — remarca Ogilvie-Forbes — „continua să se comporte faţă de gazda noastră ca şi cum ar fi avut de-a face cu un prieten apropiat, deşi ştia că ne este un duşman ireconciliabil... El (ambasadorul — **n.r.**) nu a găsit nici o replică la una dintre cele mai ameninţătoare fraze ale mareşalului, care s-a simţit dator să ne prevină că, dacă ne vom hotărî să declarăm război Reichului, vom comite o imprudenţă pe care o vom regreta amar".

Cînd din cele două sticle nu a mai rămas nici o picătură de coniac şi cînd Goering a considerat că porţia de avertismente pe ziua respectivă fusese epuizată, întrevederea a luat sfîrşit. Henderson s-a înapoiat la sediul ambasadei, de unde — susţine el în memoriile sale — a trimis o telegramă prin care îşi prevenea guvernul că orice „noi propuneri... ar fi perfect inutile". În realitate, telegrama nu a fost expediată la Londra decît a doua zi, la patru fără un sfert după-amiază, adică la aproape douăsprezece ore după declanşarea agresiunii împotriva Poloniei. Ceea ce însemna că Sir Neville Henderson, prietenul personal al lui Goering şi unul dintre cei mai zeloşi sprijinitori ai politicii de menajamente şi concesii faţă de Hitler, mai păstra anumite speranţe chiar şi în ajunul imediat al declanşării ostilităţilor.

Croaziera generalului Jodl

În ce constau speranţele ambasadorului britanic la Berlin ? În posibilitatea ca, şi de data aceasta, guvernele Angliei şi Franţei să cedeze în faţa faptului împlinit, călcînd solemne angajamente şi sacrificînd încă un principiu, încă o ţară. La urma urmei, nu ar fi fost decît o repetare a celor întîmplate cu prilejul mai întîi al remilitarizării Renaniei, apoi al denunţării Tratatului de la Versailles şi al ieşirii Germaniei din Societatea Naţiunilor, apoi al reînarmării Reichului într-un ritm tot mai accelerat, apoi al **Anschlussului,** apoi al Pactului de la München, în sfîrşit cu prilejul invadării Cehoslovaciei, care avusese loc în urmă cu numai cinci luni şi jumătate, în martie 1939.

Cei care au rămas definitiv înscrişi în istoria contemporană sub numele puţin onorabil de **conciliatori** îl obişnuiseră pe Hitler — şi se obişnuiseră ei înşişi — să răspundă, aproape reflex, printr-o reverenţă diplomatică la fiecare gest arogant al Führerului. Contînd pe el ca pe un viitor Balduin de Flandra în mult aşteptata „cruciadă" împotriva „pericolului comunist", cercurile reacţionare din Occident nu numai că tratau cu o îngăduinţă plină de simpatie, ci şi încurajau întronarea gangsterismului ca metodă de acţiune pe arena politică a lumii şi în primul rînd pe continentul european.

Din primăvara lui 1939, cînd Hitler invadase Cehoslovacia, violînd cu tipică brutalitate fascistă un angajament semnat abia cu cîteva luni mai înainte, în cercurile politice din Franţa, Anglia, Germania şi Italia domneau păreri diametral opuse cu privire la perspectiva unui război între democraţiile parlamentare şi puterile Axei : unii îl considerau nu numai inevitabil, ci şi iminent, alţii

îl eliminaseră aproape cu desăvîrșire din calendarul viitorilor zece sau douăzeci de ani. Printre aceștia din urmă se numărau Mussolini, Goering, Goebbels, Ribbentrop, cît și Georges Bonnet, ministrul de Externe al Franței, Anatole de Monzie, ministrul Lucrărilor Publice, Horace Wilson, eminența cenușie a lui Chamberlain, lordul Halifax, șeful **Foreign Officeului,** și mulți alții. Fără a-i mai socoti pe cei doi prim-miniștri — Chamberlain, a cărui consecvență în promovarea conciliatorismului atingea proporții neverosimile și Daladier, șovăielnic și cu un temperament instabil, pendulînd între atitudini belicoase și panici nemotivate. Fără a mai aminti ziariști influenți, ca Geoffrey Dawson, redactorul-șef al cotidianului **The Times,** scriitori de renume, ca Charles Maurras, sau diplomați cu vechi state de serviciu, ca Neville Henderson.

Pînă și ofițerii superiori ai **Wehrmachtului,** ținuți bineînțeles la curent cu proiectele agresive ale Führerului, erau convinși că, și în cazul Poloniei, Germania nazistă o va cotropi fără a fi nevoită să tragă un singur foc de pușcă. La mijlocul lunii august, generalul Alfred Jodl își rezervase o cabină pe un pachebot al companiei „Hamburg Amerika Linie", pentru o agreabilă croazieră pe Marea Mediterană. Jodl nu era un ofițer oarecare : pe vremea cînd era colonel încă în 1938, nutrea un devotament atît de fanatic față de Hitler încît, în jurnalul său personal, condamna cu asprime pe camarazii săi de castă care nu vedeau în Führer decît pe „caporalul din războiul mondial și nu pe cel mai mare om de stat de la Bismarck încoace".

Croaziera lui Jodl a trebuit să fie anulată. În cursul următorilor cinci ani, opt luni și o săptămînă cît a durat războiul, adeptul dictatorului fascist a călătorit mult în străinătate — în calitate de invadator. La 7 mai 1945, el avea să facă ultimul său voiaj peste hotare, în orașul francez Reims, pentru a semna preliminariile capitulării fără condiții a celui de-al treilea Reich pe frontul occidental. Iar la 16 octombrie 1946, la ora 1,15 dimineața, generalul Jodl avea să se legene, atîrnat de ștreangul de cînepă cu care a fost spînzurat la Nürnberg, împreună cu alți nouă mari criminali de război.

„Să nu deranjăm ofițerii !"

Dar alături de cei care credeau războiul improbabil, dacă nu chiar imposibil, existau, chiar printre liderii politici burghezi din Occident, multe minți lucide, care își dădeau seama de falimentul conciliatorismului și de inevitabilitatea unei confruntări armate cu Hitler. În acea ultimă zi de august, în acea ultimă zi de pace pentru Europa, ei puteau recapitula cu amărăciune evenimentele politice și diplomatice ale anului :

5 ianuarie : colonelul Iosef Beck, ministrul de Externe al Poloniei, în vizită la Berchtesgaden, e „solicitat" de Hitler să se gîndească la „soluții bazate pe modalități absolut noi" în două probleme : cedarea portului Gdansk, declarat de Conferința de la Versailles „oraș liber" sub egida Societății Națiunilor, dar aparținînd pe plan economic Poloniei ; construirea de către germani a unei căi ferate și a unei autostrade care să traverseze „Coridorul", adică porțiunea de teritoriu polonez dintre Reich și Prusia Orientală.

26 ianuarie : în vizită oficială la Varșovia, Ribbentrop ridică aceleași pretenții.

Cei trei de la cîrma celui de-al treilea Reich : Hitler, Goering, Goebbels. Pe brasarda Führerului scrie Double Cross, *joc de cuvinte în limba engleză, termenul de „dublă cruce" înseamnă „înșelătorie", „escrocherie". Această caricatură, ca și următoarele, aparțin celebrului desenator londonez David Low*

15 martie: Germania nazistă ocupă Boemia şi Moravia luînd sub „protecţia“ sa statul-fantoşă al Slovaciei.

18 martie: Uniunea Sovietică propune o conferinţă care să reunească U.R.S.S., Marea Britanie, Franţa, Polonia, România şi Turcia, în vederea adoptării unor măsuri capabile să împiedice noi acte de agresiune din partea Germaniei naziste. Chamberlain apreciază propunerea ca „prematură“.

21 martie: abia dezmeticit din visul absurd al unei veşnice amiciţii cu Reichul, alături de care militase cu mult zel, Beck respinge o extrem de modestă propunere britanică: o „declaraţie“ anglo-franco-polono-sovietică, prin care Reichul să fie avertizat împotriva tentaţiei de a recurge la forţă în problemele Gdanskului şi „Coridorului“.

În aceeaşi zi, Ribbentrop îl somează pe ambasadorul polonez la Berlin, Lipski, să cedeze în cele două probleme.

31 martie: cu totul pe neaşteptate Chamberlain anunţă în Camera Comunelor că, în cazul cînd „Polonia va fi atacată şi va rezista, Marea Britanie şi Franţa vor acorda guvernului acestei ţări tot ajutorul de care sînt capabile“.

3 aprilie: fostul prim ministru David Lloyd George, conducătorul delegaţiei britanice la Conferinţa de la Versailles în 1919, declară în Parlament: „Dacă ne angajăm fără sprijinul Rusiei, cădem direct într-o capcană... Nu înţeleg de ce, înainte de a ne lansa într-o acţiune atît de importantă, nu ne-am asigurat în prealabil de adeziunea Rusiei“. Hitler transmite armatei directiva strict confidenţială denumită **Fall Weiss** („Planul Alb“), prin care se stabilesc amănuntele unui atac împotriva Poloniei. Data fixată: cel mai tîrziu la 1 septembrie 1939.

16 aprilie: U.R.S.S. propune oficial încheierea unui triplu pact de asistenţă mutuală anglo-franco-sovietic.

4 mai: în cadrul unei cuvîntări ţinute în Camera Comunelor, Churchill se ridică împotriva lui Chamberlain, care nu a găsit încă de cuviinţă să răspundă propunerii sovietice. „Nu există nici o posibilitate de a menţine în Răsărit un front împotriva agresiunii fără un ajutor activ din partea Rusiei“, subliniază Churchill.

19 mai: Chamberlain refuză în continuare să acorde atenţia cuvenită propunerilor sovietice. „Între cele două guverne există un fel de văl sau de perete foarte greu de străbătut“, spune el pe un ton obosit în Camera Comunelor.

22 mai: la Cancelaria Reichului, Ciano şi Ribbentrop semnează „Pactul de oţel“ alianţă militară germano-italiană cu caracter net agresiv, aşa cum reiese chiar din preambulul care stabileşte că cele două state totalitare „sînt gata să acţioneze umăr la umăr şi să-şi unească forţele pentru a obţine spaţiul vital necesar“.

27 mai: ambasadorul britanic şi însărcinatul cu afaceri franceze la Moscova prezintă un proiect al viitorului pact dintre cele trei ţări.

14 iunie: la Moscova soseşte William Strang, diplomat obscur din **Foreign Office,** pentru a participa la negocieri, deşi se sugerase ca lordul Halifax să facă deplasarea în capitala sovietică.

15 iunie: generalul Brauchitsch prezintă Führerului planul confidenţial al operaţiilor împotriva Poloniei. Războiul pe care îl pregăteşte Hitler are un caracter total, prevăzînd încorporarea a 7 milioane de oameni, mobilizarea completă a resurselor industriale şi agricole ale Germaniei, utilizarea ca mînă de lucru a prizonierilor de război şi a deţinuţilor din lagărele de concentrare.

Iunie-iulie: incidentele provocate de nazişti la Gdansk sporesc atît în număr, cît şi în gravitate.

23 iulie: Franţa şi Anglia acceptă propunerea sovietică de a organiza consfătuiri între statele lor majore, pentru a pregăti o alianţă. Membrii celor două delegaţii occidentale sînt ofiţeri care nu deţin posturi importante.

Cu un umor nuanţat de o justificată amărăciune retrospectivă, I. M. Maiski, ambasadorul U.R.S.S. la Londra relatează discuţia purtată cu amiralul în retragere Reginald Plunkett-Erne Eyle Drax, şeful misiunii militare engleze:

Maiski: D-le amiral, spuneţi-mi, cînd plecaţi la Moscova?

Drax: Încă nu s-a hotărît definitiv. Zilele acestea.

Maiski: Plecaţi, desigur, cu avionul!... Timpul nu aşteaptă. Atmosfera în Europa este încărcată.

Drax: O, nu! Cele două delegaţii ale noastre cuprind, împreună cu personalul auxiliar, aproape patruzeci de persoane. Avem şi mult bagaj. Cu avionul va fi incomod.

Maiski: Dacă avionul nu vă convine, veţi pleca probabil în Uniunea Sovietică pe vreunul din crucişătoarele dv. rapide?... Ar fi foarte elegant şi impunător: delegaţiile militare călătorind pe o navă militară... De altfel, în felul acesta nu aţi face prea mult de la Londra la Leningrad.

Drax (cu o mină acră): Nu, nici cu crucişătorul nu-i bine. Gîndiţi-vă, dacă ne-am îmbarca pe un crucişător, ar însemna să scoatem cîteva zeci de ofiţeri din cabinele lor şi să le ocupăm locurile... De ce să-i deranjăm pe oameni? Nu, nu! Nu vom pleca cu crucişătorul.

Maiski: În cazul acesta, poate veţi lua unul din pacheboturile dv. rapide?... Repet, timpul ne goreşte, trebuie să sosiţi cît mai curînd la Moscova.

Drax (cu vizibilă dorinţă de a pune capăt discuţiei): Credeţi-mă, nu vă pot pre-

ciza nimic. De organizarea deplasării se ocupă Ministerul Comerţului... El are în mînă pîinea şi cuţitul. Nu ştiu cum se va aranja treaba.

Treaba nu se aranjează deloc. Cele două delegaţii se îmbarcă la Londra pe CITY OF EXETER, un vas mixt de mărfuri şi pasageri, care navighează cinci zile pînă la Leningrad.

Forţa pumnului

Încă în **Mein Kampf** (al cărei prim volum fusese publicat în toamna anului 1925, iar cel de-al doilea în 1926) Hitler arătase în mod foarte explicit că problemele „spaţiului vital" nu se pot rezolva decît în Europa, nu în colonii, şi că „ceea ce nu se poate obţine prin metode paşnice se capătă cu forţa pumnului".

13-14 ani de la apariţia acestor rînduri nu le fuseseră suficienţi conciliatorilor din Franţa şi Marea Britanie pentru a înţelege esenţa politicii externe naziste. Vreme de zece zile — de la 11 la 21 august — generalii şi amiralii veniţi de la Paris şi Londra pentru a negocia încheierea unei alianţe militare cu U.R.S.S. au discutat numai „principiile generale". Astfel, ţinînd seama că U.R.S.S. urma să arunce în luptă, în caz de conflict, peste 120 divizii, reprezentanţii sovietici au întrebat pe englezi ce efective are de gînd să angajeze Marea Britanie ? Generalul Heywood a replicat că primul contingent va consta din 16 divizii, dar, la o analiză mai atentă, a trebuit să admită că, de fapt, nu puteau fi trimise pe front decît cinci divizii de infanterie şi una motorizată.

Iar cînd delegaţia sovietică a încercat să abordeze fondul problemei — ce anume măsuri practice urmau să fie luate în caz de pericol — anglo-francezii au declarat că, dată fiind natura sa politică, tema nu intra în competenţa lor. De altfel, încă din iulie avusese loc un dialog semnificativ între premierul Chamberlain şi prietenul său intim, Kingsley Wood, ministrul Aviaţiei :

— Ce mai e nou cu tratativele în jurul pactului tripartit ? întrebase Wood.

Enervat şi făcînd cu mîna un gest de plictiseală, Chamberlain răspunsese :

— N-am pierdut încă speranţa că voi reuşi să evit semnarea acestui pact nenorocit.

Spre deosebire de alte împrejurări, speranţa primului ministru al Angliei s-a dovedit de data aceasta întemeiată şi pactul nu a fost semnat. Guvernul sovietic a întrerupt la 21 august tratativele cu misiunile militare franceză şi britanică. Răspunzînd ofertei germane de a normaliza relaţiile dintre cele două ţări, Uniunea Sovietică semna în aceeaşi zi un tratat economic sovieto-german şi două zile mai tîrziu, un pact de neagresiune cu Germania.

Asemenea unui gaz asfixiant întors din drum de un vînt contrar, răsuflarea pustiitoare a războiului, la izbucnirea căruia conciliatorii îşi dăduseră un implicit concurs, se pregătea să se abată asupra ţărilor pe care ei le cîrmuiau cu o aberantă stupiditate şi o totală lipsă de clarviziune.

Dar iluziile erau cultivate în continuare. Hitler era atît de convins că i se va îngădui, o dată în plus, să-şi facă jocul încît, la 23 august, a hotărît să declanşeze agresiunea împotriva Poloniei cu cinci zile înaintea datei fixate iniţial — şi anume la 26 august. La rîndul lor, conciliatorii britanici şi francezi au acţionat conform reţetei clasice : în aceeaşi zi cînd Führerul se decidea să atace mai devreme, Henderson îi sugera lui Halifax că ar trebui ca Polonia să înceapă **imediat** tratativele şi ca Anglia să evite cu grijă ameninţările la adresa Germaniei („Orice în afară de intimidări !", scria el cu multă insistenţă).

Ministrul de Externe britanic nu a găsit nimic surprinzător în sfaturile pe care i le dădea ambasadorul său la Berlin. Nu l-a şocat nici ideea că sarcina de a iniţia tratativele era aruncată pe umerii celor care urmau să fie obiectul agresiunii, aşa cum nu l-a impresionat nefavorabil nici îndemnul la moderaţie, ca şi cum pînă atunci Anglia ar fi păcătuit printr-un exces de duritate faţă de Reich.

La rîndul său, Halifax stăruia ca Lipski să înceapă tratative la Berlin, deşi era evident pentru oricine că un asemenea demers nu putea fi interpretat decît ca un semn de slăbiciune din partea Poloniei. În ziua de 25 august, la cîteva ore înainte de semnarea unui tratat anglo-polonez de

Conciliatorii : „Să întindem mîna Germaniei"

In „pas de gîscă", Mussolini se îndreaptă spre război

asistență mutuală, șeful **Foreign Officeului** a găsit o formulă care — i se părea lui — salva aparențele și nu antrena nici o obligație serioasă pentru Marea Britanie; el a propus ca, în cazul unui atac hitlerist, Anglia să ceară ca trupele germane „să se oprească înăuntrul unui interval de timp", după care guvernul britanic urma să declare că „este dispus să înceapă tratative". Aceasta echivala practic cu o invitație la negocieri post-mortem între Londra și Berlin, avînd drept „masă rotundă" trupul mutilat al Poloniei.

Problema Gdanskului nu era menționată în tratat, ea făcînd parte dintr-un protocol secret, prin care Anglia se angaja la menținerea statu-quo-ului. Dar, la numai cîteva minute după ce-și pusese iscălitura în josul documentului, Halifax exprima ambasadorului polonez la Londra, contele Eduard Raczyski, părerea că „guvernul polonez ar comite o mare greșeală dacă ar adopta o atitudine care ar face imposibile discuțiile în vederea unor modificări pe cale pașnică ale statutului orașului-liber".

Ministrul de Externe britanic nu s-a limitat la o opinie care venea în flagrantă contradicție cu spiritul și litera tratatului. El l-a însărcinat pe Henderson să transmită lui Hitler, într-o formă mai mult sau mai puțin directă, punctul său de vedere. Ambasadorul s-a grăbit să se execute și, în aceeași zi de 25 august, a solicitat o audiență Führerului. Concluzia lui Henderson despre convorbire a fost cum nu se poate mai pozitivă : Hitler discutase „calm și rezonabil", cu o „evidentă seriozitate și sinceritate". Despre ce ? Despre faptul că dictatorul nazist „acceptă (! !) Imperiul britanic și este de acord să preia personal (!) angajamentul pentru existența în continuare a acestui imperiu". Singura mică condiție pe care o punea el, înainte de a ajuta Anglia... să-și păstreze coloniile, era rezolvarea „diferendului" germano-polonez.

Aprecierea lui Henderson asupra modului „rezonabil" și „serios" în care vorbise Hitler capătă chiar o nuanță de umor dacă ținem seama că Führerul și-a încheiat perorația declarînd că era „din fire artist și nu om politic" și că voia „să-și termine viața ca artist, nu ca atît ător la război". Era suficient, așadar, ca Anglia să se declare de acord ca Gdanskul să fie anexat de Germania, pentru ca aceasta să piardă un cancelar și să dobîndească un pictor : **inter musas silent armae.**

Cu o seriozitate incredibilă, Henderson a transmis Londrei noua promisiune nazistă, iar Halifax s-a grăbit și el să mobilizeze un șef de stat care, la München, trecuse cu brio examenul de „mediator" — Mussolini. Acesta era cu atît mai dispus să intervină cu cît, în ciuda fanfaronadelor lui și a discursurilor marțiale ținute în balconul din Piața Veneției, se temea cumplit de implicarea într-un război mondial. La 23 august, Hans Georg von Mackensen, ambasadorul german la Roma, informa pe superiorii săi că Ducele considera invadarea Poloniei drept o violare a „Pactului de oțel" care prevedea abținerea celor două state totalitare de la orice agresiune pînă în 1942. Într-o scrisoare personală adresată lui Hitler la 25 august, Mussolini își preciza foarte net poziția :

„Dacă Germania atacă Polonia și conflictul rămîne localizat, Italia va acorda Germaniei sprijin politic și economic sub toate formele...

Dacă Germania atacă Polonia și aliații acesteia contraatacă Germania, vă informez dinainte că nu pot lua inițiativa unor operații de război, dată fiind starea actuală a pregătirilor militare ale Italiei..."

Deci, oricum s-ar fi prezentat situația, Mussolini nu era dispus să se bată pentru aliatul său. În aceste condiții, el a acceptat cu mult elan, la 26 august, propunerea lui Halifax de a comunica lui Hitler că, dacă Berlinul se va mulțumi cu Gdanskul și „Coridorul", Marea Britanie „nu ar considera imposibil ca într-un termen rezonabil să se găsească o soluție fără război". Presimțind un fel de reeditare a Münchenului, Ducele s-a achitat de comisionul primit, dar mizînd pe cunoscuta pasivitate a conciliatorilor, l-a sfătuit pe Hitler să invadeze totuși Polonia, rămînînd ca reglementarea „pașnică" să aibă loc ulterior.

Intervenţia lui nu a produs nici o impresie asupra Führerului. În schimb, cele două veşti proaste primite la 25 august — semnarea Tratatului anglo-polonez şi refuzul Ducelui de a-şi respecta angajamentele de aliat — l-au determinat să revină la vechea dată pentru atacarea Poloniei, anulînd hotărîrea de a dezlănţui invazia la 26 august. Nu a fost uşor de oprit maşina de război germană care se pusese în mişcare. Coloanele motorizate ale generalului von Kleist au fost stopate, aproape în ultimul moment, de un curier care a aterizat cu avionul său chiar pe linia frontierei.

Dar amînarea nu a oferit omenirii decît un răgaz de o săptămînă.

Ora 12 fără 5

31 august, ziua cînd Goering îşi trata cu ceai şi coniac viitorii săi inamici, a dus pînă la paroxism simptomele caracteristice ajunului imediat al unei conflagraţii, purtînd în plus amprenta specifică a raporturilor cu totul particulare dintre nazişti şi conciliatori. Ca şi în ultima săptămînă a lunii iulie 1914, în cancelariile din principalele capitale europene se desfăşura o activitate frenetică : cablurile telegrafice şi nevăzutele poteci ale undelor hertziene erau aglomerate de textele cifrate ale instrucţiunilor trimise diplomaţilor şi militarilor ; corespondenţii de presă îşi petreceau nopţi fără somn la porţile Ministerelor de Externe din Paris, Londra, Berlin şi Roma ; personalităţile politice îşi pregăteau diferitele variante ale discursurilor pe care urmau să le ţină în diferite eventualităţi ; tipografiile lucrau de zor la ordinele de concentrare şi mobilizare şi la proclamaţiile adresate populaţiei ; trupele se deplasau la adăpostul întunericului spre poziţiile dinainte stabilite, iar în căminele oamenilor simpli teama devenea cu fiecare ceas tot mai stăpînă.

În acest timp, conciliatorii perseverau în fatala lor politică. Primul ministru Daladier îi scria lui Hitler, **cu cinci zile înainte de izbucnirea războiului,** că „astăzi nu există nimic ce ar putea împiedica o soluţionare paşnică a crizei internaţionale...“ Georges Bonnet îi comunica lui Guariglia, ambasadorul Italiei la Paris, că Franţa „exercită foarte puternice presiuni asupra Poloniei pentru ca ea să se abţină de la orice acţiune provocatoare împotriva Germaniei“. De Monzie declara făţiş că „acum nu mai e nimic de făcut decît să fie lăsată Germania să-şi aducă la îndeplinire proiectele“. Guvernul de la Paris încerca şi el să-şi atragă bunăvoinţa lui Mussolini, pe ascuns faţă de aliaţii săi britanici, aşa cum şi aceştia păstrau o discreţie desă-

Hitler îl consultă pe ex-Kaiserul Wilhelm II: „Ce aţi face, Sire, ca să convingeţi lumea de dreptatea cauzei naziste ?“ „Ceea ce am făcut !“

vîrşită asupra tentativei lor de a-l folosi pe Duce ca mediator.

Tragicul vodevil al minciunii, laşităţii şi trădării se desfăşura într-un ritm din ce în ce mai precipitat. Răspunzînd declaraţiei lui Hitler că va colabora la apărarea Imperiului britanic, guvernul de la Londra arăta că îi sfătuise pe polonezi să ia imediat contact cu germanii şi să înceapă tratative ; pentru Führer un astfel de limbaj avea o singură semnificaţie — aceea că Londra se pregăteşte să procedeze cu Gdanskul aşa cum procedase cu Sudeţii. Joseph Kennedy *, ambasadorul Statelor Unite la Londra, informa Washingtonul că englezii cer americanilor „un lucru, un singur lucru, şi anume să exercităm presiuni (în acelaşi sens — **n.r.**) asupra Poloniei".

Apelînd la toţi cei despre care-şi închipuiau că pot mijloci o nouă împăciuire, Chamberlain şi miniştrii săi au recurs din plin la serviciile lui Dahlerus. Pentru disperarea de care era cuprinsă diplomaţia britanică, tradiţionalistă prin excelenţă şi plină de un respect împins pînă la extrem faţă de formele protocolare, poate că nimic nu era mai concludent decît utilizarea acestui industriaş. Recunoscător lui Goering, care-l ajutase în 1935 să pună mîna pe zestrea soţiei sale — o anume Elisabeth Nissen — mînat de o ură fanatică împotriva comunismului şi convins că, mai devreme sau mai tîrziu, Hitler va ajunge Führerul întregului glob, Dahlerus a făcut de nenumărate ori naveta între Berlin şi Londra, bucurîndu-se de încrederea nelimitată a cabinetului britanic, deşi — sau mai bine-zis, **pentru că** — pleda cu multă ardoare cauza celui de-al treilea Reich. Posesor al unor esenţiale secrete de stat ale Angliei **, Dahlerus a făcut tot ce i-au permis limitatele sale capacităţi intelectuale pentru a-i servi pe nazişti.

În seara de 29 august, Henderson afla, **pentru prima oară** într-o formă scrisă şi oficială, în ce constau pretenţiile lui Hitler. Cea mai importantă era retrocedarea Gdanskului şi „Coridorului" ; dar jocul viclean al naziştilor ieşea la iveală în condiţia pusă de ei ca un reprezentant polonez să sosească **a doua zi** la Berlin, investit cu puteri depline pentru a negocia acordul. Era de fapt un ultimatum.

Între timp, naziştii intensificau provocările împotriva Poloniei, iar presa dirijată de Goebbels se străduia din răsputeri să întreţină o psihoză războinică de masă. De-a lungul frontierei răsunau necontenit focuri de armă şi numeroase bande de hitlerişti în haine civile pătrundeau pe teritoriul polonez, atacînd pichetele de grăniceri, asasinînd locuitori paşnici, incendiind case şi aruncînd în aer linii de cale ferată.

La 30 august, Londra a expediat prin intermediul ambasadorului său nu mai puţin de cinci note adresate guvernului german — patru din partea **Foreign Officeului,** a cincea fiind o scrisoare personală a lui Chamberlain către Hitler, prin care îl **ruga** să evite incidentele de frontieră.

În noaptea de 30 spre 31 august Henderson prezenta lui Ribbentrop răspunsul oficial britanic la pretenţiile Reichului. De data aceasta, Londra era nevoită să admită că, deşi susţine ideea unor negocieri germano-poloneze, nu poate sili guvernul de la Varşovia să-şi trimită, în cîteva ore, un emisar investit cu depline puteri. Furios că speranţele într-o nouă concesie îi fuseseră înşelate, ministrul de Externe hitlerist a debitat pe nerăsuflate cele 16 puncte ale propunerilor germane destinate, emisarului polonez. Cum însă termenul fixat de Führer expirase, s-a grăbit să adauge Ribbentrop, propunerile deveneau caduce.

În ciuda evidentei rele credinţe a naziştilor, guvernele francez şi englez au continuat, în dimineaţa de 31 august, să exercite presiuni asupra Varşoviei, pentru a o determina să angajeze tratative imediate cu Berlinul. În după-amiaza aceleiaşi zile, ambasadorul polonez Lipski era primit de Ribbentrop, care a refuzat să-l asculte după ce a aflat că nu avea depline puteri pentru a negocia acordul cerut de Reich.

Totul nu era însă decît o farsă de genul celor pe care le agreau hitleriştii. Încă de la orele 12,30, Führerul semnase „Directiva nr. 1 pentru conducerea războiului", care prevedea declanşarea agresiunii împotriva Poloniei pentru a doua zi, la 1 septembrie, orele 4,40 dimineaţa.

Dar ultima zi de pace nu s-a încheiat fără a mai fi martora a încă două grosolane provocări naziste. Sub conducerea maiorului Alfred Naujocks, o bandă de S.S.-işti, deghizaţi în uniforme poloneze, au executat un simulacru de atac asupra

(Continuare în p. 83)

---

* El însuşi partizan al politicii de conciliere, Joseph Kennedy, al cărui fiu avea să devină peste 21 ani preşedintele S.U.A., era convins că, în eventualitatea unui război cu Germania, Anglia va fi înfrîntă în cîteva zile.

** La procesul de la Nürnberg al marilor criminali de război, Goering a declarat, referindu-se la industriaşul suedez : „În epoca aceea, un curier special asigura legătura dintre mine şi Halifax, în afara canalelor diplomatice".

Antropologia și istoria

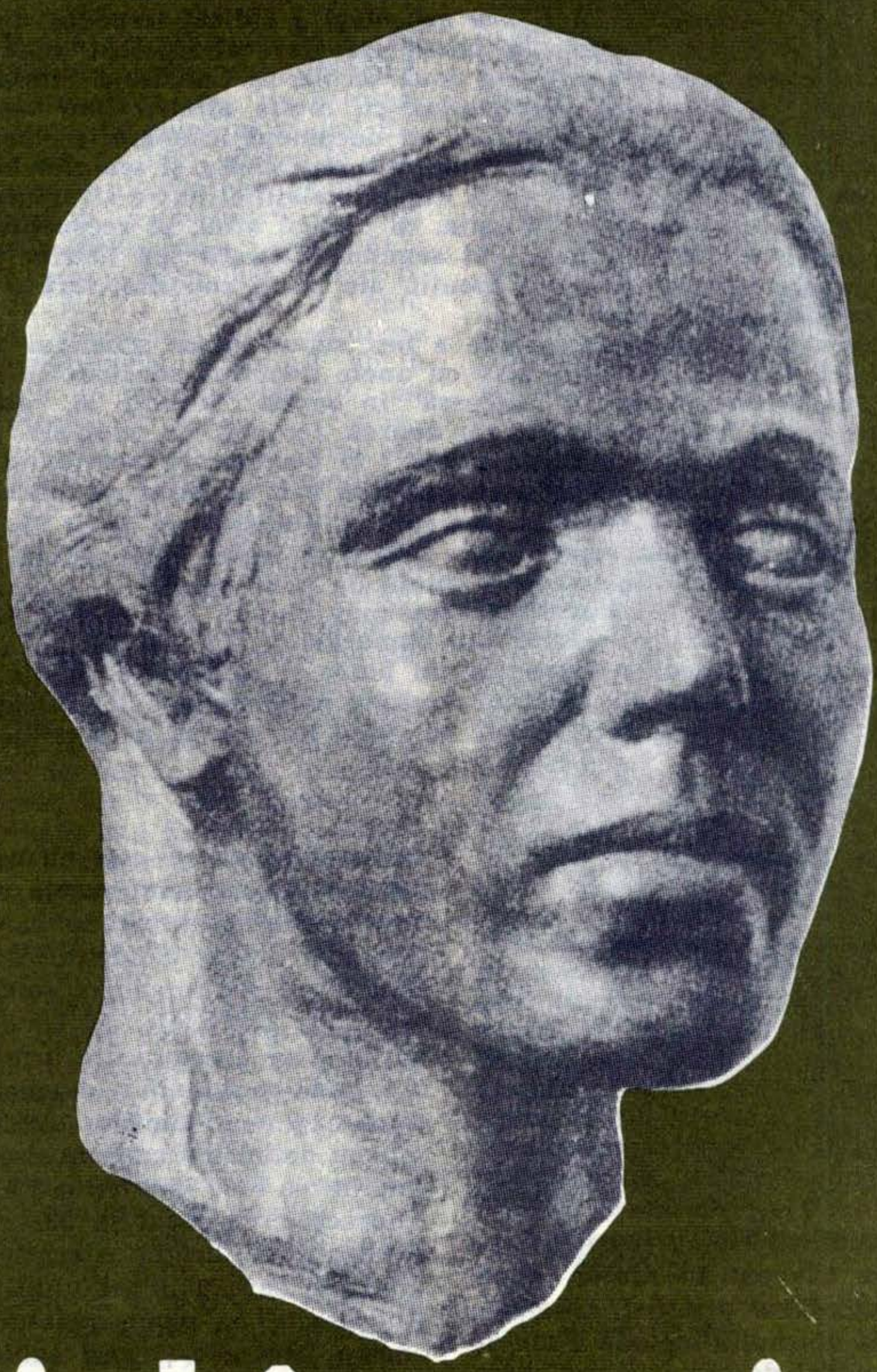

Citind în oseminteie străvechi...

Poate fi reconstituit chipul unui om din trecut, atunci cînd nu avem nici o reprezentare grafică a sa, ci doar un craniu sau fragmente de craniu ? Ce ne poate spune cercetarea craniului sau scheletului, în ce privește vîrsta, sexul, ocupația, mediul înconjurător ș.a.m.d. ? Autorii articolului de față încearcă să răspundă acestor întrebări —tema lor fiind reconstituirea înfățișării și vieții unor oameni din trecut, prin cercetarea resturilor fosile rămase de la ei, în lumina antropologiei istorice.

DAN LĂZĂRESCU, I.M. ȘTEFAN

În anul 1939, un grup de istorici și arheologi a ridicat lespedea de marmură sub care se aflau osemintele aceluia ce fusese Iaroslav cel Înțelept, cneazul Kievului (1019-1054). Dormea acolo de aproape nouă secole, în Catedrala Sfînta Sofia din capitala Ucrainei. Dar scheletul se asemăna cu multe altele. Cum s-ar fi putut reconstitui chipul acestui om, pe care nici un document iconografic cunoscut nu îl reprezentase ? Cercetătorii s-au adresat celebrului antropolog și sculptor Mihail Gherasimov, care studia de mai bine de două decenii relațiile dintre structura craniului și țesutul muscular care îl acoperă ; el știa, ca nimeni altul, să reconstituie plastica chipului după oasele capului, identificînd semnele tinereții sau bătrîneții, ale feții grase sau slabe, ale nasului cîrn sau ascuțit, ale buzei coborîte, fără a mai vorbi de cicatrice sau deformări osoase *.

Din examenul antropologic la care a fost supus întreg scheletul, omul a reînviat ca un bărbat înalt, un tip de slav cu unele trăsături nordice. Cu o deosebită atenție, s-a apucat Gherasimov să „citească" în oasele craniului și, după puțină vreme, a modelat un bust, al cărui chip apărea deosebit de expresiv. Dar era el într-adevăr cel al marelui cneaz al Kievului ? O descoperire neașteptată a adus dezlagarea problemei. La renovarea catedralei, de sub un strat de tencuială a ieșit la iveală o pictură : chipul lui Iaroslav, așa cum îl înfățișase un artist din timpul lui. Rezultatul a fost o strălucită confirmare : bustul și fresca reprezentau același om. Arta și știința își dădeau mîna peste o punte de nouă secole.

În mod similar a „reînviat" M. Gherasimov chipul lui Timur Lenk, după scheletul aflat în moscheea Hur Emir din Samarkand. Din păcate, de această dată imaginea creată de antropologul sculptor nu putea fi comparată cu nici o imagine autentică, din vremea marelui cîrmuitor : religia mahomedană interzicînd reproducerea chipului omenesc, era de prisos să se caute un portret al acestuia **.

Enigme dezlegate

O contribuție decisivă, care a făcut senzație în vremea ei, a adus savantul și în disputa asupra osemintelor marelui poet și dramaturg Friedrich Schiller. Scheletul său se amestecase cu altele, din același cavou din orașul Weimar (R.D.G.). Oasele se fărîmaseră și se urmărea măcar identificarea craniului ilustrului creator. Dar cum mai semănau, pentru un neinițiat, craniile între ele ! Timp de cîteva decenii, nici măcar specialiștii nu au reușit să rezolve problema. Chemat în ajutor, după cel de-al doilea război mondial, Gherasimov a recurs la obișnuita metodă a mulajelor sale. Un astfel de mulaj a dat cheia enigmei, chipul reconstituit corespunzînd pe deplin cu portretele din timpul vieții lui Schiller. Craniul a fost astfel identificat.

În țara noastră, antropologul dr. Dardu Nicolaescu-Plopșor a avut de făcut față, în 1962, unei probleme întrucîtva asemănătoare, fiind vorba, întîmplător, tot de un mare artist, pictorul Ion Andreescu. Acesta fusese înhumat, în 1882, la cimitirul Mănăstirii Țigănești, nu departe de București, după șapte ani osemintele fiind dezgropate și așezate într-o groapă comună. Admiratorii operei sale au hotărît însă să i se facă un mormînt aparte, corespunzător meritelor și prețuirii de care se bucură. Dar cum puteau fi identificate osemintele artistului ? Antropologul român a separat mai întîi scheletele de femei de cele de bărbați, iar acestora din urmă le-a aplicat o metodă originală : diagnosticul vîrstei după examenul dinților. Astfel a găsit un schelet de bărbat care murise curînd după împlinirea a 30 ani. Nu era altul decît Ion Andreescu, decedat la 32 ani. De altfel, analiza a mai arătat că scheletul aparținea unui om care umblase mult pe jos — ori Andreescu, ca pictor peisagist, drumețea adesea pentru a-și găsi subiectele în natură.

Dr. Cantemir Rișcuția, medic antropolog și sculptor talentat, a dus mai departe cercetarea, procedînd la reconstituirea plastică. Modelul obținut a reușit pe deplin ; sculptura semăna cu celebrul autoportret al lui Andreescu, cu excepția unui detaliu : reconstituirea ducea la o frunte mai teșită decît cea din pictură. Greșise specialistul ? O fotografie a artistului a dovedit că reconstituirea era exactă, corespunzînd pe deplin cu aceasta. Iată și explicația nepotrivirii amintite : pentru a-și face portretul, pictorul se privise în oglindă, dintr-un unghi din care fruntea părea mai înaltă...

* Vezi și articolul *Vîrsta omului*, în *Magazin istoric*, nr. 3/1970.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1971.

Un copil de 1,5 milioane de ani!

Profesorul Ralph von Koenigswald descoperise în 1937, în Java, un hominid *, despre care susținea că este un pitecantrop, fapt contestat de celebrul savant Eugène Dubois, care, în 1891 găsise, în aceleași locuri, primul pitecantrop. Polemica, începută cu Dubois, a continuat și după moartea acestuia (1940), între adepții săi și descoperitorul presupusului pitecantrop II. Într-o bună zi, dr. C. Rișcuția, pe care Koenigswald îl cunoscuse la o reuniune științifică internațională, a primit de la acesta din urmă un colet neobișnuit: un mulaj după rămășițele craniului controversat. Savantul din Utrecht îi cerea să reconstituie plastic chipul hominidului. După doi ani de muncă asiduă, din mulajul rămășițelor de craniu s-a născut bustul hominidului, pe care cercetătorul român l-a prezentat la Institutul de antropologie din Utrecht, unde a și lucrat o vreme. Reconstituirea a confirmat pe deplin ipoteza profesorului Koenigswald.

Savantul olandez i-a propus atunci doctorului Rișcuția rezolvarea unei alte probleme. Cu trei decenii în urmă, Koenigswald descoperise, tot în Java, fragmentul unui craniu presupus a fi al unui pitecantrop copil. Nu-l încredințase însă nimănui spre cercetare, iar acum îi sugera specialistului român dezlegarea misterului acestei fosile, denumită în mod provizoriu „copilul de la Modjokerto". Fără a intra în toate detaliile lucrării, vom arăta doar cel mai important dintre rezultatele determinării: copilul-pitecantrop are o vechime de 1,5-1,9 milioane ani, față de cca 500 milenii cît au primii doi pitecantropi descoperiți de Dubois și Koenigswald.

Astfel era din nou rezolvată o controversă: după Koenigswald, copilul de la Modjokerto era mai „bătrîn" decît pitecantropii descoperiți anterior, pentru că și stratul geologic în care fusese găsit era mult mai vechi; adversarii săi, dimpotrivă susțineau că toți acești hominizi aparțineau aproximativ aceleiași epoci. Așa cum am arătat, cercetătorul român a dovedit că, atît prin capacitatea craniană, cît și prin caracterele morfologice, copilul provenea dintr-o populație de hominizi mult mai veche decît pitecantropii „clasici". Concluzia lui a fost confirmată de o reconstituire făcută de dr. Wandel (R.F.G.) asupra pitecantropului IV (găsit în aceleași condiții cu copilul), precum și de datarea prin metode ale tehnicii nucleare a stratului respectiv. Însemna deci că între hominidul de la Modjokerto (a cărui vîrstă individuală nu depășea 3-4 ani) și ceilalți a trecut o perioadă de circa trei ori mai lungă decît cea dintre vremea cînd trăiau pitecantropii I și II și zilele noastre.

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1972.

Pitecantropul II. Reconstituirea craniului și a chipului

In p. 79 : *reconstituirea chipului femeii de la Boian-Vărăști*

Urechile au lungimea nasului...

Observația existenței unei corelații între forma craniului și figura propriu-zisă a omului este destul de veche. A fost însă nevoie ca știința formelor anatomice (mor-

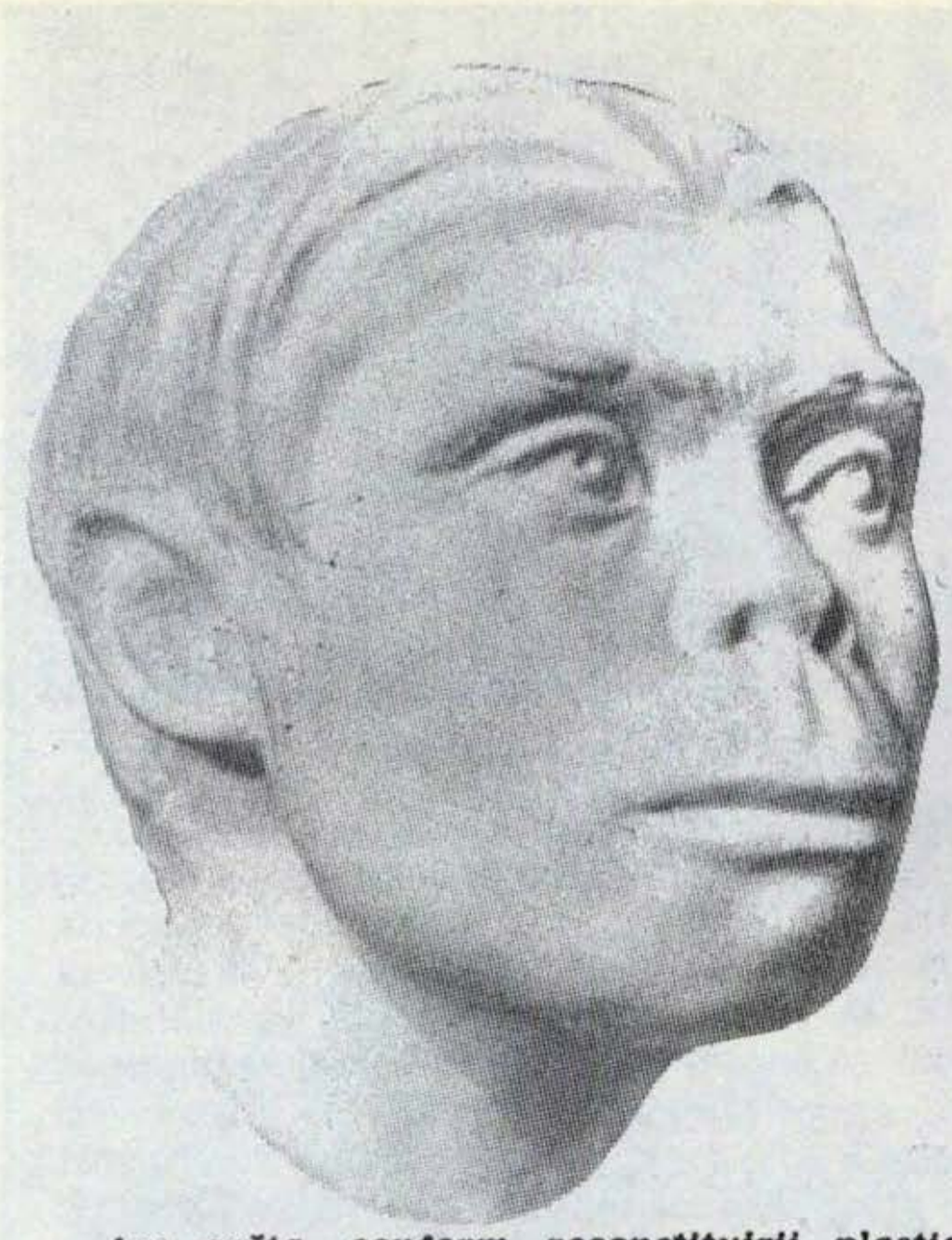

Așa arăta, conform reconstituirii plastice „copilul de la Modjokerto"

fologia) să se dezvolte, iar ideile evoluționiste să se impună definitiv. Încă de la sfîrșitul veacului trecut, unii anatomiști și sculptori au încercat să redea, după cranii, portretele făpturilor umane străvechi despre care vorbiseră Darwin, Huxley, Haeckel. S-a stabilit o serie de relații precise — analoge unor standarde — între oasele craniului și țesuturile moi ale capului.

Cîteva exemple, dintre multe altele posibile : cînd omul a fost gras, oasele sînt poroase, cînd a fost slab — mai consistente și mai netede. Înălțimea se calculează după dimensiunile oaselor lungi. Numeroase reguli permit reconstituirea țesuturilor moi și cartilagiilor. Pentru a se stabili forma nasului, se prelungește cu o linie ultima porțiune a oaselor nazale ; locul de intersecție cu linia spinei nazale (osul de la baza nasului) va da vîrful acestei proeminențe. Cu rare excepții, urechile au lungimea nasului. Nasurile turtite și late corespund unor buze mai pline, există o corelație între forma orbitei ochiului și forma pleoapei etc. etc.

Tehnica de lucru pentru reconstituirea chipului începe cu consolidarea și — dacă e nevoie — cu întregirea craniului, completîndu-se părțile osoase care lipsesc. Se trece apoi la un studiu antropologic minu-

Curbele de lumină ale metodei fotostereotomice românești

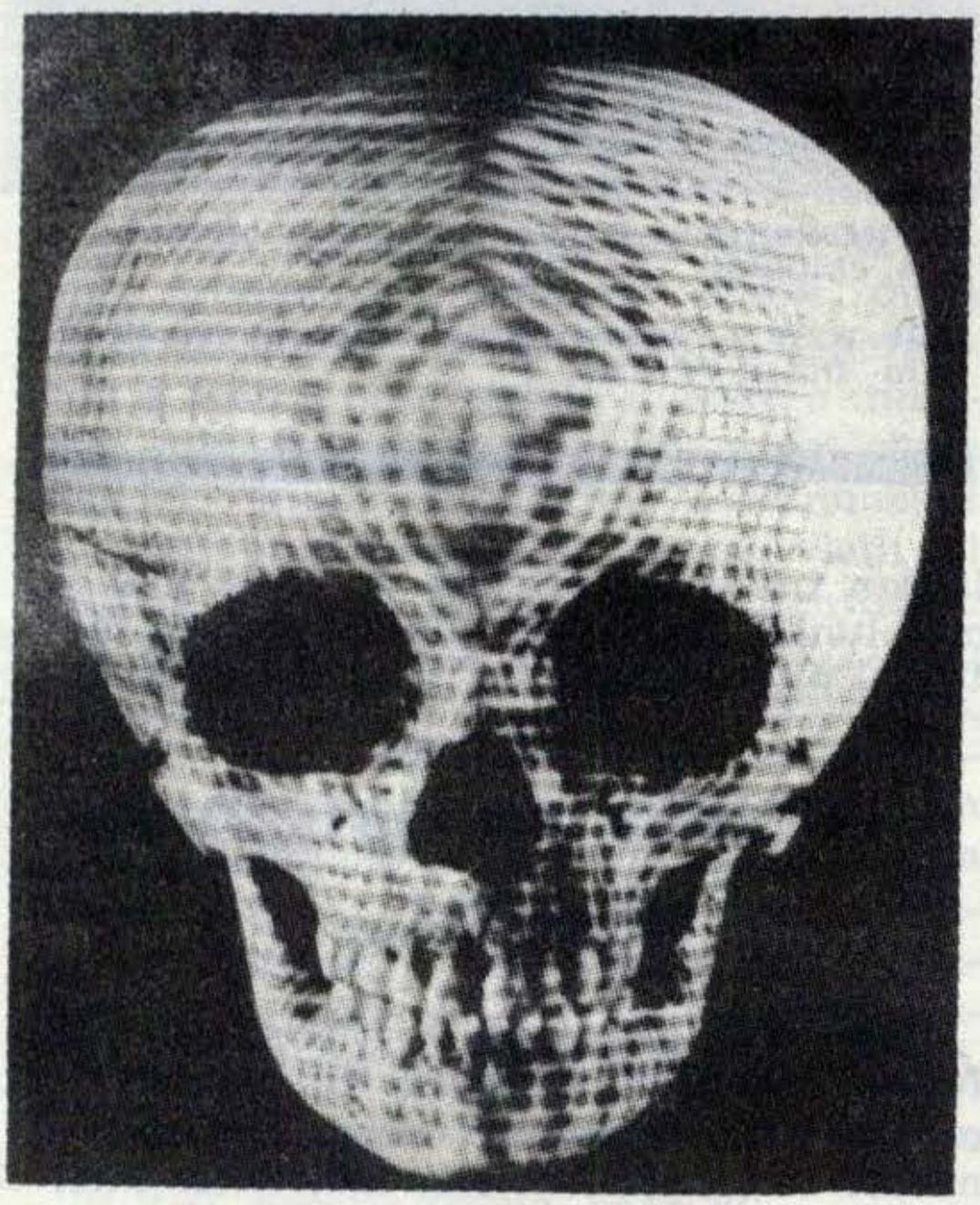

Un om de la Histria : reconstituire grafică

țios, constînd din diferite măsurători, prin care se stabilesc diametrele, circumferințele, unghiurile existente pe craniu. O fișă tipologică determină cărui tip istoric și geografic aparține fosila, se face diagnoza de sex, vîrstă și înălțime. Deosebit de importantă este apoi craniograma : fotografierea și desenarea craniului, din diferite

unghiuri, permite trasarea — peste imaginea acestuia — a părţilor moi, conform corelaţiilor cunoscute. După faza aceasta — de calcule şi operaţii grafice — urmează faza plastică, lucrîndu-se cu plastiline speciale, pe bază de ceară şi colofoniu, cu respectarea unor reguli de lucru bine stabilite. Aşa s-a putut afla, de pildă, cum arăta o femeie din aşezarea neolitică de la Boian-Vărăşti *, printr-o reconstituire remarcabilă.

Pentru uşurarea reconstituirii plastice, dr. C. Rişcuţia, împreună cu inginerul Ciril Petrescu, au elaborat o nouă metodă, denumită fotostereotomică. Cu ajutorul unor curbe de nivel luminoase, aceasta permite obţinerea unei „hărţi de nivel a obrazului", întrucîtva asemănătoare hărţilor topografice.

Dr. Dardu Nicolaescu-Plopşor a oferit autorilor rîndurilor de faţă şi o serie de alte date despre procedeele, prin care specialiştii „citesc" în osemintele străvechi, fapte din viaţa individului şi a populaţiei din care a făcut parte. Sistemul osos păstrează, de pildă, urmele unor maladii, ca de ex. reumatismul, traumatismele, fracturile şi chiar procedeele de vindecare a lor. Pînă şi tulburările glandelor cu secreţie internă se pot uneori diagnostica după studiul scheletului. Or, unele boli de acest fel vorbesc despre mediul în care vieţuiau oamenii respectivi.

În oase se poate „citi" dacă omul a fost stîngaci ori nu ; s-a stabilit, de pildă, că în neolitic femeile erau în general ambidextre, adică foloseau în mod egal ambele mîini (probabil datorită lipsei unei specializări). Studiul oaselor membrelor inferioare arată dacă omul respectiv a aparţinut unei populaţii nomade şi dacă ea se deplasa pe jos sau călare (nomazii călăreţi au picioarele arcuite şi păşesc pe muchea exterioară a tălpii).

Antropologii îşi aduc astfel o largă contribuţie la cunoaşterea multilaterală a evoluţiei străbătute de om. Se confirmă ideea lui Friedrich Engels, care arăta că antropologia marchează trecerea de la studiul morfologiei şi fiziologiei omului şi raselor umane, la istorie. Folosind elemente din toate ştiinţele (morfologie, biochimie, fiziologie, patologie etc.), antropologia oferă istoriei instrumente variate de elucidare a unor enigme legate de trecutul omenesc.

* *Magazin istoric* s-a ocupat de cultura neolitică Boian în nr. 6/1967 şi nr. 2/1971.

CEA MAI LUNGĂ NOAPTE

(Urmare din p. 78)

staţiei de radio germane din oraşul Gleiwitz, în apropiere de frontiera cu Polonia, pentru a furniza pretextul propagandistic al unui „incident". În aceeaşi seară, toate posturile de radio ale Reichului au difuzat cele 16 puncte ale propunerilor germane destinate Poloniei — fără a sufla bineînţeles un cuvînt despre faptul că ele nu fuseseră prezentate niciodată polonezilor. A fost ultima minciună pe care hitleriştii au proferat-o în timp de pace.

Noaptea care a coborît asupra Europei după 31 august a fost cea mai lungă dintre cele pe care le-a cunoscut continentul nostru în zbuciumata sa istorie. Ea a ţinut pînă la 9 mai 1945, cînd Germania nazistă a capitulat pe toate fronturile de luptă, sub presiunea forţelor armate ale coaliţiei antihitleriste.

FIŞIER BIBLIOGRAFIC

Dintre toate conflictele care au însîngerat istoria omenirii, cel de-al doilea război mondial dispune de bibliografia cea mai vastă. A încerca un fişier bibliografic, cît de limitat, devine în sine un indiciu neorientativ. Menţionăm totuşi, cu titlu informativ, cîteva dintre volumele consultate la redactarea acestor secvenţe din ajunul conflagraţiei :

Documents on German Foreign Policy (1918-1945, vol. IV, seria D), Department of State, Washington, 1957 ; I. M. Maiski : **Cine l-a ajutat pe Hitler,** Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1963 ; Elizabeth Wiskeman : **Europe of the Dictators (1919-1945),** Ed. Collins, Londra, 1966 ; William Shirer : **The Rise and Fall of the Third Reich,** vol. I, Ed. Simon and Schuster, New York, 1960 ; Vincent J. Esposito : **A Concise History of the World War II,** Ed. Frederich Praeger, New York, 1965 ; Gh. Zaharia : **Acordul de la München şi reacţiile faţă de el** (în **Marea conflagraţie a secolului XX — al doilea război mondial,** Ed. Politică, Bucureşti, 1971) ; Desmond Flower şi James Reeves : **The War 1939-1945,** Ed. Panther Books, Londra, 1967 ; **Istoriia Otecestvennoi Voinî Sovetskovo Soiuza,** vol. I, Moscova, 1960 ; Martin Gilbert şi Richard Gott : **Conciliatorii,** Ed. Politică, Bucureşti, 1966 ; A. I. Poltorak : **De la München la Nürnberg,** Editura Politică, Bucureşti, 1963 ; Adrian Ball : **3 septembre 1939, le dernier jour du vieux monde,** Ed. Robert Laffont, Paris, 1963 ; **Bilanz des zweiten Weltkrieges,** Ed. Gerhard Stalling, Hamburg, 1953.

1907: un proces politic celebru

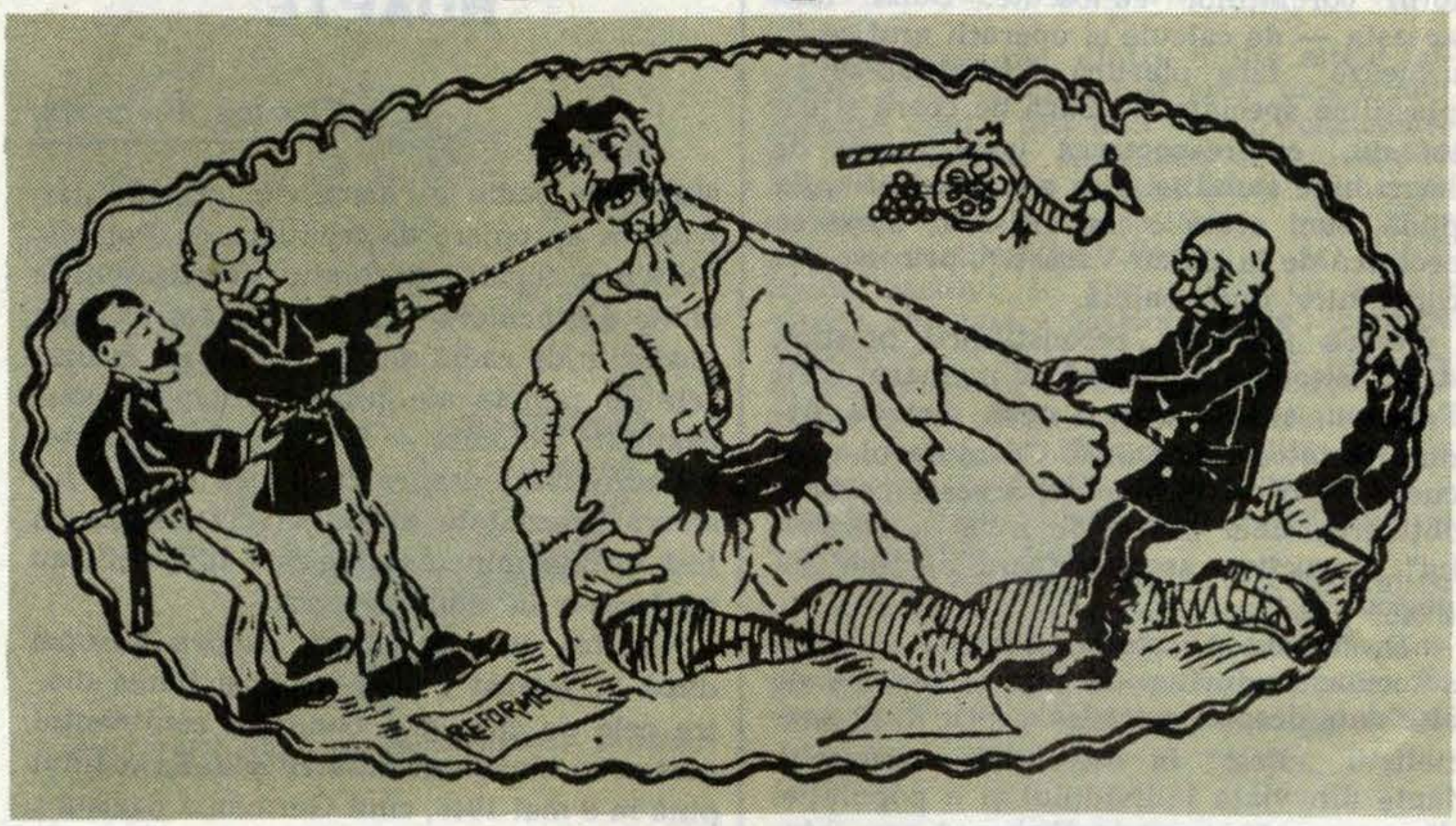

„Afacerea" V. M. Kogălniceanu

DAMIAN HUREZEANU

Cînd valul răscoalei ţărăneşti din 1907 înainta rapid pe întreg cuprinsul ţării, puţini credeau, într-adevăr, serios că o asemenea dezlănţuire uraganică s-ar putea datora acţiunii unui centru organizat sau ar fi rezultatul unor „uneltiri culpabile". Insinuările de acest gen, este drept, nu au lipsit dar ele erau făcute de circumstanţă, din motive evident politice, urmărind să salveze nişte aparenţe total compromise. Asemenea insinuări pigmentau atmosfera politică ; autorii lor găseau motive să fie satisfăcuţi dacă reuşeau să arunce măcar o umbră de discreditare asupra unor adversari politici şi să abată atenţia opiniei publice de la fondul marilor probleme pe care răscoala le pusese într-o lumină orbitoare. Exista, de altfel, o stereotipie bine regizată a acestor tertipuri care se şlefuise în cursul deselor frămîntări ţărăneşti de la sfîrşitul secolului XIX şi începutul secolului nostru.

Un eveniment istoric şi dimensiunea unei interpretări

Atacurile conservatorilor la adresa lui Spiru Haret*, învinuit şi el de izbucnirea răscoalei, nu erau lipsite de virulenţă. Nu fusese de loc menajat nici Nicolae Iorga. Oameni politici, publicaţii ale timpului şi mulţi proprietari şi mari arendaşi proferau ameninţări la adresa lui. Laboriosul istoric le răspundea energic şi curajos în 1907, în coloanele **Neamului românesc.** Adunările universitarilor, ale studenţilor erau dezavuate vehement de lumea „ordinii", fiindcă acolo se auzeau multe cuvinte de simpatie pentru ţărani.

Oricît de ascuţite erau atacurile îndreptate împotriva unor personalităţi politice ale vremii sau a unor reprezentanţi ai cercurilor intelectuale şi democratice, ele nu aveau acelaşi caracter, aceeaşi semnificaţie şi aceeaşi modalitate de desfăşurare ca încercările claselor dominante de a da, în perioada de după marea răscoală a ţăranilor, o lovitură puternică proleta-

* Matematician, pedagog şi animator al învăţămîntului ; ca ministru Spiru Haret a desfăşurat o amplă campanie de ridicare a nivelului cultural al satelor, cu ajutorul corpului didactic din mediul rural. A scris o broşură intitulată **Chestia ţărănească** — n.r.

riatului și mișcării sale organizate politice și profesionale. Din arsenalul acestor încercări nu a lipsit nici arestarea și aruncarea în închisoare a lui Ștefan Gheorghiu și a altor socialiști, nici reprimarea demonstrațiilor, nici perchezițiile și devastările localurilor cercurilor socialiste și ale sindicatelor, nici prigonirea lucrătorilor de la Atelierele căilor ferate din Pașcani, nici concentrările abuzive ale unor muncitori, nici expulzările ilegale, culminînd cu cea a fruntașului socialist Cristian Racovski.

Privirile liberalilor căutau, însă, febril pretextul unei relații de ordin judiciar între activitatea mișcării socialiste și ridicarea țăranilor. Și cum o astfel de relație n-a putut fi cuprinsă într-o formulă expresă de acuzare, „cazul Vasile Kogălniceanu" era o ocazie rară, mai mult decît binevenită, pentru a da o satisfacție mentalității ce asocia ideea de răscoală cu aceea de „instigație".

Pe fondul unei situații conflictuale din care a izbucnit un uriaș incendiu și al unor grave probleme cu care era confruntată țara, al unor mentalități politice saturate de superficialitate, de suficiență și spirit ieftin speculativ, a luat astfel naștere un celebru proces politic.

Vinovații caută să-și descarce vina

Care au fost antecedentele și cadrul desfășurării lui? Ce semnificație degajă „cazul Kogălniceanu"? Iată cîteva întrebări la care ne propunem să schițăm un răspuns în rîndurile de mai jos, folosindu-ne de un izvor informativ de primă mînă: materialele dosarului de punere sub acuzare a lui V. Kogălniceanu și un manuscris al său, intitulat **Apărarea mea,** care reconstituie întreaga desfășurare a „cazului", apelînd masiv la documente oficiale.

„Răscoalele țărănești din 1907 — arată V. Kogălniceanu — **au avut de urmare firească o întinsă cercetare judiciară și administrativă pentru aflarea autorilor răscoalei... Instrucția începuse în tot cuprinsul țării. Șefii armatei instruiau, agenții administrativi instruiau, membrii justiției instruiau... Era nevoie cu ori ce chip de un instigator asupra căruia vinovații să-și descarce vina și asupra căruia să se arunce întreaga răspundere a răscoalelor... În atmosfera aceasta încărcată a început să nască, să prindă încetul cu încetul și apoi să ia trup definitiv acuzarea că vina, sau cel puțin o parte din vină, o am eu.**

Chemat mai întîi la instrucție la Dorohoi, prin adresa judecătorului de instrucție nr. 835 din 14 martie 1907, ascultat apoi aici în București de către dl. procuror general Ciocârdia, care n-a găsit nimic împotrivă-mi... am fost declarat în urmă ca vinovat de izbucnirea răscoalelor... și dat în judecata Curții cu juri... «pentru că prin uneltiri culpabile și prin instrucțiuni viclene date, am atițat la război

Vasile M. Kogălniceanu

In p. 84 : *partidele noastre istorice lucrînd din răsputeri pentru... rezolvarea chestiei țărănești* (Caricatură publicată în *România muncitoare* din 4-11 noiembrie 1907)

civil, înarmînd şi ridicînd pe locuitorii din judeţul Vlaşca, unii contra altora, săvîrşind omoruri şi jafuri în 52 comune din acest judeţ»".

De mai multă vreme, V. Kogălniceanu se preocupa de problema agrară şi de situaţia ţărănimii. Scrisese mai multe broşuri, ţinuse discursuri, intrase în viaţa politică, militînd de pe o platformă democratică, colaborase la publicaţii interne şi externe. În 1906, Kogălniceanu a publicat lucrarea sa de bază, **Chestiunea ţărănească.** Dintre toate aspectele problemei agrare, în centrul preocupărilor sale se aflau cele ale ameliorării situaţiei materiale şi ale emancipării politice a ţărănimii. Soluţiile sale se integrau, după conţinutul lor obiectiv, în perimetrul unui liberalism democratic moderat. Ele pledau pentru împroprietărire, dar cu destule precauţii pentru păstrarea marii proprietăţi ca element constitutiv al structurii agrare din România. Reducerea marii proprietăţi urma să se facă, iniţial, pe seama suprafeţelor deţinute de stat, a societăţilor de binefacere, a moşierilor absenteişti, a latifundiilor. Proporţia acestei reducţii nu depăşea, în concepţia lui Kogălniceanu, cotele pe care le credeau necesare şi alţi reprezentanţi ai gîndirii liberal-burgheze (ca, de pildă Radu Rosetti în lucrarea sa **Pentru ce s-au răsculat ţăranii,** apărută în 1907), numai că el stăruia pentru rapida punere în aplicare a măsurilor, pentru o iniţiativă concretă neîntîrziată.

Activismul lui Kogălniceanu îşi găsea însă o viguroasă expresie nu atît în domeniul economic, cît în viaţa politică. Ridicarea ţărănimii însemna pentru el nu numai îmbunătăţirea situaţiei economice a acesteia, ci şi antrenarea ei la o viaţă publică, afirmarea ca factor al vieţii politice. Omul care susţinuse cu căldură cîteva iniţiative (dovedite a fi pînă la urmă destul de firave), pentru introducerea votului universal, ajungea la concluzia necesităţii înfiinţării unei formaţii electorale ţărăneşti. Viziunea lui, cu puternice afinităţi poporaniste, era direcţionată spre o „democraţie rurală" prin intermediul unui partid ţărănesc...

Momentul 1906-1907 se constituie astfel ca un capitol interesant al istoriei ţărănismului în România. Ţinerea congresului din septembrie 1906, la Bucureşti, în sala Oppler, îmbrăţişarea entuziastă a ideii de a forma o organizaţie politică sprijinită pe ţărănime, de către o asistenţă compusă în majoritate din reprezentanţi ai conducerii băncilor populare — învăţători, preoţi, casieri ai băncilor, dar şi ţărani — lansarea manifestului program **Către săteni** şi, ulterior a statutelor „Reuniunilor ţărăneşti" (aşa se numeau organizaţiile locale) deschideau perspective încurajatoare pentru acţiunea propusă.

CHESTIUNEA ŢĂRĂNEASCĂ

Datele problemei. — Proprietatea funciară.

Am arătat în capitolul trecut deosebitele forme sub cari se prezintă la noi proprietatea rurală. În lipsa unei statistici agrare generale, e însă imposibil de a cunoaşte în mod sigur felul şi însemnătatea diferitelor categorii de proprietăţi rurale. Astfel nu ştim precis care e întinderea terenurilor răzăşeşti în cîmpie şi care e aceea stăpînită în devălmăşie în munţi, fiind siliţi a ne mulţumi cu evaluări mai mult sau mai puţin sigure. Tot astfel nu ştim în mod exact, care e întinderea proprietăţii rurale mari în sine şi faţă de acea mică şi de acea mijlocie. Afară de aceasta, suntem reduşi la presupuneri [illegible]

Ca promotor al acestei acţiuni, alături de Kogălniceanu, se afla şi fostul învăţător Al. Vălescu din Muşeteşti-Argeş, redactorul **Gazetei ţăranilor,** întemeiată de cumnatul său, învăţătorul Dobrescu-Argeş, fost deputat la Colegiul III.

Despre motivele care l-au determinat să se orienteze spre crearea unei mişcări politice susţinute de ţărănime, V. Kogălniceanu notează în **Apărarea mea :**

> **„Sînt mulţi ani de cînd mă ocup de chestia ţărănească. Credincios amintirii părintelui meu, Mihail Kogălniceanu, care şi-a legat numele de legea de împroprietărire din 1864, mi-am închinat şi eu slabele mele puteri acţiunii pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor.**
>
> **Am studiat şi scris mult în chestiunea aceasta... Încet, încet am ajuns la convingerea că scrisul singur nu duce la nimic. Treceau anii şi nu se făcea nimic. Nu se făcea măcar o anchetă agrară atît de mult cerută de mine, prin ziarul** Agrarul **şi prin scrierile mele. Partidele politice erau nepăsătoare şi abia în ultimii doi ani au început să ia o poziţie ceva mai hotărîtă în chestia ţărănească, silite la aceasta de o mişcare foarte pronunţată a opiniei publice. Îmi ziceam, împreună cu mulţi alţii, că partidele noastre nu se vor hotărî niciodată să facă ceva serios în chestia agrară decît atunci cînd vor simţi că există o putere nouă care să le îndemne la aceasta. Şi cine putea fi această putere dacă nu populaţiunea satelor deşteptată printr-o acţiune paşnică la viaţa politică de la care a fost exclusă pînă acum".**

Pentru clasele dominante şi sistemul partidelor politice din România acţiunea în sine de creare a unui partid ţărănesc era privită ca o ameninţare. Sigur, şansele de afirmare ale unui asemenea partid, în condiţiile sistemului electoral

de atunci, erau reduse ; dar actul în sine al inițiativei prefigura consecințe deloc neglijabile pentru privilegiile stăpînilor politici ai zilei. De aceea curmarea activității întreprinse de Vasile Kogălniceanu și Al. Vălescu era primită cu satisfacție de către forțele coaliției burghezo-moșierești. Procesul lui Vasile Kogălniceanu căpăta dimensiunile unui act politic de anvergură, tocmai pentru că își avea împlîntate rădăcinile în evenimente de mare rezonanță : răscoala din 1907 și mișcarea pentru afirmarea politică a țărănimii.

De la niște vorbe ale reginei...

În cadrul viitoarei formații politice, Kogălniceanu și cei din jurul său nu se gîndeau, bineînțeles, să depășească limitele unei activități moderate fără puternice accente revendicative de clasă. Cu toate acestea, acolo unde a pătruns propaganda, țăranii au început să manifeste un interes crescînd pentru „partid". La o scară ceva mai redusă se pornise o mișcare de formare a „Reuniunilor țărănești" similare celei din 1898-1899, din perioada cluburilor socialiste la sate. Locuința lui V. Kogălniceanu era tot mai des căutată de țărani — mai ales de cei din județul Vlașca, dar veneau la el și săteni din Teleorman, Ilfov, Rîmnicu Sărat, Dorohoi. Corespondența se întețea ; se intensifica, de asemenea, răspîndirea broșurilor editate de Kogălniceanu, mai ales apelul manifest **Către săteni.** Țăranii începeau să-și lege de „Reuniuni" speranțe care străbăteau pînă departe, în miezul nevoilor și revendicărilor lor, căutau să imprime acestor forme de organizare o notă de dinamism spre sarcini ce depășeau planurile inițiatorilor. Era nevoie de insistențe din partea lui Kogălniceanu pentru a aminti țăranilor făgașul pe care el înțelegea să-l croiască noului partid :

> **„Oamenii veneau la mine din inițiativa lor** — sublinia Kogălniceanu în manuscrisul menționat — **în urma citirii broșurii** Către săteni... **Oamenii veneau la mine, îmi aduceau copii de pe învoieli sau copii de [pe] cererile pe care le făceau la minister și eu le spuneam la toți să fie liniștiți, să nu se răzvrătească și să aibă răbdare.**
>
> **Țăranii, în loc să se mărginească și [să] scrie cum le ceream** [în broșura Către săteni] : **au început să vie în persoană la mine. Trebuie să spun aici că am fost fericit de acest prilej fiindcă cu chipul acesta eram pus în situația ca să mă informez de starea țăranilor din diferite regiuni...**"

Activitatea lui Kogălniceanu și a lui Vălescu a fost găsită de autorități drept un pretext nimerit pentru intentarea procesului. Toate actele, corespondența lui Kogălniceanu, depozițiile martorilor au fost supuse unor flagrante denaturări pentru a proba teza preconcepută a „instigației".

TABLOU

Copii în vîrstă de școală în comunele rurale

Anii	Băieți	Fete	Total
1897—1898	374.469	310.981	685.450
1899—1900	380.034	324.005	704.039
1900—1901	384.867	330.109	714.976
1901—1902	389.777	338.316	728.093
Total . . .	1.529.147	1.303.411	2.832.588

Au urmat cursurile

Anii	Băieți	Fete	Total
1897—1898	119.606	18.998	138.604
1899—1900	152.705	28.079	180.784
1900—1901	159.295	31.384	190.679
1901—1902	162.229	34.232	196.461
Total . . .	593.835	112.693	706.528

În patru ani de zile, din 2.832.558 copii în vîrstă de școală, nu au urmat dar cursurile decît 706.528, adică numai un sfert.

***Extrase din lucrarea* Chestiunea țărănească**

Broșura **Către săteni** a fost considerată o piesă de greutate a acuzării. Atît pentru conținutul ei propriu-zis, cît și pentru motto-ul : „Sculați, oameni buni, și ridicați-vă la înălțimea datoriei voastre. Atunci vă veți uimi singuri de puterea voastră".

Pentru judecătorul de instrucție Eftimie Antonescu motto-ul era un nod important în rețeaua acuzării. El a insinuat că Vasile Kogălniceanu ar fi preluat cu intenție această frază, dintr-un text aparținînd reginei Elisabeta și apărut cu prilejul Expoziției jubiliare din 1906.

Procedeul organelor judiciare nu excela prin noutate. În 1899, ele înscenaseră un proces asemănător, în jurul cluburilor socialiste organizate la sate și conduse de P.S.D.M.R. ; acuzații de atunci erau T. V. Ficșinescu și I. T. Banghereanu, care participaseră la formarea cluburilor. Este, de altfel, semnificativ faptul că „Reuniunile țărănești" erau denumite în actele oficiale tot cluburi. Ordonanța de punere sub acuzare susținea că fuseseră înființate 133 cluburi, dintre care majoritatea în Vlașca. Cifra era intenționat exagerată, după cum și Vasile Kogălniceanu, aflat în postura de a se apăra, diminua, probabil, în expunerea sa rezultatele mișcării pentru cluburi. Expunerea făcea o destăinuire de mare

importanță și anume releva prezența unui club socialist la sate, în 1907.

„**Mai tîrziu** — notează el — **informîndu-mă despre rostul acestor cluburi am aflat următoarele:** Clubul din Băbăița era socialist, înființat de un socialist, Radu Avram **[subl. a.] iar cel din Stănești a fost al liberalilor, deoarece programul lui prim cerea împărțirea moșiilor pînă la trei sferturi din întinderea lor, o cerere care nu se află în broșura** Către săteni **pe care eu am respins-o ca irealizabilă...**"

Este incontestabil că acuzării i-a fost limpede că Vasile Kogălniceanu nu s-a prevalat de numele reginei pentru a aduce țărănimea spre „Reuniuni", punîndu-le sub adăpostul autorității ei. Este însă la fel de adevărat că, în unele părți, țăranii au dat ei înșiși o asemenea accepție motto-ului la broșura **Către săteni.** Fenomenul de transfigurare a unor idei în mintea țăranilor, de „prelucrare" imaginativă în care vedem o proiecție a propriilor lor năzuințe este foarte frecventă în istoria mișcărilor țărănești și el a avut loc și în timpul răscoalei din 1907. În cîteva localități, răsculații au invocat numele reginei și al lui Kogălniceanu ca simbol acoperitor al acțiunii lor. Ceea ce la țărani ținea însă de domeniul naivității și al speranțelor adînc implantate în dreptatea cauzei pentru care se ridicaseră la luptă, devenea pentru autorități un real cap de acuzare împotriva lui Kogălniceanu.

Un refuz de a abdica de la glasul conștiinței

Deși arestarea lui a izbit cu forța unui șoc opinia publică, în atmosfera apăsătoare creată după răscoală curentul de protest în legătură cu „cazul Kogălniceanu" a fost relativ restrîns. L-a apărat cu căldură și promptitudine ziarul **Adevărul,** care a relatat situația lui Kogălniceanu la închisoare, mersul procesului, acțiunea apărării.

„**De mai multe zile** — relevă **Adevărul,** la 8 aprilie 1907, — **s-a pornit instrucția împotriva lui Vasile Kogălniceanu. Interogatorii lungi și obositoare i s-au luat, interogatorii penibile și a căror tendință era ca fiul lui Mihail Kogălniceanu să fie scos vinovat...**"

Intre conservatori și liberali a existat un element de legătură — monarhia; a urmat o represiune cruntă împotriva țăranilor răsculați (Caricatură publicată în *Adevărul* din 7 martie 1907)

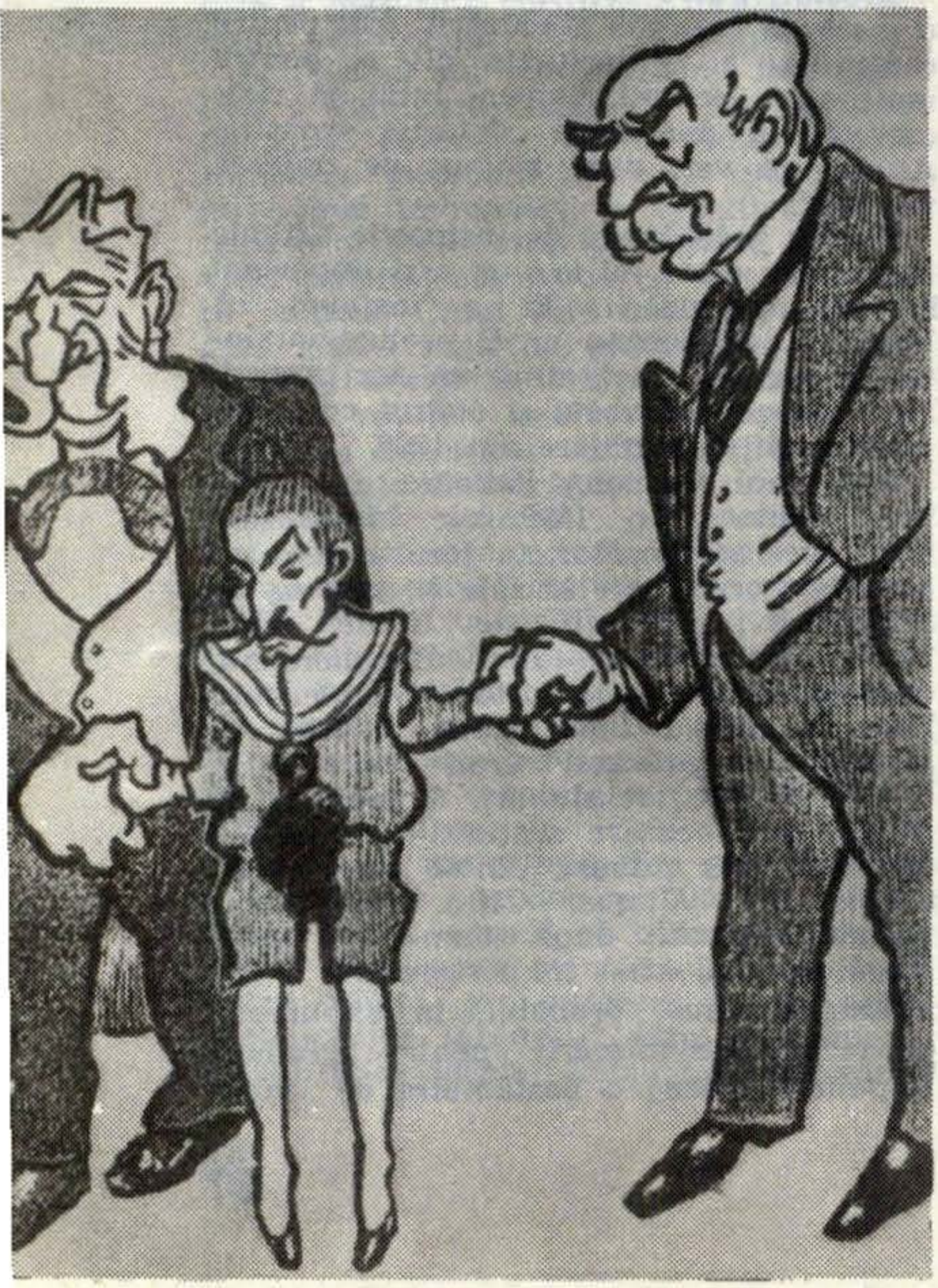

Din închisoare, Vasile Kogălniceanu i-a trimis lui C. Mille o scrisoare plină de căldură și recunoștință:

„**Soția mea** — scria el, la 3 aprilie 1907, — **mi-a spus și mi-a vorbit mult de apărarea caldă ce-mi iei prin ziarul d-tale. Poți fi încredințat că aperi un om nevinovat. Așa erezie juridică constituie în secolul nostru și chiar în țara noastră o pată neagră în istoria neamului și care va fi înfierată așa cum se cuvine.**

Abstracție făcînd de persoana mea, eu cred că acest proces este și nepatriotic și nepolitic.

Îți mulțumesc frățește".

Accente de simpatie pentru Vasile Kogălniceanu împărtășea și Gh. Panu. Cu toate că era membru în Comitetul executiv al Partidului Liberal, Panu nu-și ascundea sentimentul că împotriva lui Kogălniceanu se comitea o gravă injustiție care își întorcea întreaga greutate a răspunderii asupra liberalilor înșiși.

„**Mai este un iubitor al țărănimii, un propagator printre țărani** — scria Panu în **Săptămîna** din 7 iunie 1907 — **care poartă un nume mare și scump neamului românesc, numele lui Kogălniceanu. Nu știu dacă cuvîntul său patriotic a trecut măsura propagandei permise. Pe**

cît mi se spune de cei care au văzut dosarul lui Vasile Kogălniceanu nu se constată nimic grav în sarcina lui.

Şi cu toate acestea, bietul Kogălniceanu, bolnav, stă în închisoarea de la Giurgiu,... aşteptînd să fie judecat şi judecata nu vine".

Mişcarea muncitorească din România şi-a ridicat şi ea glasul viguros în apărarea lui Kogălniceanu. Socialiştii români au dezvăluit semnificaţia mai largă a actului de injustiţie în „cazul Kogălniceanu", arătînd că el făcea parte din acel val de sălbatecă represiune dezlănţuită de clasele dominante împotriva ţărănimii şi a altor forţe sociale, în prima linie a acestora fiind, desigur clasa muncitoare. Într-un protest al socialiştilor, publicat de **Romînia muncitoare,** se spunea, printre altele :

„...Protestăm contra arestării ilegale a acestui om de bine care, dacă a greşit prin ceva faţă de cei de sus, a greşit tocmai prin aceea prin ce greşesc şi socialiştii : prin lupta pentru ridicarea stării materiale şi pentru luminarea maselor muncitoare. Nu trebuie să uite guvernanţii că chiar de l-ar doborî, nu vor doborî prin aceasta şi imboldul de ridicare a ţărănimii. Această ridicare ţine de cauze adînci economice şi politice, pe care politicienii noştri nu le vor suprima pentru că nu au interesul.

În lupta aceasta pe care dl. Kogălniceanu o duce contra autorităţii partidelor noastre politice, în contra samavolniciei şi terorismului lor, socialiştii ţin de a lor datorie să fie alături de el".

Printre apărătorii lui Vasile Kogălniceanu, alături de reputatul avocat Petre Grădişteanu s-a aflat şi socialistul Toma Dragu. „Afacerea Kogălniceanu" a fost pentru el mai mult decît o prezenţă într-un proces. De fapt ea a schimbat însăşi cursul carierei sale. În calitate de judecător-supleant la Tribunalul Vlaşca, Dragu urma să facă parte din completul de judecată a procesului :

„Nu cunoşteam nimic din dosarul afacerii, cum de altfel nu cunoşteam nici chiar din vedere pe acuzat. **In principiu, însă, ideea că un publicist de merit, un fost deputat al ţărănimii şi un om care purta numele unui bărbat de stat ilustru, ar fi cauza dezastrului răscoalelor, mă tulbura şi mă înăsprea".**

Pe măsură ce făcea cunoştinţă cu situaţia reală a procesului, Dragu îşi dădea seama că era vorba, de fapt, de o înscenare. Înfruntînd tot felul de presiuni, a persistat în opinia lui şi a refuzat să abdice de la glasul conştiinţei. Cînd forurile superioare şi-au dat seama că era „irecuperabil" pentru acţiunea pusă la cale, l-au transferat din Vlaşca la Tribunalul din Gorj. Drept răspuns, acesta a demisionat din magistratură şi s-a angajat să apere, la proces pe Kogălniceanu.

Dar înainte ca procesul să înceapă în faţa Curţii cu juri (în septembrie 1907), la 12 august s-a proclamat amnistia celor implicaţi în răscoale. Printre cele aproape 8 000 persoane care cădeau sub prevederile amnistiei — mulţi ţărani au rămas totuşi să execute pedepse — se afla şi Vasile Kogălniceanu. Raportul privitor la amnistie, publicat în **Monitorul oficial,** nr. 105, din 11 august 1907, conţinea un paragraf care referea şi la „cazul Kogălniceanu":

„Ca urmare firească a acestei amnistieri — specifica paragraful — **se va amnistia şi fapta de provocare imputată celor daţi în judecată ca autori morali ai atentatelor la siguranţa statului".**

„Mărinimia" guvernanţilor izvora, de fapt, din dorinţa de a evita confruntarea deschisă la proces. Arbitrariul era prea flagrant ca să poată fi camuflat în cursul judecăţii. În manuscrisul amintit, al lui Vasile Kogălniceanu, ca şi într-o broşură a lui Toma Dragu, publicată sub titlul **Partidul Liberal şi chestia ţărănească. Destăinuirile unui fost magistrat în afacerea Kogălniceanu** stăruie o idee pe care ultimul o exprima astfel :

„...Din toate punctele de vedere, actul amnistiei a fost o mare pierdere pentru moralitatea publică. Meşteşugarii cei mai mari ai sugrumării libertăţii unui cetăţean nevinovat s-au răzgîndit şi au preferat condamnării publice a cruzimei ce urziseră, spălarea prin propriile lor mîini a propriilor lor păcate. Căci trebuie să se ştie că prin decretul regal — lor **şi-au acordat amnistia, propria lor crimă ei singuri şi-au iertat-o. Ne măgulеşte, deci, pe toţi gîndul că nu puteau să-şi dea o pedeapsă mai dureroasă decît fugind de judecata publică a crimei închipuite pentru care ne ţineau în închisoare".**

Curmat în pragul unui deznodămînt ce devenea complicat şi greu de stăpînit pentru reprezentanţii cercurilor dominante, procesul lui Vasile Kogălniceanu a căpătat o forţă demascatoare cu ample şi multiple semnificaţii. În peisajul practicii judiciare de pînă atunci el face oarecum notă singulară şi distinctă. A fost o încercare de a coborî răspunderile de ordin istoric, pe care le implica răscoala, la nivelul unei proceduri juridice.

Ecourile pe care le-a trezit şi sensurile care i-au fost atribuite îl situează în rangul proceselor politice de răsunet de la începutul secolului nostru.

1972

Anul internaţional al cărţii

Un oarecare Ioan, denumit Gutenberg

● Începutul, învăluit de taine, al tiparului ● Care e prima carte tipărită în Europa ? ● Un aurar certăreţ şi procesele lui ● Cărţile-bloc, străbunele celor tipărite ● Procesul Gutenberg-Fust şi Biblia din Mainz ● Emisarul regelui Franţei în misiune tainică

RADU CREŢEANU

În misterul care mai învăluie în mare măsură începuturile tiparului, ne-am propus să începem cu un reper pe care-l considerăm esenţial. E vorba de un simplu petic de hîrtie, un document, în aparenţă neînsemnat faţă de alte opere prestigioase, dar de o valoare incomensurabilă pentru istoria culturii. Pentru că acesta nu este altceva decît **un fragment din prima carte tipărită de Gutenberg,** anterioară cu aproximativ zece ani faimoasei **Biblii din Mainz,** considerată în mod obişnuit a fi cel dintîi volum imprimat. Ne referim la **Cartea Sibilelor,** o scriere germană, răspîndită ca manuscris încă din secolul XIV, iar fragmentul tipărit — o jumătate de pagină, scrisă pe o parte şi pe cealaltă — este cunoscut sub numele de **Judecata de apoi,** deoarece despre această temă tratează cele cîteva rînduri conservate. S-au calculat dimensiunile unei foi, deci şi numărul de rînduri (28) ale unei pagini şi, prin raportare la textul operei, cunoscut din alte versiuni, numărul de pagini ale întregii lucrări : 74. O carte deci în toată accepţiunea cuvîntului din care însă nu a rămas nici un exemplar întreg. Fragmentul a fost descoperit la Mainz, în anul 1892, şi este fala Muzeului Gutenberg din acest oraş. **Cartea Sibilelor** a fost tipărită în anii 1445-1447, astfel încît opinia, larg răspîndită, cum că **Biblia din Mainz,** care datează din 1456, reprezintă prima carte tipărită în Europa, a fost rectificată de specialişti în sensul că aceasta din urmă este prima carte tipărită în Europa care a ajuns întreagă pînă la noi (în Europa, dar nu în lume, căci tipărituri similare au existat în China şi Coreea cu mult înainte de Gutenberg), după cum **Cartea Sibilelor** este prima carte tipărită în Europa de către inventatorul german.

Prin migăloase studii comparative, s-a putut stabili că **Judecata de apoi** este anterioară unei alte tipărituri, atribuită tot lui Gutenberg şi care vădeşte un oarecare progres tehnic ; această tipăritură, tot în stare fragmentară, este un **Calendar,** care a putut fi datat cu destulă siguranţă pentru anul 1448.

Cu aceeaşi literă primitivă ca fragmentul din **Judecata de apoi** au fost tipărite mai multe ediţii din gramatica latină a lui Aelius Donatus, o carte care a avut o deosebită căutare în evul mediu. Trei

Nu există nici un portret autentic al lui Gutenberg ; se găsesc în schimb numeroase gravuri, mai mult sau mai puțin fanteziste, printre care și aceasta, datînd din anul 1584

Donate, cunoscute prin cîte un fragment, sînt și ele anterioare **Bibliei din Mainz.** Mai trebuie adăugat că în anii 1454-1455, adică în perioada premergătoare **Bibliei din Mainz,** Gutenberg a tipărit și o serie de „indulgențe papale", pe foi volante (desigur o sursă bună de cîștiguri), din care un exemplar, purtînd anul 1454, poate fi considerat prima tipăritură datată (din Europa), precum și un **Türkenkalender** („Calendar turcesc") din 1454-1455. Faza care a urmat a fost aceea a tipăririi **Bibliei din Mainz.**

Aceasta cel puțin era cronologia admisă de majoritatea autorilor pînă în ultimii ani. Pe baza descoperirii în Biblioteca din Cracovia a unor vechi probe de tipar, specialistul german Helmut Presser, fără a contesta data redactării **Calendarului** în anul 1448, a propus în 1967 **redatarea** întregii serii de lucrări amintite mai sus, pe care le socotește contemporane sau chiar posterioare **Bibliei,** punînd la îndoială și paternitatea lui Gutenberg asupra lor. În această mult discutată problemă a începuturilor tiparului, care prezintă încă atîtea puncte neclarificate, cei mai mulți specialiști au rămas însă la atribuirea și datările amintite mai înainte, care le par mai verosimile.

Arhivele judiciare au cuvîntul

Viața lui Gutenberg, omul care a însemnat atît de mult în cultura europeană, nu e mai puțin învăluită în mister decît începutul operei sale. De ajuns să menționăm că nu s-a păstrat nici un portret autentic al său, nici o semnătură, nici un rînd așternut de mîna lui. Numele său nu apare niciodată pe tipăriturile sale — așa cum apar numele altor tipografi — de unde dificultatea atribuirii volumelor respective. Și în privința anului exact al nașterii sale dăinuie controverse.

Se știe că s-a născut la Mainz, pe atunci sediu de episcopie, cu o populație de cca 3 000 locuitori, probabil în jurul anului 1397 (anterior se indica anul 1400), dintr-o familie de aurari. Johannes Gensfleisch — zis Gutenberg, după numele proprietății familiei sale — a trebuit, în anii tinereții, să părăsească orașul natal, împreună cu unchiul său, controlor al monetăriei și personaj de vază, din pricina unor conflicte politice, care au dus la exilarea lor. Prin 1430, Gutenberg s-a stabilit la Strasbourg, unde s-a înscris în corporația aurarilor. Despre activitatea lui în această perioadă se știe, din păcate, foarte puțin. Din fericire însă pentru cei ce au încercat să-i reconstituie viața și activitatea, Gutenberg nu era un om rezervat, ci o fire întreprinzătoare, fantezistă și chiar arțăgoasă : veșnic încurcat în procese, el ne vorbește astăzi, în mod neașteptat, prin filele îngălbenite ale arhivelor judiciare.

Astfel, s-au păstrat două citații din anul 1436, una pentru a fi părăsit o femeie căreia îi promisese căsătoria, alta în urma unei încăierări la care luase parte. Dar cu mult mai important, servind la descifrarea operei lui culturale, este dosarul unui alt proces. În 1439, Gutenberg a fost chemat în judecată de trei strasbourghezi, cu care era asociat încă din 1436, în legătură cu o lucrare destul de confuz descrisă : din textul documentului reiese că este vorba de un mecanism cu două șuruburi „care servește pentru tipărit" **das zum Drucken gehört** Specialiștii consideră, pe bună dreptate, că enigmatica afacere se referă probabil la o primă tentativă de a tipări cărți cu caractere mobile, rolul lui Gutenberg fiind, pare-se, acela, de a-i instrui pe asociații săi. Nu ne este însă cunoscut dacă s-a ajuns în această privință la vreun rezultat ; în orice caz, chiar ca experiment, faptul este de mare interes.

Preistoria imprimeriei

Tiparul se bazează, în primul rînd, pe utilizarea de caractere mobile, adică litere refolosibile de la o scriere la alta, asamblate de fiecare dată corespunzător textului.

Cum e şi firesc, tiparul a avut şi o „preistorie", unele dintre procedeele tehnologice precursoare, pe care acesta le-a adaptat ulterior nevoilor sale, existînd în practica vremii. „Cărţile-bloc", „tabelare" **Blockbücher,** de exemplu, au făcut parte din această epocă. Au fost denumite astfel, deoarece textele şi imaginile erau gravate în bloc, pe o placă întreagă de lemn, care corespundea unei pagini şi putea fi folosită doar pentru imprimarea acesteia. Alăturînd mai multe pagini, se puteau alcătui adevărate volume, tendinţa fiind de a se acorda din ce în ce mai mult spaţiu textului. Astfel s-a ajuns, prin anii 1430-1450, la realizarea unor cărţi-bloc destul de cuprinzătoare. Unele dintre ele au cunoscut o largă difuzare la vremea lor, ca **Biblia Pauperum** „Biblia săracilor" sau **Ars moriendi** „Arta de a muri" şi utilizarea lor a continuat chiar după invenţia tiparului, pînă către sfîrşitul sec. XV.

Deşi constituia un incontestabil progres faţă de manuscris, procedeul era totuşi costisitor şi anevoios, iar tirajul era redus, din pricina deteriorării rapide a plăcilor de lemn, manevrate manual.

Paralel cu acest procedeu primitiv, trebuie amintită şi practica imprimării prin ştanţare a unor litere izolate, pe monede şi medalii, sistem extins ulterior şi la legătoria de cărţi, pentru scrierea titlului.

Nu trebuie uitat de asemenea că, în sec. XV hîrtia din fibre vegetale începuse să ia din ce în ce mai mult locul pergamentului, costisitor şi greu de procurat în cantităţi mari, iar dezvoltarea gravurii în lemn dusese la o sensibilă ameliorare a calităţii cernelurilor.

Aşadar, în cel de-al doilea sfert al sec. XV, materialele şi unele elemente de bază premergătoare tiparului de mai tîrziu existau în practica vremii, deşi în forme rudimentare şi ca procedee tehnologice izolate. Trebuia însă cineva care să le selecteze, să le coordoneze, să le adapteze unui mod de producţie nou, bazat pe folosirea unor litere separate, atît de precis şi de uniform croite, încît să fie posibilă asamblarea lor pentru tipărirea rapidă a unei foi şi apoi recuperarea şi refolosirea aceloraşi caractere pentru alte şi alte foi, pînă la limita uzurii. Acestea erau condiţii esenţiale pentru satisfacerea unei cereri din ce în ce mai mari, pentru îndestularea imensei sete de cunoştinţe a oamenilor.

Cea mai veche reprezentare a unui atelier tipografic, în contextul unui desen de epocă, nu lipsit de elemente stranii şi groteşti (cca 1500)

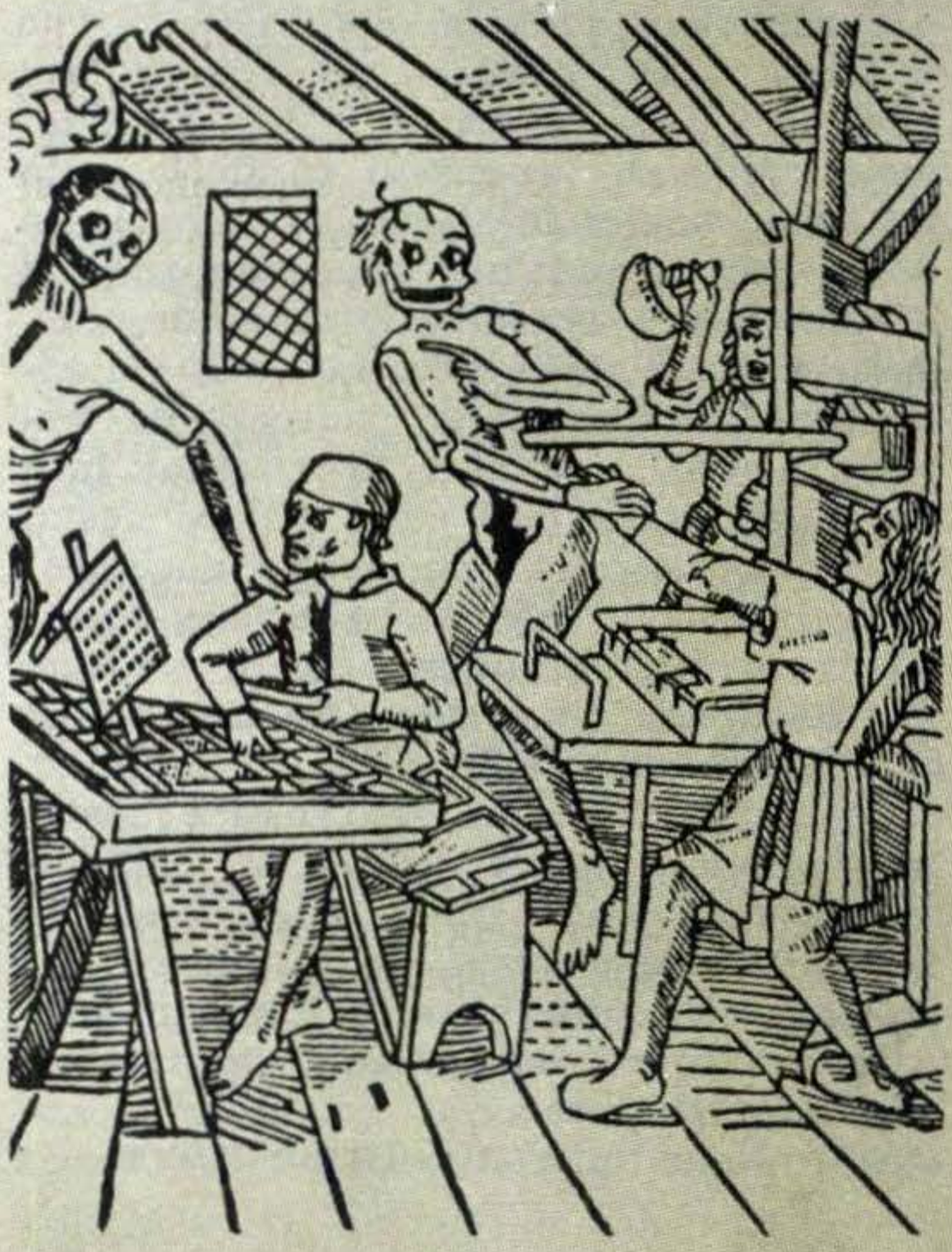

Bancherul are pretenţii

Condiţiile amintite nu puteau fi îndeplinite decît prin turnarea unui aliaj adecvat, în matriţe dinainte pregătite pentru obţinerea literelor, aşezarea acestora, rînd pe rînd, în nişte forme rigide şi imprimarea rîndurilor astfel obţinute pe hîrtie, cu ajutorul unei prese mecanice. Numai un meşteşugar foarte iscusit putea proiecta şi executa cu o precizie desăvîrşită literele metalice standardizate, menite să înlocuiască scrisul de mînă. Numai o minte foarte inventivă putea, pe de altă parte, imagina şi pune la punct numeroasele operaţii anexe implicate în procesul de tipărire. După datele existente, admise astăzi de specialiştii din întreaga lume, omul care s-a dovedit capabil de a concepe şi duce la bun sfîrşit, după mai bine de douăzeci de ani de îndărătnice căutări, această genială invenţie, este Johannes Gutenberg, creatorul tiparului cu litere mobile.

Gutenberg este menţionat pentru ultima oară la Strasbourg în anul 1442, iar începînd din anul 1448 în oraşul său natal, unde s-a reîntors după ce fusese amnistiat de către autorităţile din Mainz.

Von geiſtlichem leben.

Ins mals ein affe ham gerant. Do er vil guter nuſſe vant. Der herre er geſſen gerne. Im was geſagt von dem kerne. Der wer gar luſtiglich vnder gut. Beſchwert was sein thümer mut. Do er der pit terlicit euphant. Der ſchalen darvach zu hant. Begreiff er der ſchalen herrikeit. Von den nuſſen iſt mir geſeit. Sprach er das iſt mir worden kmit. Sie haben mir verchonet meinen munt. Hyru warffe er ſie zu der ſelben vart. Der kerne der nuſſe erm nre wart. Dem ſelben affen sein gleich. Weideinng arm vnde reich. Die durch kurze pitterkeit. Verſchmehen langer ſuſſikeit. wenn man das feur czuzunden wil. So wirt des rauches dick zu vil. Der thut einem in den angen wee. wenn man darzu plaſet mee. Wil; es czuzundt wirt wol. Vnd dañ hize gibt als es ſol. Daſ feur ſich kamm erwigt. Das es hize vnd licht gibt. Alſo iſt es vmb geiſtlichs leben. welchs mēſch ſich

Pagină din colecția de fabule **Edelstein,** *prima carte tipărită cu caractere mobile și ilustrată (1461)*

Tocmai **în** aceşti ani, deosebit de obscuri, **din** viaţa lui Gutenberg, se situează şi tipărirea **Cărţii Sibilelor,** fără a se putea preciza dacă a fost imprimată la Strasbourg sau la Mainz. Istoricii înclină să creadă că ea a fost tipărită în acest din urmă oraş, cu materialele pregătite, cel puţin în parte, la Strasbourg.

Tot arhivele judiciare, însă de data aceasta din Mainz, informează despre împrejurările tipăririi **Bibliei.** Ca să rezumăm faptele, în anul 1455, bancherul Johannes Fust, din Mainz, îl acţionează în judecată pe Gutenberg, cerînd rambursarea importantelor sume de bani (de două ori cîte 800 fiorinţi) avansate acestuia în anii 1450 şi 1452, în cadrul asociaţiei lor pentru „lucrarea cărţilor". Gutenberg neputînd plăti, asociaţia este declarată desfăcută, iar Fust îşi ia partea aferentă din utilaje. Un an mai tîrziu, în condiţii tehnice impresionante pentru epoca respectivă, cu litere de un model cu totul nou, reprezentînd un veritabil salt calitativ, a ieşit la lumina zilei **Biblia din Mainz** zisă şi **Biblia cu 42 rînduri** (cîte avea într-o pagină) sau **Biblia lui Gutenberg.** Numai că aceia care au dus la bun sfîrşit şi au comercializat marea operă au fost Fust, fostul asociat al lui Gutenberg, şi Peter Schöffer, meşterul tipograf format de Gutenberg şi mîna lui dreaptă, devenit între timp ginerele lui Fust. Cartea nu este semnată, nici datată. Se ştie însă că ea a apărut după procesul Fust-Gutenberg (1455) şi anterior datei de 15 august 1456, înscrisă de meşterul miniaturist Heinrich Kremer pe exemplarul de la Biblioteca Naţională.

Gutenberg îşi păstrează vechiul utilaj, inclusiv caracterele de literă, de acum depăşite, ale **Judecăţii** şi **Donatelor.** Cu ele va tipări, prin anii 1456-1457, încă o serie de lucrări mărunte, precum şi, poate în 1459-1460, în asociaţie cu Albrecht Pfister din Bamberg, **Biblia cu 36 rînduri** care, net inferioară aceleia din Mainz, a fost multă vreme, tocmai din acest motiv, considerată anterioară ei. Ultima lucrare importantă a lui Gutenberg este un **Catholicon** din 1460. Ilustrul cărturar moare în ziua de 3 februarie 1468.

Deşi Fust l-a învins pe Gutenberg prin forţa banilor săi, verdictul posterităţii a fost categoric. Într-un consens unanim, Gutenberg este considerat nu numai inventatorul tiparului, dar şi realizatorul, datorită mijloacelor tehnice pe care le-a făurit, a **Bibliei** care-i poartă numele. De Fust, în schimb, nu mai ştiu decît specialiştii.

Este semnificativ faptul că faima lui Gutenberg s-a răspîndit în mod spontan şi imediat, neputînd fi vorba, prin urmare, de zelul excesiv al unor partizani sau admiratori. Amintim în acest sens o însemnare din arhivele franceze, care arată că, la 4 octombrie 1458, cu numai doi ani după tipărirea **Bibliei,** regele Carol VII al Franţei, auzind că „Gutenberg, un om priceput în prelucrarea caracterelor de literă, a adus la lumină arta tiparului", ordonă directorului monetăriei să trimită în mod tainic la Mainz pe cineva competent, ca să înveţe noua artă. De asemenea, într-o scrisoare către eruditul Robert Gaguin, datată 1 ianuarie 1471, Guillaume Fichet, care cu doi ani înainte introdusese tiparul în Franţa (deci un bun cunoscător al problemei) scrie, printre altele: „Se zice că acolo, nu departe de Mainz, un oarecare Ioan, poreclit Gutenberg, a gîndit, înainte de toţi oamenii, arta tiparului".

Episod post-revoluţionar paşoptist

În pribegie printre prieteni

ÁRPÁD ÁRVAY

După ce generalul Görgey, comandantul suprem al armatei revoluţionare maghiare — fără să fi obţinut consimţămîntul Adunării Naţionale a capitulat în faţa generalului ţarist Paskievici, Habsburgii au dezlănţuit teroarea în Ungaria şi Transilvania. Numai într-o singură zi, la 6 octombrie 1849, au fost executaţi la Arad 13 generali revoluţionari ; la Budapesta, preşedintele Consiliului de miniştri al Guvernului Revoluţionar Maghiar, Batthyány Lajos a fost, de asemenea, împuşcat.

Odiosul general austriac Haynau, poreclit — după baia de sînge în care a înăbuşit mişcarea patrioţilor italieni — „hiena Bresciei", a condus represaliile împotriva revoluţionarilor maghiari şi români. Într-un raport înaintat Curţii din Viena în toamna anului 1849, acesta nota cu cinism şi infatuare : „Garantez cu capul meu că timp de o sută de ani nu va mai fi nici o revoluţie în Ungaria".

În asemenea împrejurări, fruntaşii revoluţiilor din Ungaria, Transilvania, Muntenia, Moldova, ca şi din alte ţări, şi-au salvat viaţa prin emigraţie. De exemplu Kossuth, ca şi alţi revoluţionari, a cerut azil politic autorităţilor turceşti. Mai tîrziu el s-a stabilit la Londra, de unde a dirijat activitatea „Directoratului Emigraţiei Maghiare", realizînd astfel o permanentă colaborare între revoluţionarii maghiari refugiaţi în ţările occidentale şi cei din Orient.

Nicolae Bălcescu, apărător consecvent al prieteniei româno-maghiare, aflîndu-se în această vreme ca emigrant la Paris, i-a expus din nou lui L. Kossuth prin intermediul diplomatului Teleki László, revendicările românilor din Transilvania în problema naţională şi necesitatea unirii forţelor revoluţionare ale tuturor popoarelor din Europa Centrală şi de Sud-Est. La rîndul său, Dimitrie Brăteanu, ca reprezentant al emigraţiei române în cadrul Comitetului central democratic european de la Londra, a facilitat legături între membrii emigraţiei paşoptiste europene, deci implicit şi cu cea maghiară.

Peste un deceniu, după unirea Moldovei cu Ţara Românească şi formarea statului naţional român credinţa într-o nouă revoluţie a pus în mişcare multe energii. În timpul domniei lui Al. I. Cuza, legăturile de colaborare româno-maghiare s-au intensificat şi mai mult pe linia creşterii luptei pentru independenţă naţională a celor două popoare *.

La drum...

La începutul anului 1849, grupuri, grupuri de revoluţionari maghiari au început să treacă pasurile Carpaţilor. Cei mai mulţi nu au putut scăpa decît cu ce aveau asupra lor ; nu ştiau limba ţării care avea să-i adăpostească şi erau neinformaţi asupra posibilităţilor şi condiţiilor care-i aşteptau. Au fost însă primiţi cu simpatie de locuitorii Principatelor, care le-au venit în ajutor.

Populaţia din Bucureşti nu s-a mulţumit doar să-i încurajeze, ci şi-a manifestat deschis simpatia faţă de cauza revoluţiei, şi, cu toate că ţările române se aflau încă sub ocupaţie străină, publicul bucureştean a organizat unele acţiuni de simpatie şi de sprijin în folosul refugiaţilor maghiari. Dimitrie C. Ollănescu în lucra-

* Despre ajutorul dat de către Al. I. Cuza revoluţionarilor maghiari şi convenţiile încheiate cu aceştia în vederea procurării şi depozitării de arme pe teritoriul Principatelor Unite, vom reveni într-un alt articol.

rea **Teatrul la români,** aminteşte despre o serată artistică dată în folosul emigranţilor maghiari ce a avut loc la 23 martie 1849, în sala Momolo, la reuşita programului contribuind numeroase personalităţi cu vederi înaintate. Între acestea tînărul Grigore C. Cantacuzino — fiul caimacamului Constantin Cantacuzino — s-a dovedit a fi cel mai înflăcărat organizator al serbării. Caimacamul, care avea dispoziţii stricte să împiedice orice manifestaţie favorabilă ideilor revoluţionare, s-a făcut a nu observa caracterul şi scopul serbării organizate în acea seară. Sub firma unei serate de binefacere, s-a desfăşurat în fond o adevărată demonstraţie pentru libertatea popoarelor.

Curînd după aceea, în aprilie 1849, a fost încheiată Convenţia de la Balta-Liman, prin care guvernele otoman şi ţarist s-au înţeles să procedeze la reprimarea oricărui act revoluţionar în Principatele Române. Manifestaţii publice nu s-au mai putut organiza ; în schimb populaţia şi chiar autorităţile româneşti au contribuit la înlesnirea soartei emigranţilor maghiari. Mulţi dintre ei şi-au continuat drumul spre Turcia, alţii au rămas aici, căutînd să ia parte la viaţa ţării. Între aceştia se găseau muncitori, meseriaşi, precum şi intelectuali. Oameni harnici şi pricepuţi, arătîndu-se leali faţă de ţara care i-a primit, ei s-au bucurat de înţelegere şi simpatie. Numeroşi croitori, cizmari, blănari, tăbăcari, rotari, tîmplari, ceaprazari, fierari, zidari din rîndul emigranţilor s-au stabilit în acei ani în Bucureşti.

Recensămîntul făcut în anul 1831 atesta existenţa în Bucureşti a 1 226 locuitori stabili şi 5 200 locuitori nestabili „austrieci", din care majoritatea aparţineau de fapt naţionalităţii maghiare. În deceniul şase, numărul lor s-a ridicat simţitor. După unele evaluări făcute în baza registrelor parohiilor protestante şi romano-catolice totalul populaţiei maghiare stabilite permanent în Bucureşti se ridica la aproximativ 6 000.

În timp ce recensămîntul din 1831 nu consemna nici un nume maghiar printre intelectualii din Bucureşti, în deceniul şase al secolului trecut existau 8-10 medici şi cam tot atîţia farmacişti maghiari, precum şi artişti, profesori, învăţători, preoţi etc. Printre aceştia se remarcă Fialla Ludovic, medic cu un bun renume, care după ce a fost luat prizonier întîi de armatele ţariste, apoi de cele imperiale, s-a refugiat la Bucureşti, unde în 1864 a organizat „Asociaţia maghiară pentru ajutor în caz de deces". Medicii Borozsnyói János, Mézes Carol, Rezi Iosif, Paczek Iosif, Oroszhegyi Jósa au fost, de asemenea, foarte preţuiţi. Lukács Farkas, fost ofiţer în armata revoluţionară maghiară, a activat întîi ca medic, apoi ca profesor la Institutul de agricultură de la Pantelimon. Farmacistul Mester Ede şi el fost ofiţer, a lucrat la Farmacia Steege, de pe Podul Mogoşoaiei (actualmente Calea Victoriei). În anul 1856, a făcut parte dintr-un mic colectiv, avînd în frunte pe profesorul de chimie Marin Alexe de la Colegiul Sfîntul Sava, care a reuşit să producă, prin distilare, pentru prima oară în România, petrol lampant din ţiţei. Procedeul a fost utilizat de prima rafinărie din România, înfiinţată în 1857 la Rîfov, în judeţul Prahova.

Din iniţiativa lui Mester Ede s-a organizat, în anul 1856, prima asociaţie culturală maghiară din Bucureşti, sub denumirea „Cercul maghiar de lectură" care, peste un an, a devenit „Asociaţia Maghiară Hunnia". Începînd cu anul 1873, asociaţia a funcţionat în sediul său propriu din Str. Zalomit, în clădirea care găzduieşte, în zilele noastre, Casa de cultură „Petöfi Sándor". Printre fondatorii asociaţiei îl găsim şi pe Carol Pop de Szathmáry, pictorul curţii domneşti, care a contribuit la susţinerea şcolii şi organizaţiilor culturale maghiare.

Primul ziar

Altă figură marcantă a emigraţiei de aici a fost inginerul Veress Sándor, care, la izbucnirea revoluţiei a părăsit băncile Şcolii Superioare din Debreţin înrolîndu-se în armata revoluţionară maghiară. A luptat alături de generalul Bem şi, după înăbuşirea revoluţiei, s-a refugiat, împreună cu Kossuth Lajos, în Turcia. După izbucnirea războiului de eliberare din Italia, Veress a luptat în Legiunea Maghiară condusă de Garibaldi, avînd gradul de căpitan. În toamna anului 1859 s-a stabilit la Bucureşti, devenind un partizan convins al prieteniei româno-maghiare. A lucrat ca inginer cadastral, la măsurători de pămînt, apoi a contribuit la lucrările de construcţie a liniei ferate Turnu Severin-Craiova, pentru care a şi primit o înaltă distincţie românească. Demnă de remarcat este activitatea sa literară ; a publicat o serie de articole în ziarele şi revistele care apăreau în Ungaria, în care a înfăţişat cu multă simpatie viaţa şi obiceiurile poporului român. Este autorul lucrării intitulate **România,** în care vorbeşte pe larg despre geografia, istoria, starea economică, culturală şi socială a ţării. Manuscrisul, în limba maghiară, n-a putut vedea lumina tiparului ; se păstrează la Academia de Ştiinţe din Budapesta. O altă carte a lui, **Emigraţia maghiară în Orient,** publicată în 1878 la Budapesta, a rămas pînă în zilele noastre una din cele mai valoroase contribuţii istorice pe această temă.

Koós Ferencz, parohul bisericii reformate maghiare din București între anii 1855-1869, în cartea sa **Viața și amintirile mele,** descrie, între altele, episoade interesante din viața emigranților maghiari, de pildă cazul lui Berzenczey László, fost comisar guvernamental în timpul revoluției. Acesta fusese trimis în Principate de conducerea emigrației și aici luase contact cu mai mulți compatrioți. Spionii austrieci l-au descoperit și au vrut să-l aresteze. Mihail Kogălniceanu, ministrul Afacerilor Interne de atunci — după cum a declarat el însuși mai tîrziu în Parlament, răspunzînd la interpelarea unui deputat — i-a facilitat obținerea unui pașaport, i-a dat bani și l-a ajutat să se pună la adăpost.

Simpatia și căldura cu care au fost primiți și tratați emigranții unguri în Principate s-a evidențiat și cu prilejul festivității ce s-a desfășurat în ziua de 25 martie 1865, cu ocazia așezării pietrei fundamentale a bisericii reformate maghiare din str. Calvin. La această festivitate au participat, în afară de domnitorul Al. I. Cuza și doamna Elena, membrii guvernului român și diplomații țărilor străine acreditați la București. Cu acest prilej, doamna Elena Cuza a îmbrăcat un șorț alb dantelat și brodat cu motive populare maghiare, și coborînd treptele improvizate pînă la fundație, a așezat, după obiceiul zidarilor, cărămida cea dintîi.

Desfășurarea evenimentelor în deceniile care au urmat a confirmat previziunea din

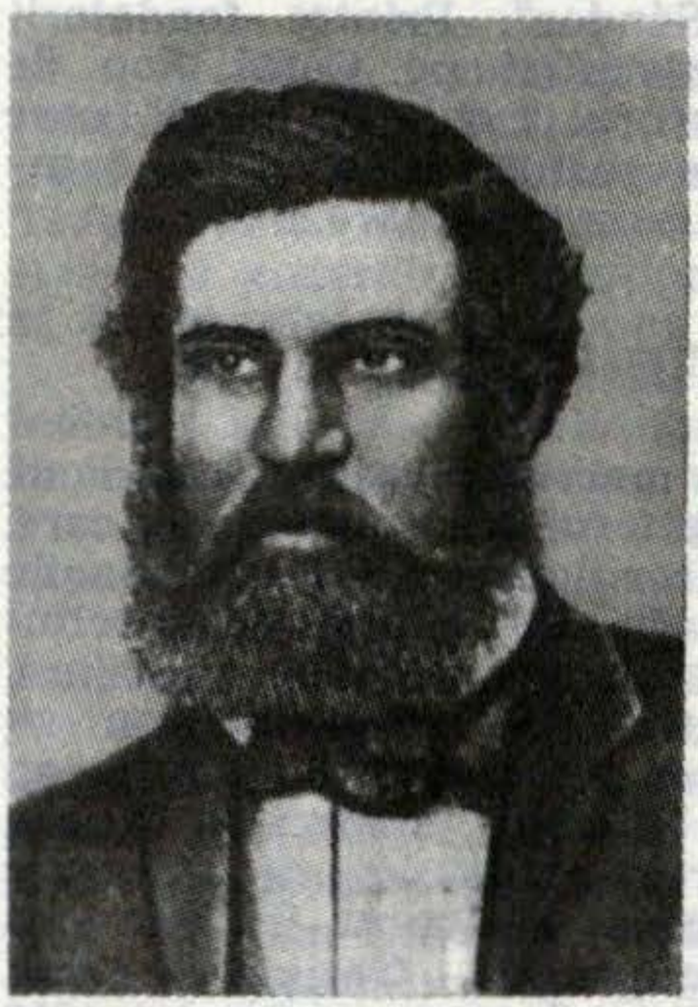

Veress Sándor, inginer, figură marcantă a emigrației maghiare din România

Ferencz Koós, scriitor, paroh al bisericii reformate maghiare din București între anii 1855-1869

Medicul Fialla, unul dintre cei mai activi emigranți maghiari din grupul stabilit la București

Emigranții au fondat și primul ziar în limba maghiară din București, cu titlul **Bukaresti Közlöny,** care de la 15 mai 1860 a apărut săptămînal. Redactor responsabil — Várady Adam; editor — scriitorul Koós Ferencz. Pe lîngă informațiile locale și externe, ziarul publica materiale care au propagat ideea apropierii româno-maghiare. **Bukaresti Közlöny** urma să fie tipărit, începînd de la 1 ianuarie 1861, în tipografia lui Carol Pop de Szathmáry care, în acest scop, a adus din străinătate literele alfabetului maghiar. Dar, la sfîrșitul anului 1860, ziarul a trebuit să-și sisteze apariția. La 1 octombrie 1876, a apărut un nou ziar, cu titlul **Bukaresti Hiradó.**

1851 a lui Nicolae Bălcescu, previziune căreia îi corespundea năzuința multor revoluționari pașoptiști maghiari și români: **„Libertatea naționalităților nu poate veni de la curțile împărătești și din mila împilatorilor și a despoților, ci numai dintr-o unire strînsă între toți românii și dintr-o ridicare a tuturor împreună și în solidaritate cu toate popoarele împilate".**

Din cauza abundenței de materiale, articolul Înrudiți cu Garibaldi **— anunțat că va apare în acest număr — va fi publicat într-unul din numerele viitoare.**

Cărți sosite la redacție

Numărul 12 al colecției **Evocări,** editată de Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., este consacrat vieții și activității lui **ȘTEFAN STÎNCĂ** (1865-1897), militant de seamă al mișcării socialiste din România, revoluționar care s-a dăruit cu trup și suflet cauzei socialiste. Ca medic și propagandist a desfășurat o prodigioasă activitate la sate, fiind, în același timp, un publicist activ și de mare rezonanță.

Studiul introductiv și antologia aparțin lui **Ion Felea.**

Sub titlul **NICOLAE IORGA — ISTORIC AL BIZANȚULUI,** a apărut o culegere de studii îngrijită de **Eugen Stănescu** (Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971), care pune în lumină ceea ce este durabil în scrierile marelui savant — ilustru reprezentant al bizantinologiei românești — fără a ocoli laturile depășite în perspectiva cercetărilor mai noi. Simpla enumerare a temelor tratate exemplifică registrul aspectelor analizate : **Orientul latin în opera lui Iorga (Andrei Pippidi) ; Perioada protobizantină (Emanuela Popescu) ; Sensul istoriei Bizanțului (Eugen Stănescu) ; Cruciadele tîrzii (Tudor Teotoi) ; Istoricul literaturii bizantine (Nicolae-Șerban Tanașoca) ; Arta bizantină (Radu Lăzărescu) ; Problematica bizantină a veacului XIII (Stelian Brezeanu) ; Relațiile osmano-bizantine (Cristina Rotman) ; Concepția privind „Bizanț după Bizanț" (Olga Cicanci).**

ISTORIA AUGUSTA, Editura Științifică, București, 1972. Biografiile celor 39 împărați romani, de la Hadrianus pînă la Carus, pe o perioadă de aproximativ 170 ani (117-284 e.n.) pot fi considerate ca o continuare a scrierilor consacrate de Suetonius altor 12 conducători ai Romei, de la Caesar la Domitianus. Scopul acestei scrieri — a cărei paternitate este viu controversată de către specialiști de mai bine de 80 ani — a fost glorificarea domniilor lui Dioclețian și Constantin cel Mare, la curtea cărora a și fost redactată. În traducerea integrală a lui **David Popescu** și **Constantin Drăgulescu** lucrarea apare pentru prima dată în limba română și constituie un prețios izvor — pentru unele evenimente unice — cu privire la istoria Daciei ; săpăturile arheologice au confirmat multe din informațiile cuprinse în ea.

DIN GÎNDIREA MATERIALIST ISTORICĂ ROMÂNEASCĂ (1921-1944), Editura Științifică, București, 1972. Pe baza unor texte reprezentative din Lucrețiu Pătrășcanu, Petre Constantinescu-Iași, Miron Constantinescu, Andrei Oțetea, Tudor Bugnariu, David Prodan, Ilie Cristea și alții, autorul culegerii — **conf. dr. Pompiliu Teodor** — își propune să prezinte aspecte ale evoluției istoriografiei românești, tradițiile filozofiei istoriei în perioada interbelică. Un substanțial studiu introductiv analizează condițiile social-istorice în care au apărut textele selectate.

TINERETUL COMUNIST ÎN ACȚIUNE, Editura Științifică, București, 1972. Culegerea — editată cu prilejul aniversării semicentenarului creării U.T.C. — înmănunchează 19 studii care pun în circuitul literaturii istorice noi date cu privire la mișcarea revoluționară și democratică a tineretului din țara noastră. Volumul acoperă o perioadă de aproape 100 ani, începînd cu primele manifestări ale organizării tineretului, pînă la participarea activă a tinerei generații la construirea noii societăți socialiste.

Studiile sînt precedate de o prefață semnată de **Ion Popescu-Puțuri.**

Secția de istorie veche și arheologie a Institutului „A. D. Xenopol" din Iași a tipărit, în Editura Academiei Republicii Socialiste România, cel de-al șaptelea tom al publicației anuale **ARHEOLOGIA MOLDOVEI,** redactor responsabil fiind **prof. univ. dr. doc. Mircea Petrescu-Dîmbovița,** membru al Academiei de Științe Sociale și Politice, directorul institutului.

Volumul conține, în cele 400 pagini ale sale, lucrări elaborate de cercetători și de membri ai corpului didactic universitar. Cele 13 studii ating diverse domenii ale cercetării istoriei noastre vechi, de la neolitic și epoca bronzului pînă la feudalism.

PRIETENI STATORNICI

CONSTANTIN VUCEA, municipiul Drobeta-Turnu Severin : „Sînt un pasionat cititor al acestei reviste... O citesc de la prima copertă și pînă la ultima, găsind toate materialele documentate. Pentru aceasta nu pot decît să felicit pe toți colaboratorii și istoricii care își dau concursul la bogatul cuprins al revistei".

După aceste măgulitoare aprecieri, corespondentul nostru ne face o serie de sugestii și propuneri. Firește, nu vom omite din paginile noastre materialele referitoare la trecutul și prezentul recent sărbătoritului oraș dunărean.

„Mulți cititori — *ne mai scrie domnia sa* — vin în scris cu multe întrebări legate de istorie. Dar, în multe cazuri, ca răspuns, cititorul este trimis la un număr al revistei apărut în 1967 sau 1968, pe care nu ai de unde să-l iei, pentru că în acel timp nu erai cititor al acestei reviste. Trebuie ținut seama și de acest lucru, că apar noi cititori".

Aveți dreptate, ați sesizat o reală problemă. Sîntem în fața unei grele încercări. Cerințe sînt multe și diverse. Dăm curs acelora care prezintă interes pentru un număr cît mai mare de cititori, deoarece, așa cum și dv. remarcați, „răspunsul este citit nu numai de cel căruia îi este adresat, ci de către toți cititorii revistei". *In al doilea rînd, nu dorim să repetăm anumite lucruri ; sîntem, totuși, o revistă tînără, care n-a epuizat nici pe departe toate subiectele interesante. Nu uitați că dialogul nostru cu cititorii nu se reduce numai la spațiul oferit de rubrica de față ; multe, foarte multe scrisori primesc răspuns direct prin poștă. Altora li se răspunde indirect, prin publicarea materialelor solicitate.*

*

D. UDREA, comuna Cristian, jud. Brașov. *Multe din problemele ridicate de dvs. au fost dezbătute în materiale publicate de revista noastră. Spre pildă, revedeți nr. 2 și 7-8/1968.*

In legătură cu așezările descoperite la mari adîncimi, ele au ajuns în această stare și din cauza unor catastrofe naturale: cutremure, scufundări de teren.

SUGESTII—PROPUNERI

GH. TĂTUCU, Libotin, jud. Maramureș ; D. ANDRIESCU ; T. MUNTEANU, Iași. *Propunerile dvs. ni se par interesante și le-am reținut.*

*

ȘERBAN LAZĂR, Deva : „În revista *Magazin istoric*, nr. 4/1972, a apărut articolul *Celții* de profesor dr. docent Dumitru Berciu. În capitolul *Regi și druizi* se fac referiri la năvălirea celților în Italia. Sub conducerea lui Brennus, aceștia au atacat și jefuit Roma, către anii 390 sau 387 î.e.n. Spre sfîrșitul aceluiași capitol, se amintește despre violentele atacuri ale celților în Balcani după 310 î.e.n., care au culminat cu jefuirea vestitului sanctuar de la Delphi, în cursul iernii 279-278, la care dată *ar fi intervenit și sinuciderea lui Brennus*". *Cititorul se arată nedumerit că Brennus ar fi putut să trăiască și să dea două lupte la interval de peste un secol.*

Iată răspunsul autorului articolului, profesorul dr. doc. Dumitru Berciu : „Primul Brennus pomenit în articol este un șef *legendar* al celților, care, către anii 390 sau 387 î.e.n. au atacat și jefuit Roma, cu excepția Capitoliului. Romanii au trebuit — după legendă — să plătească o mare cantitate de aur. Se spune că Brennus ar fi aruncat în talgerul balanței spada, pentru a lua mai mult aur. Cu această ocazie ar fi spus și celebrele cuvinte : *Vae victis* «Vai de cei învinși». Cel de-al doilea Brennus menționat în articol a condus cetele de războinici celți prin Peninsula Balcanică împreună cu Acichorius. După lupte crîncene duse cu tracii, macedonenii și grecii, cetele lui Brennus au ajuns la Delphi și au jefuit tezaurul lui Apollo. Legenda spune că însuși Apollo ar fi rănit cu trei săgeți pe conducătorul celților în luptele date în cursul iernii 279-278 î.e.n. Brennus s-a retras la Heracleea și s-a sinucis."

Prin urmare este vorba despre un alt Brennus și nu despre cel care a atacat Roma, cum și-a închipuit cititorul nostru.

ABUNDENȚA CURIERULUI

Una dintre satisfacțiile și în același timp problemele cele mai importante ale acestei rubrici este numărul din ce în ce mai mare de scrisori primite de la cititori. Este pentru noi cea mai vie dovadă a ecoului revistei în rîndul cititorilor iar prin sugestiile, criticile, îndreptările sau propunerile pe care le primim o adevărată sursă de necontenită inspirație în alcătuirea revistei. Credem în același timp că acest dialog permanent care s-a statornicit între noi și cititori reflectă marele interes, poate chiar tot mai marele interes, al oamenilor muncii din România pentru problematica istorică. Cititorii nu numai că se interesează despre istorie dar ne și scriu despre istorie.

In această ordine de idei, după o îndelungată căutare am optat pentru o soluție impusă de spațiul inevitabil limitat al acestei rubrici, și chiar al paginilor revistei. Iată deci că vom menționa în această coloană — din timp în timp, numele și subiectele tratate de acei cititori care ne scriu oferindu-și colaborarea prin diferite materiale care nu pot apărea în revistă datorită aglomerării de texte în redacția noastră. Procedăm astfel, repet, sub constrîngerea spațiului și convinși că vom fi înțeleși de corespondenții noștri cărora le mulțumim încă odată pentru interesul ce ni-l arată.

Așadar să începem menționînd pe tovarășul profesor MATEI STĂNCIOIU, Breaza, jud. Prahova : Stan Popescu, erou al lui Caragiale și personaj istoric real ; N. KOZLINSKY, București : Scurt istoric al navigației ; *general maior în rezervă* GRIGORE IONESCU, București : Evenimentele de la Gheorghița din 28 august 1944 ; NICOLAE NIȚU, Făurei : Să lupți în război dar... fără arme ; *prof.* EUGEN MERA, comuna Ivănești, jud. Mureș : Rolul lui J. A. Vaillant în organizarea mișcării de la 1841 din Moldova la Iași ; I. LĂZĂRESCU, Orăștioara de Sud, jud. Hunedoara : Peripețiile unui iobag hunedorean în secolul al XVII-lea ; *colonel în rezervă* VASILE BĂRBULESCU, București : Hiroshima-Nagasaki ; AUREL GHEORGHIU, Arhivele Statului, Iași : Din activitatea organizațiilor sindicale din Iași în anii 1921-1922 ; *prof.* LEONIDA LIAHNO, Tîrgu Mureș : Cu privire la Iosofat Snagoveanu ; ION STROE OANCEA, Turnu Severin : Fișă biografică a lui Iancu Iliescu ; LOGHOTHETIS SOCRATIS *din* București : File din cronica rezistenței antifasciste din Grecia ; OCTAVIAN METEA : Badea Cârțan la cel de-al XII-lea Congres de istorie al Orientaliștilor — Roma 1899 ; ION RUSU SI-

RIANU, Craiova : Intîlnire cu Tudor Vladimirescu ; EMILIAN PASCU, Iaşi : Un veac de existenţă a liceului pedagogic din Iaşi ; ION POPESCU-SINTEARU : Revista *Manifest* — Iaşi 1934.

AM REŢINUT SUGESTIILE

cititorilor : GERGELY JUSTINA *din Oradea :* Alexandru Ioan Cuza ; D. PAREPEANU, comuna Drăgăneşti, Prahova : Exploratorul I. Popescu ; L. VLASSIE, comuna Fernat, jud. Mureş : Cursele de cai în istorie ; ZENOVIU TENESCU, Bucureşti : Contribuţia U.T.C.-iştilor la victoria insurecţiei din august 1944 ; *dr.* GEORGE IONESCU, Vitioara de Sus, jud. Prahova : De ce n-a fost distrus Parisul ; GRIMLING NICOLAE, Bucureşti : Primul număr din *Magazin istoric pentru Dacia ; un mare număr de muncitori din Valea Jiului :* Istoricul hidrocentralelor din Republica Socialistă România.

MICROISTORIA LEULUI

IOAN MITUŢ, str. Ioan Vidu nr. 16, Jimbolia, jud. Timiş, *ne întreabă :* „De unde provine denumirea leului şi de cînd a fost ea introdusă în ţara noastră ?"

Denumirea unităţii monetare româneşti provine de la Löwentaler *(talerul cu figura unui leu pe revers), monedă de argint bătută în Ţările de Jos începînd cu sec. XVI. Răspîndită în toată Europa, moneda aceasta a ajuns şi la noi pe diferite căi, în primul rînd datorită negoţului. Deşi în sec. XVIII această monedă a început să dispară, la noi a fost păstrată în continuare, populaţia folosind-o ca monedă de socoteală. In anul 1867* leul *a devenit monedă naţională, cînd statul român a adoptat sistemul monetar bimetalist al Uniunii monetare latine. Aplicarea efectivă şi deplină a acestui sistem monetar a început însă abia în 1880, o dată cu înfiinţarea Băncii Naţionale a României, care a pus în circulaţie şi biletele de bancă.*

(Vezi şi Dicţionar enciclopedic român, *Editura Politică, Bucureşti, 1965, vol. 3, pp. 110-111).*

PE SUB BOLTA ARCULUI DE TRIUMF

Trei scrisori, semnate de general în rezervă I. GEORGESCU, *general în rezervă* C. NESTORESCU *şi dr.* C. M. DEMETRESCU *ne sesizează unele erori legate de articolul* Memoriile unui veteran *de general Marcel Olteanu* (Magazin istoric, *nr. 6/1972), în care autorul îşi amintea că a trecut „pe sub bolta monumentului bucureştean [Arcul de Triumf — n.r.] la sfîrşitul primului război mondial.*

In esenţă, scrisorile subliniază că Arcul de Triumf a fost construit după 1918 şi că imnul menţionat în articol fusese compus înainte de primul război mondial.

Aşa cum am arătat în Magazin istoric, *nr. 4/1970, Arcul de Triumf s-a construit în 1922, în cinstea armatei române. A fost apoi reconstruit în 1935-1936, autorul monumentului fiind marele arhitect Petre Antonescu. Aşa cum rezultă din lucrarea* Arcul de Triumf *(Bucureşti, 1929), în prima formă monumentul a fost ridicat „avînd construcţia temeliilor din beton, baza de granit de Deva, iar restul structurii interioare, de la bază pînă la creştet, de beton armat. Tot exteriorul a fost însă provizoriu executat [...] în materiale uşoare şi puţin costisitoare [...] Sub acest monument au defilat armatele victorioase de la Mărăşeşti şi Oituz". Este evident, deci, că autorul articolului menţionat a calculat greşit în sensul că trecuse nu cu 55, ci cu 50 ani în urmă pe sub Arcul de Triumf din Bucureşti. Mai precis, acest lucru s-a întîmplat în 1922, cînd a avut loc o importantă paradă militară, armata trecînd pe sub construcţia provizorie. In ce priveşte cîntecul amintit, deşi compus înainte de război, el s-a bucurat de o mare popularitate în anii de după 1920.*

Cristian POPIŞTEANU

Cititorii MIHAI GANEA — Galaţi, LIVIU VARO — Tg. Mureş, ANTON STAMATE — Bucureşti, *cîştigători ai cîte unui abonament pe un an sau şase luni la* Magazin istoric, *în cadrul concursului organizat de revistă pe anul 1972, sînt rugaţi să ne transmită adresele complete pentru a li se putea efectua abonamentul.*

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR AL REVISTEI

● O limbă-o naţiune : acad. Al. Rosetti despre filoanele şi microfiloanele limbii române ● 1655 : seimenii şi dorobanţii „...se-au rădicat asupra a tot neamul boieresc..." ● Un martor ocular despre detronarea lui Al. I. Cuza ● „Stofă" de jad şi „aţă" de aur — mărturii ale străvechii civilizaţii chineze ● Dramaticul asediu al Famagustei ● 1872 : toţi lucrătorii din România sub un singur stindard ● Celebrul Big Ben şi peripeţiile sale ● Cînd s-a tipărit prima carte bucureşteană ● Din culisele unei trădări ● Cronicile şi hărţile faţă în faţă : a trecut Soliman Magnificul prin vechiul Ester dobrogean ? ● Amirali în boxa acuzaţilor ● Pe meterezele munţilor : glorioasa epopee a partizanilor iugoslavi ● Captivi între gheţarii Nordului

CONTENTS

VASILE NETEA, M. BADEA, AUREL DECEI Avram Iancu — Leader of the 1848 Revolution in Transylvania 2
D. ALMAŞ, ION BULEI Concepts and Developments in the Struggle Waged by the Romanians for the Republic (1802-1870) ..13
F.W.D. DEAKIN The „Typical" Operation 23
EUSEBIU NICORESCU Post-mortem Wanderings of Christophorus Columbus 30
OCTAV LIVEZEANU Dialogue between the Romanian Political Leaders —Dr. Petru Groza — Dr. Nicolae Lupu (1933) 38
E. FARCA Richard III — a Legitimate King or a Usurper? 42
H.DJ. SIRUNI Manuc Bey (1769-1817) Legend and Truth50
ADINA BERCIU Sicilian Vespers 58
WILLIAM MARIN Revolutionary Fighters of Banat (1903-1944) 66
NICOLAE MINEI The Longest Night 71
DAN LĂZĂRESCU, I.M. ŞTEFAN Anthropology and History 79
DAMIAN HUREZEANU 1907: The Son of Mihail Kogălniceanu in Court 84
RADU CREŢEANU A Certain Johann, Called Gutenberg 90
ÁRPÁD ÁRVAY After the 1848 Revolution. Hungarian Revolutionaries Emigrants to Romania 94

SOMMAIRE

VASILE NETEA, M. BADEA, AUREL DECEI Avram Iancu — chef de la révolution de 1848 en Transylvanie 2
D. ALMAŞ, ION BULEI Idées et moments dans la lutte pour la République chez les Roumains (1802-1870) 13
F.W.D. DEAKIN L'opération „Typical" 23
EUSEBIU NICORESCU Les pérégrinations de Christophe Colomb après sa mort 30
OCTAV LIVEZEANU Dialogue entre les dirigeants politiques roumains Dr. Petru Groza —Dr. Nicolae Lupu (1933) 38
E. FARCA Richard III — roi légitime ou usurpateur? 42
H. DJ. SIRUNI Manuc Bey (1769-1817) légende et vérité... 50
ADINA BERCIU Vêpres siciliennes. 58
WILLIAM MARIN Militants révolutionnaires de Banat (1903-1944) 66
NICOLAE MINEI La nuit la plus longue 71
DAN LĂZĂRESCU, I.M. ŞTEFAN L'anthropologie et l'histoire 79
DAMIAN HUREZEANU 1907: Le fils de Mihail Kogălniceanu devant le tribunal 84
RADU CREŢEANU Un certain Johann, dit Gutenberg 90
ÁRPÁD ÁRVAY Après la Révolution de 1848. Révolutionnaires hongrois émigrés en Roumanie 94

СОДЕРЖАНИЕ

В. НЕТЯ, М. БАДЯ, А. ДЕЧЕЙ Аврам Янку — руководитель трансильванской революции 1848-го г 2
Д. АЛМАШ, И. БУЛЕЙ Идеи и эпизоды борьбы за Республику у румын (1802 -1870) 13
Ф. У. ДИКИН Операция «Типикал» 23
Е. НИКОРЕСКУ Посмертные скитания Христофора Колумба 30
О. ЛИВЕЗЯНУ Диалог между румынскими политическими главарями Д-р Петру Гроза и Д-р Николае Лупу (1933) 38
Е. ФАРКА Ричард III — законный наследник или узурпатор? 42
Х. ДЖ. СИРУНИ Манук — Бей (1769-1817), легенда и быль 50
А. БЕРЧУ Сицилийский вечерник 58
У. МАРИН Революционеры Баната (1903-1944) 66
Н. МИНЕЙ Самая длинная ночь 71
Д. ЛЭЗЭРЕСКУ, И.М. ШТЕФАН Антропология и история 79
Д. ХУРЕЗЯНУ 1907: сын Михаила Когэлничану перед судом 84
Р. КРЕЦЯНУ Некий Иоан прозванный Гутенберг 90
АРПАД АРВАЙ Эпизод после революции 1848-го г. Венгерские революционеры — эмигранты в Румынии 94

INHALT

VASILE NETEA, M. BAD , AUREL DECEI Avram I cu — Führer der Revolution von 1848 in Transsylvanien 2
D. ALMAŞ, ION BULEI Ideen und Episoden aus dem Kampf für die Republik bei den Rumänen (1802-1870) 13
F.W.D.DEAKIN Die Operation „Typical" 23
EUSEBIU NICORESCU Christoph Columbus' Wanderungen nach seinem Tode 30
OCTAV LIVEZEANU Dialog zwischen den rumänischen politischen Leitern Dr. Petru Groza — Dr. Nicolae Lupu (1933)38
E. FARCA Richard III. — legitimer König oder Usurpator? 42
H.DJ.SIRUNI Manuc Bey (1769-1817) Legende und Wahrheit 50
ADINA BERCIU Sizilianische Vespern 58
WILLIAM MARIN Revolutionäre Kämpfer aus Banat (1903-1944) 66
NICOLAE MINEI Die längste Nacht 71
DAN LĂZĂRESCU, I.M.ŞTEFAN Anthropologie und Geschichte 79
DAMIAN HUREZEANU 1907: Der Sohn Mihail Kogălniceanus vor Gericht 84
RADU CREŢEANU Ein gewisser Johann, Gutenberg genannt 90
ÁRPÁD ÁRVAY Nach der Revolution von 1848. Ungarische Revolutionäre als Emigranten in Rumänien 94

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Serviciul Import — Export presă, Bucureşti, Calea Griviţei nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

Bucureşti, str. Oneşti, nr. 5 — Sectorul 1. Oficiul poştal Nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ştefan Sorin Gorovei, Vasile Şimandan, I. M. Ştefan, Marian Ştefan, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

PARABOLE

Incipit prologus sancti ieronimi presbiteri in parabolas salomonis

Ungat epistola quos iugit laeuorum: immo tarta non diuidat: quos xpi nectit amor. Cōmentarios in oseam amos ⁊ zachariā malachiā quoq; possides. Scripsisse: si licuisset prevalidiore. Mimis solacia sumptuum notarios nros et librarios sustenacos: ut vobis postissimū nrm desudet ingenium. Et ecce ex latere frequēs aurba diuisa posterum: quasi aut equū sit me vobis esurientibus alios laborare: aut in racione dari et accepti cuiq; prece vos obnoxius sim. Itaq; lōga egrotacione fractus ne pauca hoc anno scribere ⁊ apud vos multis essem adiutor opus nomini vro consecraui interpretacionē videlicet trium salomonis voluminū: mallothi qđ hebraice parabolas vulgata editio pubia vocat: coheleth quē greci ecclesiasten latine sermonator possum⁹ dicere: sirasirim qđ in lingua nram verti cantica canticoz. Feruit et panaretos iesu filii sirach liber: ⁊ alius pseudographus qui sapientia salomonis inscribit. Quos priore hebraicum reperi nō ecclesiasticū ut apud latinos: sed parabolas pnotatū. Cui iuncta erat ecclesiastes et canticū canticoz: ut similitudinē salomonis nō solū numero librorū: sed etiā materiaz genere coequarem. Secūdus apud hebreos nullus est: quia et ipse salus greca eloquencia redolet: et nōnulli scriptoz veteꝛ hūc esse iudei filonis affirmāt. Sicut ergo iudith ⁊ thobie ⁊ macchabeoz libros legit quidē eos ecclia sed inter canonicas scripturas nō recipit: sic ⁊ hec duo volumina legat ad edificacionē plebis: nō ad auctoritatem ecclesiasticoz dogmatū confirmandam.

Si cui sane septuagīta interpretum magis editio placet: habet eā a nobis olim emendata. Neq; emi noua sit cuidam⁹: ut vetera destruam⁹. Et tamē cū diligentissime legerit: sciat magis nra scripta intelligi: que nō in tertiū vas testula transierit: sed statim de prelo purissime emēdata retr: suū sapore seruauerit. Incipiūt parabole salomonis.

Parabole salomonis filij dauid regis isr: ad sciendā sapientiam ⁊ disciplinā: ad intelligenda verba prudentie et suscipiendā meditacionē doctrine: iustitiā et iudiciū ⁊ equitatē: ut detur parvulis astucia: et adolescenti scientia et intellectus. Audiēs sapiēs sapiēcior erit: ⁊ intelligēs gubernacula possidebit. Ad animaduertē parabolam et interpretacionem: verba sapientiū ⁊ enigmata eoz. Timor dñi principiū sapiēcie. Sapiemciam atq; doctrinam stulti despiciūt. Audi fili mi disciplinā pris tui et ne dimittas legem mris tue: ut addatur gracia capiti tuo: ⁊ torques collo tuo. Fili mi si te lacauerint peccatores: ne acquiescas eis. Si dixerit veni nobiscū insidiemur sāguini: absconda⁹ rediculas dece iusconem frustra: deglutiamus eū sicut infernus viuentē ⁊ integrum: quasi descendentē in lacū: omnem pcosā substanciā reperiem⁹: implebim⁹ domos nras spoliis: sortem mitte nobiscum: marsupiū sit vnum omniū nrm: fili mi ne ambules cū eis. Prohibe pedem tuū a semitis eoz. Pedes enim illoz ad malū current: ⁊ festināt ut effundant sāguinem. Frustra autem iacta rete ante oculos pennaz. Ipi ꝯ contra sanguinē suū insidiantur: et